

ILO OPPIA JA OPETTAA

VAPAAN SIVISTYSTYÖN PUHURIT JA MYÖTÄTUULET

Toim. Anna-Maija Iskanius

Kirja on julkaistu opetus- ja kulttuuri-
ministeriön Osaava-ohjelman rahoituksella,
jonka Etelä-Suomen aluehallintovirasto
myönsi Opet oppii -hankkeelle.

Espoon työväenopiston, Omnian, koordinoimaan
Opet oppii -hankkeen verkostoon kuuluvat myös
Helsingin työväenopisto, Kauniaisten kansalaisopisto
ja Vantaan aikuisopisto.

Hankerahoituksella on järjestetty koulutusta opettajille
vuosina 2013–2017. Koulutuksilla ja myös tällä julkaisulla
halutaan tavoittaa erityisesti opistojen laaja
tuntiopettajakunta.

Toimittaja: Anna-Maija Iskanius, Näkö & Kulma
Taitto: Heli Mäkeläinen
Kuvituskuvat: Pixabay.com (CCo-lisenssi)
Kirjoittajien kuvien oikeudet kuuluvat heille itselleen.

Julkaisuvuosi: 2016
ISBN: 978-952-5745-23-8 (PDF)

ILO OPPIA JA OPETTAA

VAPAAN SIVISTYSTYÖN PUHURIT JA MYÖTÄTUULET

Seppo Niemelän muistolle

Sisällysluettelo

ESIPUHE

Tarja Lang: Vapaan sivistystyön opettajat myötätuulessa	6
---	---

VAPAAUS SIVISTÄÄ JA SIVISTYÄ

Seppo Niemelä: Sivistyspedagogiikka virittää luovuuden kulttuuria	10
Kaisa Lindström: Vapaa sivistystyö ja kestävä kehitys: oppimisen puhurit ja myötätuulet	20
Jyri Manninen: Kansalaisopisto oppimisympäristönä	31

ELINIKÄISEN OPPIMISEN RAKENTEET

Tarja Lang, Tiina Koivisto: Vapaan sivistystyön opettaja aikuiskoulutusreformissa – tapausesimerkkinä Espoon työväenopisto	42
Helena Rajakaltio: Pedagoginen johtaminen yhteisöllisenä prosessina	51
Taina Saarinen: Oppilaitos ja tuntiopettaja: kurkistus rakenteisiin	61

AKTIIVINEN KANSALAINEN

Jaro Uosukainen: Opettaja asiakkaan silmin	74
Cay Sevón (haastattelun pohjalta kirjoittanut Anna-Maija Iskanius): Aikuinen kansalainen – aktiivinen oppija	81
Anni Kuusela, Saara Patoluoto: Oppia ikä kaikki	88
Minttu Lindgren: Yhdessä tekemisen iloa	101
Juha Mäkirinta: Kansalaisopisto kotouttajana	107

OPETTAJA KANSSAKULKIJANA JA TOIMIJUUDEN KANNATTELIJANA

Henna Heinilä: Tunteet – oppimisen sidosaine	115
Sanna Vehviläinen (haastattelun pohjalta kirjoittanut Anna-Maija Iskanius): Ohjaus on yhteistyötä – älä tee sitä yksin	125
Helena Aarnio (haastattelun pohjalta kirjoittanut Anna-Maija Iskanius): Dialogi vuorovaikutteisen oppimiskulttuurin ytimessä	132

TULEVAISUUSNÄKYMÄ 2050

Roger Renman: Teknologinen vallankumous opistoissa – Opisto vuonna 2050	138
---	-----

VAPAAN SIVISTYSTYÖN OPETTAJAT MYÖTÄTUULESSA

Aikuiskoulutuksen merillä myrskyää. Idea tästä kansalais- ja työväenopistojen opettajille suunnatusta julkaisusta – Ilo oppia ja opettaa – Vapaan sivistystyön puhurit ja myötätuulet – syntyi muutama aika sitten, jolloin meillä ei vielä ollut tietoa valtion suomalaisen koulutusjärjestelmään suuntaamista uudistuksista. Tuulet opetuksen kehittämiseksi työyhteisölähtöisesti olivat Suomessa olleet jo vuosia leppeät. Kolea puhuri iski yllättäen kovalla voimalla, ja carnoylainen ideologia suomalaisesta koulutusjärjestelmästä osana valtion tukemaa sosiaalisen pääoman rakentajaa asettui uuteen valoon. Emme voi tietää, millaisia vaikutuksia tällä aikuiskoulutuksen myrskyllä on vapaan sivistystyön tulevaisuudelle.

Julkaisu on koottu pyydetyistä asiantuntijakirjoittajien puheenvuoroista, jotka jokainen on saanut tuottaa itsenäisen kirjoittamisen keinoin. Julkaisumme historia pitää sisällään muiston, jossa kirjoituksensa meille jo toimittanut filosofian tohtori Seppo Niemelä menehtyi yllättäen. Seppo oli tunnettu vapaan sivistystyön sivistysfilosofinen ajattelija, joka osallistui aktiivisesti ja rohkeasti sivistyspoliittiseen keskusteluun elämänsä aikana. Olemme pyytäneet Sepon omaisilta lupaa julkaista hänen kirjoituksensa tässä julkaisussa, mistä heille lämmin kiitoksemme. Opet oppii -hankkeen ohjausryhmänä haluamme omistaa tämän julkaisun Sepolle muistolle. Seppo osoitti meille, kuinka merkittävään elämäntyöhön tarvitaan sekä sanoja että tekoja.

Kansalais- ja työväenopistojen vapaan sivistystyön opetustoiminta on merkittävä suomalaisen yhteiskunnan yhtenäisyyttä tukeva voima. Vaikka opistojen sivistystyön vaikutus on kansallisesti laajaa, se on pysytellyt marginaalissa virallisesta aikuiskoulutuskaanonista. Vapaan sivistystyön ja aikuiskoulutuksen välillä vaikuttaa näkymätön rajaviiva, jota on tuettu korostamalla aikuiskoulutuksen tutkintotavoitteisuutta ja formaaleja suorituksia.

Yllättävät ja nopeat muutokset maailmassa ovat kääntämässä tarkastelukulman suomalaisessa koulutuskentässä myös vapaan sivistystyön suuntaan. Yllättävät väestöpohjan muutokset edellyttävät koko suomalaisen koulutusjärjestelmän uudelleentarkastelua, jossa vapaalta sivistystyöltä odotetaan notkeutta ja luovia ratkaisuja. Kansalais- ja työväenopistot ovat jo vuosia virtaviivaistaneet oppilaitosrakenteitaan ja kutoneet alueellisia verkostojaan tiheäksi. Nyt on opistojen sivistyksellisen ydintehtävän viilauksen paikka, jossa te opettajat olette keskeisessä asemassa.

Tämä julkaisu on syntynyt käytännön tarpeista nostaa esiin vapaan sivistystyön tuntiopettajat sekä kansalais- ja työväenopistoissa tehtävä opetustyö. Erikoiseksi opistojen toiminnan tekee se, että te tuntiopettajat – lukuisat eri ammattialojen osaajat – vastaatte suurimmasta osasta opetuksen toteutuksesta. Missään muussa oppilaitosmuodossa ei vastaavaa henkilöstörakennetta esiinny kuin kansalais- ja työväenopistoissa. Tuntiopettajat ovat opistojen toiminnalle erittäin tärkeä henkilöstöryhmä. Tämän vuoksi julkaisun kirjoittajat ovat suunnanneet sanomansa erityisesti tuntiopetustyötä tekeville opettajille.

Vapaan sivistystyön opinnoissa olevalle opiskelijalle opettajan innostunut asenne ja erinomainen ammatillinen osaaminen ovat tärkeimpiä kriteereitä, kun he tekevät opiskeluvalintojaan. Te pääkaupunkiseudun kansalais- ja työväenopistojen tuntiopettajat edustatte laajaa osaamispotentiaalia koko Suomessa. Opetustyö opistoissa on vaativaa ja edellyttää usein jatkuvaa siirtymistä opetuspaikasta toiseen. Opiskelijaryhmät ovat usein heterogeenisiä ja asettavat yhä useammin haasteita opetuksen suunnittelulle. Myös opetustilat ja -laitteet vaihtelevat paljon opetusympäristöstä riippuen. Tämän julkaisun kirjoittajat käsittelevät näitä ajankohtaisia näkökulmia teksteissään.

Julkaisun kirjoittajille on annettu tehtäväksi käsitellä vapaata sivistystyötä vapaamuotoisesti, kukin oman erityisen osaamisalueensa näkökulmasta käsin. Kyseessä ei siis ole tieteellinen artikkelikokoelma, vaan pikemminkin moderni tuntiopettajalle suunnattu johdatus opettajan työhön opistossa. Julkaisu koostuu viidestä pääteemakokonaisuudesta, joissa käsitellään vapaata sivistystyötä eri näkökulmista. Vapaus sivistää ja sivistyä -teemaan ovat kirjoittaneet filosofian tohtori Seppo Niemelä, rehtori emerita Kaisa Lindström ja professori Jyri Manninen. Elinikäisen oppimisen rakenteita käsittelevät rehtori Tarja Lang ja muutosjohtaja Tiina Koivisto, yliopistonlehtori Helena Rajakaltio sekä rehtori Taina Saarinen. Aktiivi-

nen kansalainen -teemaa käsittelevät puolestaan koulutussuunnittelija Jaro Uosukainen, valtiotieteiden tohtori Cay Sevón, koordinaattori Anni Kuusela ja erityissuunnittelija Saara Patoluoto, suunnittelijaopettaja Juha Mäkirinta ja opiskelija Minttu Lindgren. Opettajat kansakulkijana ja toimijuuden kannattelijana -teemasta kirjoittavat filosofian tohtori Henna Heinilä, dosentti Sanna Vehviläinen ja filosofian tohtori Helena Aarnio. Julkaisun päättää rehtori Roger Renmanin ajatuksenjuoksu-teemaan Tulevaisuudennäkymä 2050 – Teknologinen vallankumous opistoissa – Opisto vuonna 2050.

Pääkaupunkiseudun kansalais- ja työväenopistojen Opet oppii -hankkeen sekä tämän Vapaan sivistystyön puhurit ja myötätuulet -julkaisun toteutuksen on tehnyt mahdolliseksi opetus- ja kulttuuriministeriön valtakunnallinen Osaava-ohjelma. Hanketta on koordinoanut Espoon työväenopisto, ja siinä ovat olleet mukana Helsingin suomenkielinen työväenopisto, Vantaan aikuisopisto sekä Kauniaisten kansalaisopisto. Tämän julkaisun kokonaissuunnittelusta on vastannut MuM Anna-Maija Iskanius. Hän on myös koonnut yhteen osan julkaisun kirjoituksista asiantuntijahaastattelujen pohjalta. Lämmin kiitoksemme Anna-Maijalle, joka on saattanut julkaisun näyttävään muotoonsa.

Opet Oppii -hankkeen ohjausryhmän puolesta haluan esittää parhaat kiitokset kaikille teille, jotka olette tehneet tämän julkaisun mahdolliseksi toteuttaa. Tapa koota ja tuottaa pääkaupunkiseudun kansalais- ja työväenopistojen opettajuuden tulevaisuuden näköaloja raivaava kirjoituskokoelma on urauurtava ja saa toivottavasti jatkoa. Kiitoksia ohjausryhmälle – Tainalle, Helenalle, Petrille ja Rogerille – innostavista keskusteluista! Helenalle erityiskiitos, kun olet antanut Tampereelta käsin osaamistasi yhteistyöhömmä. Yhteistyömme on ollut saumatonta, ja pelimme on tähdännyt yhteiseen maaliin. Eri-tyiskiitos hankkeen koordinaattorille, puuhakkaalle Mäkeläisen Helille, joka aikaansa säästämättä on vedellyt yhteen hankkeemme irrallisia lankoja. Tuntiopettajat julkaisun ydinryhmänä ovat olleet mukana hankkeen suunnittelussa koko ajan.

Arvoisat opettajat. Kansainvälisesti korkealaatuisen suomalaisen koulutusjärjestelmän ytimessä olette Te, osaavat opettajat. Pääkaupunkiseudun kansalais- ja työväenopistot haluavat olla tukemassa työtänne – Osaava-hanke on tehnyt sen mahdolliseksi.

Espoossa karkauspäivänä 29. helmikuuta 2016

Tarja Lang
ohjausryhmän puheenjohtaja

VAPPAUS SIVISTÄÄ JA SIVISTYÄ

SIVISTYSPEDAGOGIIKKA VIRITTÄÄ LUOVUUDEN KULTTUURIA

Seppo Niemelä

“Our aim is Europe, where everybody can develop their potential to the fullest, feel that they can contribute, and they belong.”

Sivistyksen käsite taipuu moneen merkitykseen. Tässä lähtökohta on sivistysteoreetikko Pauli Siljanderin pedagoginen käsitys. Sen mukaan sivistyksen ydintä on *uuden luominen tai muotoaminen*. Sivistysprosessi on avoin mahdollisuus, jota ei voi ennakoita eikä laskelmoida.

Sivistyshistoria ja siinä syntyneet sivistystraditiot ovat kiteytyneitä kertomusta siitä uutta luovasta työstä, jolla ihminen kulttuurihistoriansa aikana ratkonut toden, hyvän, oikean, kauniin ja pyhän kysymyksiä. Uusien sukupolvien etu on, että he voivat rakentaa aikaisempien keräämän rikkaan kokemuksen pohjalle.

Elävä sivistys ei kuitenkaan pysy paikallaan saati jähmety menneeseen. Elinvoimaiset sivistykset ovat jatkuvassa ja usein kiivaassa uudistumisen ja joksikin tulemisen tilassa. Uudet sukupolvet rakentavat oman sivistyksensä, kun ne luovasti soveltavat perintöä muuttuvissa oloissa.

Sivistyspedagogiikalle tämä antaa (1) sivistysperinnön välittämisen lisäksi kaksi haastetta: Miten oppijaa autetaan saamaan (2) juureva ote sivistyksen kiihkeästi muuttuvaan prosessiin? Miten oppija löytää sen, mitä (3) annettavaa hänellä on yhteisöilleen paremman elämänmuodon hyväksi? Jos näissä onnistutaan, sekä ihminen että yhteiskunta kykenevät innovoivaan uudistumiseen.

Bengt Gustavsson havainnollistaa kahta näkökulmaa sivistykseen sanomalla, että jo ruotsin käsitteeseen bildning sisältyy sekä menneen antama esikuva (före)bild että luomista tai muotoilemista tarkoittava verbi bilda. Suomeen kehitetty bildningin vastine sivistys ei samalla tavoin ilmennä tätä kaksoisluonnetta.

Kaksi traditiota

Kasvatuksen historiassa on kautta aikojen ollut vastaava jako kahteen toisiaan täydentävään lähestymistapaan. Niiden taustaa voi seurata antiikin Kreikkaan. Aristoteles kuvasi oppimista tiedonsiirtona opettajalta oppilaalle. Sokrates etsi keinoja herättää oppilaan oma oppimisprosessi, "singonneesta kipinästä leimahtava liekki, joka siitä lähtien ravitsee itse itseään".

Lähestymistavat heijastuvat Suomen perustuslakiin asti. Se tunnustaa sekä opetuksen että itsen kehittämisen. Lain mukaan julkisen vallan on turvattava kolme sivistyksellistä oikeutta: perusopetus, tarpeen mukainen muu kuin perusopetus ja itsen kehittäminen varattomuuden sitä estämättä. Suomessa itsen kehittäminen on perustuslain turvaama sivistyksellinen oikeus.

Seppo Niemelä (1946–2015), FT, toimi uransa aikana useiden lehtien päätoimittajana, tietokirjailijana, opettajana ja monenlaisissa luottamustehtävissä. Kenties merkittävimmän panoksensa hän antoi laaja-alaisena ja aktiivisena sivistysvaikuttajana. Sivistys oli Niemelälle todellinen sydämen asia, ja eläkkeelle jäätyään hän väittelikin tohtoriksi pohjoismaisesta kansansivistystraditiosta.

Pohjoismainen kansansivistys soveltanut eri aikoina molempia lähestymistapoja, kuitenkin niin että sitä on alusta pitäen erityisesti kiinnostanut itseään ravitsevan liekin sytyttävä kipinä. Siksi sivistystyö on ollut ja voi edelleen olla luovuuden kulttuurin palveluksessa.

Nimitän olemassa olevien tietojen ja taitojen siirtoon opettajaehdoisesti tähtäävää opetusta Bengt Gustavssonin seuraten *välityspedagogiseksi*. Väitöskirjatyöni yhteydessä aloin nimittää uutta luovaa omaehtoista oppimista tukevia pedagogiikkoja yhteisnimellä *sivistyspedagogiikka*.

Sivistysopettaja saa työhönsä aineksia rikkaan pohjoismaisen kansansivistystradition lisäksi monista pedagogisista suuntauksista: Konstruktivismi näkee oppijan maailmansa konstruoijana. Paolo Freire erotti tallentavan ja tässä tarkoitetun dialogisen oppimisen. Kokemuksellinen oppiminen on lähellä sivistystyön painotuksia. Myös grundtvigilaisuudesta vaikutteita saanut andragogiikka antaa hyödyllisiä virikkeitä. Sivistysteoria auttaa ymmärtämään näiden intentioita.

Tavoitteet tasapainoon

Välitys- ja sivistyspedagogiikan tulisi olla opetuksen kokonaisuudessa tasapainossa. Nyt välityspedagoginen, opettajaehdoinen ja formaalinen koulutus on yksinvaltainen käytäntö. Se on myös opetusviranomaisten hyväksymä ja palkitsema oppilaitosten tehtävä.

Yksipuolisuus herättää kasvavaa kritiikkiä, esimerkiksi niin, että koulutus tuottaa nyt ”ylikoulutettuja alisuoriutujia” (Bengt Holmström) tai että koulu epäonnistuu pahiten siinä, että oppilaat eivät löydä ”luovuuttaan ja intohimoaan” (Pasi Sahlberg). Nämä ovat hyviä kuvauksia pelkän välityspedagogisen tehokoulutuksen seurauksista.

On suuri tarve kehittää sivistyspedagogisia opintoja. Vapaa sivistystyö voi toimia näiden kehittämisen areenana ja antaa näin herätteitä myös muulle koulutukselle. Vapaata sivistystyötä ohjaavan lain mukaan toiminnassa korostuvat sivistymisen prosessille tärkeät omaehtoinen oppiminen, osallisuus ja yhteisöllisyys. Kirjoituksen mottona oleva EU:n elinikäisen oppimisen keskustelusta poimittu sitaatti tiivistää tavoitteen hyvin.

*Suomessa itsen
kehittäminen
on perustus-
lain turvaama
sivistyksellinen
oikeus.*

Potentiaalien toteuttaminen

Sivistyspedagogiikan avainkäsite on ihmisen sisäinen potentiaali ja sen toteuttaminen. Uuden ajan valistuksen ja sivistyksen suuret nimet I. Kant ja J. G. Herder vaikuttivat Königsbergissä, kun J-J. Rousseau'n *Émile* ilmestyi. Kirja teki molempiin vaikutuksen. Rousseau väitti, että ihminen kasvaa kasvin tavoin oman kasvuvöimänsä mukaisesti. Yritykset kasvattaa häntä vain pilaavat ihmisen.

Tanskalaisen Ove Korsgaardin mukaan sisäisten potentiaalien toteuttamisesta tuli uuden ajan pedagogisen ajattelun keskeinen käsite. Kantin valistusajattelu korosti sivistystyötä pohjustavasti ihmisen itsekasvatusta, uskallusta ajatella itse (*sapere aude*), tottelemisen supistamista välttämättömään ja luovan mielikuvituksen keskeisyyttä. Itsen käsite on korostunut etenkin Kantin jalanjälkiä seuraavassa Ruotsin kansansivistyskeskustelussa.

Myös kansansivistyksen käsitteen kehittäjä Herder hyväksyi Rousseau'n lähtökohdan, mutta kulttuuriteoriansa mukaisesti niin, että ihmisen sisäinen potentiaali toteutuu vuorovaikutuksessa (kansansa) kulttuurin kanssa. Näin oli tultu lähelle nykyistä sivistyskäsitteestä.

Yksi potentiaalinen idean monista soveltajista oli Suomeenkin vaikuttanut N. Fr. S. Grundtvig. Kansanopistosta tehtiin ulkolukuna tietoa pänttävään latinakoulun vaihtoehto. Kokeita ja arvosanoja ei käytetty, koska ne toivat opetustilanteeseen sivistystä salpaavan herruuden elementin. Keskeistä oli äidinkielen ”elävä sana” ja sen avulla luotava ”elävä vuorovaikutus”. Grundtvig-tutkija Bosse Bergstedt tiivistää kansanopiston idean niin, että ”kohtaamisen, dialogin, keskustelun ja kielen avulla saadaan aikaan luova tiedon hankkimisen tilanne”.

Vanhastaan sivistystyön yhtenä tavoitteena on pidetty edellisen vapaan sivistystyön lain tavoin ihmisen potentiaaleihin kuuluvaa persoonallisuuden monipuolisuutta. Myös elinikäisen oppimisen ykköstavoite on useissa kuvauksissa itsensä tai persoonallisuuden kehittäminen tai toteuttaminen (personal fulfilment).

Sivistystyöhön hyvin sopiva tapa kuvata persoonallisuuden monipuolisuutta on Reijo Wileniuksen erittely, jonka mukaan kehittämisen kohteina ovat havainnon rikkaus ja herkkyyks, tunteen ja ilmaisuuden elävyys, ajattelun johdonmukaisuus, joustavuus ja luovuus, kyky työskennellä itsenäisesti ryhmän jäsenenä sekä oman työnsä ja itsensä tarkoituksen tajuaminen.

Sivistysteoria

Potentiaalien tai itsensä kehittäminen tai toteuttaminen on oppijan omaehtoinen prosessi. Se ei kuitenkaan toteudu tyhjiössä. Sivistyminen edellyttää vuorovaikutusta. Avainsana on dialogi. Etenkin opettajan ja oppijan välinen pedagoginen suhde ja oppijoiden keskinäinen vertaisryhmä edistävät sivistysprosessia.

Michael Uljens tiivistää perusasian sanomalla, että opettajan tehtävänä on luoda sellainen pedagoginen toimintatila (handlingsfär), jossa ”yksilö voi työstää ajatteluaan, arvostuksiaan ja toiminnallisia kompetenssejaan”. Tässä sivistysteorian mukaisia avainkäsitteitä ovat sivistyksellisyys, vastavuoroinen tunnustaminen, itsetoiminnallisuuden vaatimus ja vertaisryhmä.

Ihmiskäsityksessä korostuu sivistyksellisyys, joka viittaa yksilön tarkoitukselliseen, tulkitsevaan ja aktiiviseen maailmasuhteeseen. Oleellinen asia on vastavuoroinen tunnustaminen: opetussuhteen osapuolet tunnustavat toisensa tasa-arvoiseen

*Sivistyminen
edellyttää vuo-
rovaikutusta.
Avainsana on
dialogi.*

Sivistysopettaminen on vaativa ammattitaito.

itseäärittelyyn kykenevinä persoonina. Vapaa ja kritiikkiin kannustava ilmapiiri edistää sivistymisen prosessia.

Varsinainen sivistymisen käynnistäjä on itsetoiminnallisuuden sysäys, odotus tai vaatimus; kasvavan itsetoiminnallisuudesta kumpuaa omaehtoinen kiinnostus, luovuus ja toimintakyky. Sivistysopettaja ilmaisee odotusta siitä, että oppija kykenee ratkaisemaan käsillä olevan tehtävän uutta luovalla tavalla. Opettaja ei voi ennalta tietää, mitä oppilas saa aikaan. Hän tietää, ettei kannettu vesi kaivossa pysy eikä kukko käskien laula. Sivistystä on mahdoton ennalta formalisoida.

Vuorovaikutus

Vertaisryhmän käymä dialogi – J. V. Snellmanin sanoin toverikasvatus – on opettajan ja oppijan pedagogisen suhteen ohella tehokas sivistymisen edistäjä. Sen käyttöön liittyvät pohjoismaisen kansansivistyksen keskeiset innovaatiot: opintopiiri ja internaattipedagogiikka.

Autenttinen itseys ja itsen toteuttaminen kukoistavat juuri luovassa yhteistyössä. Ryhmässä esitetyt mielipiteet ja muut luovan työn tulokset, niistä saatava palaute ja vertaisryhmän keskustelu ovat parasta oman ajattelun, itsenäisen arvioinnin ja omaehtoisen toiminnan koulua.

Ryhmä ei toimi hyvin ilman keskinäisen luottamuksen kasvua, mistä syystä ryhmän pitkäaikaisuus on tärkeä näkökohta. Ryhmän prosessien ohjaaminen on keskeinen opettajan osaamisen alue. Jäsenten pitää kokea, että he tulevat arvostetuiksi ja vakavasti otetuiksi. Nolatuksi tulemisen, nöyryytyksen tai koston pelko estää sivistymistä.

Sivistystyön aikuispedagogiikan voi tanskalaisen Arne Carlsenin sanoin kiteyttää kolmeen kohtaan: Pedagoginen metodi painottaa samanarvoisten keskinäistä dialogia, jonka taustana on osanottajien elämäkokemus. Ihmiskäsitys korostaa sitä, että jokainen voi oikeassa ympäristössä kehittyä koko elämänsä ajan. Tiedonkäsityksen mukaan tietoa ei siirretä aktiiviselta tietäjältä passiiviselle tietämättömälle, vaan sitä luodaan yhteisessä tiedon hankkimisen prosessissa.

Sivistysopettaminen on vaativa ammattitaito. Sivistyspedagogiikka eroaa muuten samoja lähtökohtia korostavasta konstruktivismista siinä, että opettajan (Sokrateen sanoin paarmen ja kättilön) tehtävää pidetään tärkeänä. Konstruktivismista tulee vaarallinen oppi, jos säästöpainneissa olevat oppilaitokset luottavat liikaa oppijan omaan konstruoimiseen ilman sivistyspedagogiikan mukaista opettajan ja organisoidun ryhmän vuorovaikutusta. Tällöin oppija jää heitteille.

Digimaailman mullistus

Lähivuosina opetus ja etenkin välityspedagogiikka mullistuu tietotekniikan, avoimen yliopiston ja muiden avointen oppimisympäristöjen kehityksen mukana. Myös oppilaitosten asema muuttuu. Moni kysyy, miksi hakeutua oppilaitoksen kenties keskinkertaisen opettajan luennolle, kun voi kutsua maailman parhaat opettajat työpöydälleen ja panna heidät opettamaan asiat monta kertaa.

Myös verkkoväliteisen vuorovaikutuksen kehittämiseen panostetaan eri puolilla maailmaa paljon. On kuitenkin kysymyksenalaista, miten tämä onnistuu. Kehittyneinkään tietotekninen välineistö ei korvaa dialogisena sivistäjänä pitkäaikaisesti kasvokkain toimivaa pienryhmää. Vaarana on myös eriarvoisuuden kasvu siksi, että digimaailma suosii oppimistaitoista yksinoppijaa.

Oppilaitosten tulisikin kehittää sellaista opetusta, jossa verkkovälitteinen tieto käytetään maksimaalisesti hyväksi, mutta jonka oppimisryhmissä Uljensin sanoin työestetään ajattelua, arvostuksia ja toiminnallisia kom-

Oppilaitosten tulisikin kehittää sellaista opetusta, jossa verkkovälitteinen tieto käytetään maksimaalisesti hyväksi, mutta jonka oppimisryhmissä Uljensin sanoin työestetään ajattelua, arvostuksia ja toiminnallisia kompetensseja.

petensseja. Dialogisten prosessien tavoitteena on perustuslain sanoin ”itsen kehittäminen”, toisin sanoen monipuolinen persoonallisuus, omaehtoinen luovuus, ongelmanratkaisukyky, innovatiivisuus, näkemyksellisyys, ja näin uutta luova sivistys.

Tämä on paras palvelus, minkä oppilaitokset voivat tehdä uudistumiskyvyn puutteessa kituvalla isänmaalle. Jos opetus tukee oppijan omien potentiaalien toteutumista, oppija alkaa nähdä, mitä erityistä annettavaa juuri hänellä on yhteisöilleen ja yhteiskunnalle.

Vaikka omaehtoinen oppiminen ja itsekasvatus korostuvat, yksikään oppilas ei saa kokea joutuvansa heitteille tai oman onnensa nojaan.

Käytännössä sivistystavoite edellyttää sitä, että oppilaitokset siirtävät henkilöstöään tietoa välittävästä opetuksesta opintoja ohjaavaan opetukseen. Jokaisella oppijalla tulee olla opettaja, joka on hänen kanssaan vuorovaikutuksessa ja on hänen kehityksestään kiinnostunut. Niin ikään jokaisen oppijan tulee olla pitkäaikaisesti toimivien pienryhmien jäsen niin, että opinnot voivat ryhmän vuorovaikutuksessa ja sosiaalisen pääoman tukemana edetä uutta luovalla tavalla. Tärkeä näkökohta on, että opinnoissa yritetään tunnistaa maailman muutos ja hakea syntyviin pulmiin innovatiivisia ratkaisuja.

Opetushallinto on pitkään tehnyt karhunpalvelusta suomalaiselle sivistykselle siinä, että se yksipuolisesti painottaa ja arvostaa tutkintotavoitteisia opintoja. Niissäkin voidaan soveltaa sivistyspedagogiikkaa, mutta käytännössä tutkinnoista tulee formaaleja oppimääriä kiireessä pänttäviä välityspedagogisia opintoja. Sellainen ihminen on aika avuton alisuoriutuja nykyajan jatkuvan muutoksen työelämässä.

Vapaa sivistystyö on luovuuden kulttuurin väkevä vipusin lähiyhteisöissä, järjestöissä, kunnissa ja koko maassa. Vapautensa vuoksi sillä on mahdollisuus toimia uutta luovien sivistävien opintojen kehittäjänä ja niiden levittäjänä koko oppimismaailmaan.

Sivistysopettajan huoneentaulu

Vaikka omaehtoinen oppiminen ja itsekasvatus korostuvat, yksikään oppilas ei saa kokea joutuvansa heitteille tai oman onnensa nojaan. Sivistävän opetuksen periaatteet voi koota seuraavaksi omaehtoista oppimista ja itsenäisen persoonallisuuden kasvua tukevan opettajan huoneentauluksi. Sen kokoamisen on vaikuttanut Jyväskylän yliopiston APO-opettaja-opinnoista saatu kokemus.

- Strukturoi opinnot selkeästi ja velvoittavasti. Anna osanottajille mahdollisuus vaikuttaa opintojen tavoitteisiin, sisältöön ja etenemiseen.
- Tasapainota opettaja- ja omaehtoinen oppiminen tilanteen ja tarkoituksen mukaisella tavalla. Suosi omaehtoisuutta aina kun se on mahdollista.
- Selvitä keskustellen itsetoiminnallisuuden vaatimukset (formaalisissa opinnoissa) ja odotukset (nonformaalisissa opinnoissa).
- Huolehdi siitä, että jokaisella oppijalla on opettaja/ohjaaja, jonka kanssa hän on säännöllisessä vuorovaikutuksessa ja joka on kiinnostunut hänen oppimisensa etenemisestä. Opi antamaan palautetta, joka ei ole arvostelua.
- Tue pitkäaikaisesti toimivan pienryhmän kasvamista aitoon dialogiin niin, että oppiminen etenee itsetoiminnallisena ja yhteistoiminnallisena.

KIRJALLISUUTTA

Bergstedt, B. 1991. En akademi för livet. Kirjassa *Tradition og vision i nordisk folkeoplysning*. Nordens folkelige akademi 30 år. Göteborg, 12–25.

Carlsen, A. 1998. Kundskap, demokrati og det aktive medborgerskap. Kirjassa *Tradition og vision i nordisk folkeoplysning*. Nordens folkelige akademi 30 år. Göteborg, 40–46.

Gustavsson, B. 1998. *Bildning i vår tid. Om bildningens möjligheter och villkor i det moderna samhället*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

- Holmström, B. 2014. Tunnetun taloustieteilijän arvio suomalaisista: Ylikoulutettuja alisuoriutujia. Petri Sajarin tekemä haastattelu, Helsingin Sanomat 13.4.2014.
- Korsgaard, O. 1997. *Kampen om lyset. Dansk voksenoplysning gennem 500 år*. Århus: Gyldendahl.
- Niemelä, J. & Niemelä, S. 2011. *Hyvinvoinnin sivistysstrategia*. Teoksessa A. Pohjola & R. Särkelä (toim.) *Sosiaalisesti kestävä kehitys*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 128–143.
- Niemelä, S. 2011. *Sivistyminen. Sivistystarve, -pedagogiikka ja -politiikka pohjoismaisessa kansansivistystraditiossa*. Helsinki: KVS.
- Niemelä, S. 2013. Johdatus sivistyspedagogiikkaan. Teoksessa A. Harju & J. Rantala (toim.) *Sivistymisen idea. Vaapaan sivistystyön eetosta etsimässä*. Helsinki: Sivistysliitto Kansalaisfoorumi, 121–143.
- Sahlberg, P. 2014. Näin koulu ei kehity. Joanna Palmenin tekemä haastattelu. Image, helmikuu 2014.
- Siljander, P. 2002. *Systemaattinen johdatus kasvatustieteeseen*. Helsinki: Otava.
- Sivonen, K. 2006. *Itsekasvatus suomalaisena käsitteenä ja käytäntönä*. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.
- Snellman, J. V. 1840/1982. Akateemisesta opiskelusta. Teoksessa J. V. Snellman. *Teokset I. Aika Ruotsissa*. Jyväskylä: Gummerus.
- Uljens, M. 2009. Allmän pedagogik som kritisk pedagogik. Teoksessa A. Kivelä & A. Sutinen (toim.) *Teoria ja traditio. Juhlakirja Pauli Siljanderille*. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 153–178.

VAPAA SIVISTYSTYÖ JA KESTÄVÄ KEHITYS: OPPIMISEN PUHURIT JA MYÖTÄTUULET

Kaisa Lindström

”Sivistyminen on Niemelää mukaellen luova prosessi, jossa ihminen omalla toiminnallaan muokkaa ja kehittää itseään ja kulttuurista ympäristöään. Sivistyminen on ennakoimatonta, se kaihtaa ennakolta tehtyjä tarkkoja määritelmiä. Se on yksilö- ja yhteisöivistystä. Siihen kuuluu vapaus ja vastuu. Olennaista on ihmisen sivistyskykyisyys, halu oppia uutta, halu käyttää oppimaansa muiden hyväksi ja kyky asettua muiden asemaan.”

Sinä päivänä tapahtui paljon. Etelä-Karjalan kansalaisopistossa oli alkamassa kestävän kehityksen auditointi. Samaan aikaan opisto valmistautui perinteiseen keväänäyttelyynsä. Talven mittaan syntyneitä töitä alkoi kertyä kasapäin luokkien pöydille esille laittoa odottamaan. Näyttelytöissäkkin keskeisenä juonteena näytti olevan kestävä kehitys. Farkuista oli tehty uutta kivaa ja vanhat vaatteet olivat saaneet uuden elämän. Esillä oli puuta, pajua, huopaa, kiveä, kangasta, veistoksia, ikoneja. Auditointiporukalla tutkimme taito- ja taideaineiden ja kielten opetuksen kestävän kehityksen päiväkirjoja. Prosessuaalisesti ja yhteisöllisesti täydentyvä päiväkirja oli otettu käyttöön. Sen myötä kestävän kehityksen työ saatiin näkyväksi

ja jaettavaksi. Päiväkirjalla oli tärkeä merkitys myös kestävä kehityksen oppimistavoitteiden pehmeässä arvioinnissa. Opiskelijoita ja opettajia oli paikan päällä kertomassa, miten kestävä kehitys oli "kolahtanut", muuttunut tärkeäksi, muuttanut asenteita ja elämäntapoja. Kestävä muutos näytti olevan mahdollista silloinkin, kun kurssin teema oli kieliopintoja, käsitöitä, taideaineita tai liikuntaa. Keke-päiväkirjan sivut konkretisoivat havainnollisesti tuota muutosta.

Opiskelijoiden ja opettajien juttutuokiossa auditoijien kanssa nousi esille kolme seikkaa. Aivan ensimmäiseksi opiskelijat kertoivat, miten heidän opintoryhmissään kaikki rohkaisivat ja auttavat, yhdessä jaetaan ideoita ja neuvoja, opitaan toisilta ja toisten kanssa. Samaan hengenvetoon tuotiin esille toinen seikka: moninaisen ryhmän rikkaus. Kun eri-ikäisistä ja erilaisista yksilöistä koostuva porukka oppii yhdessä, vahvistuu sekä yksilö että ryhmä. Samoilla kursseilla voi opiskella äitejä, tyttäriä, mummoja, isiä, pappoja ja poikia. Kanssakäyminen tapahtuu usein myös monilla kielillä. Kolmantena seikkana tuli esille opiston oman kestävä kehityksen työn esimerkki. Erityisen tärkeänä pidettiin opiston kestävään elämäntapaan rohkaisevaa ilmapiiriä. Kun opisto tekee eikä vain puhu, esimerkki puhuttelee ja vaikuttaa. Kun tulijaa heti aulassa tervehtii näyttävä kestävä kehityksen ilmoitustaulu ja kierrätystavaroista koostettu vitriini, tietää sisään astuttuaan, mikä opistossa on tärkeää. Kestävä kehitys näkyi myös verkossa. Esimerkin ja ryhmän rohkaisemana uskaltaa itsekkin olla muutoksen tekijä, olitpa sitten opettaja tai oppija.

Kaisa Lindström, FK, rehtori emerita, Otavan Opisto. Kansanopistotyötä viidellä vuosikymmenellä. Vapaan sivistystyön kestävä kehitys ja ympäristökasvatuksen pedagoginen kehittäminen on ollut sydämen asianani niin opetustyössä kuin rehtorina. Harrastukseksi kirjoittelen, veistelen kuvia, nautin luonnosta ja yritän oppia olemaan. Itselleni ja kaikille vapaan sivistystyön toimijoille sopivat mainiosti Merete Mazzarellalta lainaamani säännöt: 1) ole eri-ikäisten ihmisten kanssa, 2) hyppää välillä epä mukavuusalueelle, 3) älä noudata näitä äläkä mitään muitakaan sääntöjä, sillä säännöt ovat kangistavia.

Kestävää tulevaisuutta oli tehty muun muassa kielten opetuksessa ja oppimisessa sekä perinteeksi muodostuneessa naisten piirissä. Viestinnällisessä kielen oppimisessa, keskusteluissa ja mielipiteiden esittämisessä näytti mainiosti voivan olla aiheena kestävän kehityksen teemat ja sisällöt. Opiskelijat oli saatu innostumaan reilusta kaupasta, pohtimaan luonnonkatastrofien syitä ja seurauksia, tutkimaan terveyttä ja hyvinvointia sekä keskustelemaan ympäristöeettisistä kysymyksistä. Asioista keskusteltiin vilkkaasti opittavalla kielellä, myös verkon keskusteluryhmissä. Viestinnällisiä taitoja oli mahdollisuus vahvistaa lisää kansainvälisissä projekteissa.

Kestävän kehityksen tekijäksi

Tämä raikkaiden tuulien päivä Lappeenrannassa toi mieleeni toisenkin päivän. Espoossa pidettiin edellisvuonna kansainvälinen seminaari, jonka isona teemana oli lasten ja nuorten tulevaisuus. Koululaisten tuottamien videoiden kautta me opettajat, asiantuntijat ja päättäjät saimme kuulla lasten ja nuorten mielipiteitä hyvästä ympäristöstä ja heidän toiveissaan olevasta tulevaisuudesta. Päivä oli huimaa ilotulitusta ja vilvoittavia puhureita, mutta samalla vakavaa viestiä: Hei päättäjät, te päätätte meidän tulevaisuudestamme ja meidän ympäristöstämme. Ottakaa meidät oikeasti huomioon!

Teemojen kautta kohtasivat lasten ja nuorten monimuotoiset äänet, virkamiesten ja asiantuntijoiden tulevaisuusvisiot ja kansainvälinen meno. Opetussuunnitelmien tulevaisuutta ja tekemisen iloa päästiin vahvistamaan oppimiskahvilan antimilla ja myöhemmin vielä ajatusheräämöissä. Hautomoitahan on nähty liiankin kanssa, nyt haluttiin herättää eikä enää hautoa. Vapaa sivistystyö oli muiden mukana rakentamassa tulevaisuuden kaupunkia, ehkä juuri Espoota. Jotakin maagista siinä oli kun kollaaseja alkoi syntyä kangaslakanoille ja kaupunkeja nousta rakennuspalikkakasoista. Kestävän kehityksen yhteiskuntasitoumukseen tartuttiin antamalla sitoumuksia ja lupauksia käytännön toimista.

Molemmissa tuokiokuvissa olennainen liittyy muutoksen tekemiseen. Ja kun muutoksesta puhutaan, pitää möyhiä sitä muutosta, mikä oppijassa tapahtuu. Kestävän kehityksen tekijäksi kasvamisessa on kysymys on jostakin sellaisesta, mikä ei synny tiedon määrästä, ei pakosta eikä rautalangasta vääntämisestä. Se muutos, mikä tarvitaan, on datan ja tiedon muuttumista ymmärrykseksi, merkitykseksi, tietoisuudeksi, elämäntavaksi ja sen mukaisiksi teoiksi. Pikapainiketta tuohon prosessiin ei ole, sen me opetus- ja ohjausammattilaiset tiedämme. Toimimme herkällä alueella kun olemme tekemisissä asenteiden, tunteiden, merkityksellisyykokemusten kanssa. Oppija on pääroolissa. Hän on omaehtoisen oppimisprosessinsa ja henkilökohtaisen aikabudjettinsa haltija.

Me vapaan sivistystyön parissa työskentelevät opettajat tiedämme, miten tuolla herkällä oppimisalueella toimitaan. Dialogi, läsnäolo, tasavertainen kuuntelu ja kokemusten mahdollistaminen kuuluvat opettajan työvälineisiin. Myös sivistyskäsityksen pohtimista ja päivittämistä tarvitaan. Seppo Niemelä on avannut väitöstyössään käsitystä sivistymisestä ja Arto O. Salonen uudempaa käsitettä, ekososiaalista sivistystä. Mielestäni juuri sivistyminen ja ekososiaalinen sivistys kutovat vapaan sivistystyön ja kestäväen kehityksen yhdeksi ja samaksi kudelmaksi, kuultokudokseksi, josta hahmottuu se tarvittava iso kuva.

Sivistyminen on Niemelää mukaellen luova prosessi, jossa ihminen omalla toiminnallaan muokkaa ja kehittää itseään ja kulttuurista ympäristöään. Sivistyminen on ennakoimatonta, se kaihtaa ennakolta tehtyjä tarkkoja määritelmiä. Se on yksilö- ja yhteisöivistystä. Siihen kuuluu vapaus ja vastuu. Olennaista on ihmisen sivistyskykyisyys, halu oppia uutta, halu käyttää oppimaansa muiden hyväksi ja kyky asettua muiden asemaan.

Ekososiaalinen sivistys on kestäväen kehityksen kasvatuksen ontologian (KEKO 2015) mukaan inhimillisen kasvun kautta saavutettua ymmärrystä ihmisen vapauksista ja vastuista, jotka perustuvat riippuvuuteen luonnosta ja toisista ihmisistä.

Oppimisen kolme jalkaa

Kun ekososiaalinen sivistys ja sivistyminen nähdään pedagogian pohjavirtana, oppiminen rakentuu kolmen tukijalan vaaraan. Ensimmäisen jalan muodostaa oppijan omat potentiaalit. Niistä tärkein on juuri sivistyskykyisyys, oppijan mahdollisuus oppia, sopeutua ja kehittyä. Kyky sivistyä on kaiken oppimisen ja osaamisen perusta.

Toiseksi tarvitaan pedagogista dialogia eli sitä prosessia, mikä etenee ohjaamisesta ja opettamisesta itsekasvatukseen, oppijan vastuuseen omasta oppimisestaan ja tekemisestään, tekemistensä seurauksista, vapauksista ja vastuista. Pedagogisen dialogin rooli on oleellinen oppimisen alkuvaiheessa. Sen tehtävänä on luoda edellytyksiä ihmisenä kasvamisen

Ekososiaalinen sivistys on inhimillisen kasvun kautta saavutettua ymmärrystä ihmisen vapauksista ja vastuista, jotka perustuvat riippuvuuteen luonnosta ja toisista ihmisistä.

oivalluksille ja kokemuksille. Kuitenkaan kukaan ei voi antaa tai tehdä sivistystä muille kuin itselle. Itsekasvatuksen rooli lisääntyy prosessin myötä. Siksiipä juuri sitä herkkyyttä ohjaajilta vaaditaan.

Ekososiaalinen sivistys on mielen ja merkityksen antamista oppimiselle, sitä, että ihminen ymmärtää riippuvuutensa luonnosta ja muista ihmisistä.

Kolmantena tulee vuorovaikutus sosiokulttuurisen ja luonnonympäristön kanssa. Ihminen muuttaa koko ajan sitä ympäristöä, missä hän elää ja toimii. Tämä vuorovaikutus ei toimi ilman mukautumiskykyä, syiden ja seurausten ymmärtämistä eikä ihmisen oman paikan hahmottamista luonnon kokonaisuudessa. Kyky sivistyä on ihmisen kykyä olla vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa, sopeutumista edellä kuvattujen kokonaisuuksien ymmärtämisen ja riippuvuuksien hahmottamisen myötä.

Ekososiaalinen sivistys on mielen ja merkityksen antamista oppimiselle, sitä, että ihminen ymmärtää riippuvuutensa luonnosta ja muista ihmisistä. Se on toimimista tuon ymmärryksen mukaisesti. Se auttaa ottamaan huomioon ekologiset ja sosiaaliset näkökulmat jokapäiväisessä toiminnassa ja arkisissa teoissa. Se on kestävien arvojen ja kestävien ratkaisujen hakemista yhdessä. Se on moniäänistä ja toista kunnioittavaa. Se on ajattelemisen taitojen opettelua ja yhdessä ajattelemista, myös itsellistä ja kriittistä pääntä käyttöä. Ekososiaaliseen sivistykseen ehdottomasti kuuluu myös kyky asettua muiden asemaan.

Ekososiaalinen harppaus – vapaan sivistystyön tehtävä?

Vapaan sivistystyön toimija sisälläni on viimeistään tässä vaiheessa aivan täpinöissään: voisiko ekososiaalinen sivistys olla se uusi tulokulma, mikä vahvistaisi vapaan sivistystyön omaakin tulevaisuutta? Uutta ajattelua todellakin tarvitaan vasta voimaksi luovutuspuheille. Siinä missä nyt kysellään, ovatko vapaat sivistystyöt jo tehty, pitäisi rohkeasti voida vastata, että ei todellakaan!

Vapaa sivistystyö ei näyttäisi tarvitsevan kummoistakaan tiikerinhyppyä ollakseen tarvittava linkki ekososiaaliseen sivistykseen. Peruslähtökohdat ovat hyvät. Jo Grundtvigin pedagogiikassa oli ekososiaalinen pohjavire, vaikka aika ja sanat olivat toiset. Ekososiaalisen sivistyksen arvoiksi on Arto O. Salosen ja Marjatta Bardyn mukaan tunnistettavissa vastuullisuus, koulutullisuus ja ihmistenvälisyys. Ekososiaalinen sivistys vahvistaa luottamusta tulevaisuuteen. Eikö tästä tavoitteesta kannattaisi vapaassa sivistystyössä pitää kiinni ja siirtyä sellaisten ratkaisujen puolelle, joita tulevat polvetkin arvostavat?

Itämeren maiden opetusministeriöt kokosivat 2000-luvun alussa asiantuntijaryhmän selvittämään maiden kestävän kehityksen kasvatuksen ja koulutuksen tilaa. Mukana oli myös vapaa sivistystyö. Työryhmä valmisti Baltic 21 Education -ohjelmaa sekä oli tekemässä ns. Hagan julistusta.

Selvitellessään vapaan sivistystyön vahvuuksia kestävän kehityksen edistämiseksi työryhmä piti keskeisenä juuri sen toteuttamaa pedagogiikkaa. Vapaa sivistystyön pedagogiikan ansiot perustuvat dialogiin ja osallisuuteen. Se on ratkaisukeskeistä ja arjen tarpeista lähtevää. Oppiminen on kokemuksellista, kynnyksetöntä, kohtaamista. Oppiminen ei tapahdu vain luokahuoneissa, vaan se menee sinne, missä tapahtuu ja missä ihmiset ovat. Koska vapaan sivistystyön pedagogiikka arvostaa arvoja, erilaisen itsestänselvyyttä, ylisukupolvista yhdessä oppimista, sen on mahdollista luoda tekemisen foorumeita sekä luottamukseen perustuvia kokeilujen, ratkaisujen ja muutosten yhteisöjä. Juuri näitä pedagogisia elementtejä tarvitaan, kun rakennetaan kestävämpää yhteiskuntaa. Toinen seikka, mitä työryhmä piti tärkeänä, oli vapaan sivistystyön opettajien ja toimijoiden pedagoginen osaaminen, halu oppia uutta, kokeilla ja uskaltaa erehtyäkin. Kolmantena tähdennettiin kokemusta verkostoitumisesta, kumppanuuksista ja hankkeista.

Vapaalle sivistystyölle on ominaista oppiainerajojen rikkominen. Kestävän kehityksen aiheiden käsittelyn vaikeutena on pidetty yleisesti aiheiden ja teemojen laaja-alaisuutta ja poikkitieteellisyyttä. Siksi opistojen projektioppimisen ja ilmiöoppimisen toteuttajat, pelipedagogiikan kehittäjät ja muut yhteisötoimijat ovat oikeita kultakimpaleita. Opistojen ympäristöissä ja pihamailloilla järjestetyt kevätfestarit, näytökset ja näyttelyt, ilmastokävelyt ja pyöräilytapahtumat kokoavat laajalti väkeä kokemaan oppimisen iloa ja ihmistenvälistä rikkautta. Nämä yhteiset ilon ja hyvän mielen kokemukset nostavat esille kaikki kestävän kehityksen ulottuvuudet. Tapahtumissa on tilaisuus myös näkymiseen ja kestävän kehityksen toiminnan esittelyyn.

Vapaa sivistystyö on monimuotoinen kenttä. Sen vapaus on uniikkia ja samalla kuin utukuvaa. Kenttä muuttuu ja toimintaympäristö muuttuu. Opistoja yhdistyy, irtaantuu vanhoista rakenteista, muuttuu muuksi. Toimintaedellytyksistä ja opiskelijoista on kova huoli. Vaikka vapaan sivistystyön laki on imaissut sisäänsä kestävän kehityksen tavoitteen, siihen pyritään hyvin eri tavoin ja erilaisin panoksin.

Työkaluja ja rakennuspuita

Siksipä Opetus-, kasvatusta- ja koulutusalojen säätiö OKKA lähti säätiön suunnittelupäällikön Erkki Lainisen johdolla joitakin vuosia sitten kehittämään vapaalle sivistystyölle soveltuvia kriteereitä kestävä kehityksen sertifiointijärjestelmään. Koska tavoitteena olivat kriteerit, jotka ottivat huomioon vapaan sivistystyön ominaislaadun ja oppilaitosmuotojen erityispiirteet, haluttiin pilottiporukkaan mukaan moninainen joukko kentän toimijoita. Syntyi kriteerityökalu, jota pilotit testasivat. Käyttökelpoiset kriteerit saatiin kentälle syksyllä 2013. Ensimmäiset vapaan sivistystyön kestävä kehityksen sertifikaatit luovutettiin maaliskuussa 2014.

Vaikka innostusta kriteerien käyttöön oli, kokonaiskuvaa vapaan sivistystyön kestävä kehityksen työstä tai ohjelmien ja työkalujen käytöstä ei kuitenkaan ollut, joten Vapaa Sivistystyö ry. teki vuoden 2015 taitteessa kyselyn. Selvitys ”Kestävä kehityksen ohjelmien ja työkalujen käyttö vapaan sivistystyön oppilaitoksissa 2014” liittyi Vapaa Sivistystyö ry:n, Kansalaisopistojen Liiton ja Kansanopistoyhdistyksen antamaan kestävä kehityksen toimenpidesitoumukseen. Verkkolomakkeella toteutetusta kyselystä ja sen raportoinnista vastasi Leena Saloheimo. Tulokset löytyvät Vapaa Sivistystyö ry:n sivuilta (www.sivistystyo.fi).

Kyselyyn tuli 117 vastausta, mikä on 40 prosenttia vapaan sivistystyön oppilaitosten lukumäärästä. Vastauksia saatiin niin suomen- kuin ruotsinkielisistä oppilaitoksista.

Vastauksista ilmeni, että puolella (50 %) kyselyyn vastaajista oli käytössä joku kestävä kehityksen ohjelma tai toimintajärjestelmä. Vastaajista 41 prosenttia ilmoitti, että mitään järjestelmää ei ollut käytössä. Noin viidennes vastaajista kertoi käyttävänsä työssään vapaan sivistystyön kestävä kehityksen kriteerejä toimintajärjestelmänsä kehittämisessä. Useat opistot ilmoittivat seuraavansa ylläpitäjänsä keke-ohjelmaa. Kestävä kehitys oli monissa vastaajien opistoissa kytketty laatu- ja toimintajärjestelmään. Lisäksi useiden opistojen suunnitelmissa oli ottaa jokin ohjelma käyttöön. Kun kaikki vastaukset otetaan huomioon, 84 prosenttia kyselyyn osallistuneista oppilaitoksista oli sellaisia, joissa kestävä kehitys on jollakin tavalla otettu toiminnassa huomioon. Erot toiminnan syvällisyydessä olivat kuitenkin suuria. Toiminnan osa-alueista kestävä kehitys oli useimmiten kytketty toimintakulttuuriin (81 %), arvoihin ja strategioihin (75 %). Seuraavaksi useimmin kestävä kehitys oli kytketty koulutuksen suunnitteluun (68 %) ja toteutukseen (61 %).

Kyselyn toteuttamisen aikaan viidellä vastanneista oppilaitoksista oli OKKA-säätiön myöntämä sertifikaatti. Kahdella oli Vihreä Lippu ja kahdella ISO 14001 -standardi.

Kyselyn jälkeen sertifikaatteja on opistoille myönnetty toinen mokoma. Vihreä opintokeskus Visio on aurannut tien myös muiden opintokeskusten sertifiointiin. Kriteerit näyttävät siis toimivan ja ottavan huomioon erilaiset vapaan sivistystyön toteuttajat. Järjestelmä tekee sen minkä pitää – se tekee kestävän kehityksen työn systemaattiseksi, seurattavaksi ja läpivalaisee kaikki toiminnan osa-alueet. Oppilaitosten erityispiirteet ja vahvuudet tuovat huiman lisäarvon. Nekin talot, joissa vielä ei ole omaa kestävän kehityksen ohjelmaa, ovat saaneet vetoapua kestävän kehityksen kriteereistä.

Sertifioinnin suosio on hyvässä kasvussa. Yksi syy löytyy ilman muuta tarpeesta. Opistoissa pohditaan paljon, miten käytännössä voidaan toimia. Suosion takana ovat myös muiden kokemukset. Oppilaitosten tarvitsema tukiverkostokin on syntynyt työn kautta kuin luonnostaan. Sillä, että löytyy yhteinen kieli ja yhteinen käsitys vapaan sivistystyön roolista kestävän kehityksen toteuttajana, ei ole ollenkaan vähäinen merkitys. Uskon, että tämä on vasta alkua.

Uskoani ovat vahvistaneet opistoauditoinnit. Keskustelut opettajien ja

opiskelijoiden kanssa ovat auttaneet näkemään, että laadukkaan opetuksen ja oppimisen ytimeistä löytyy vahvaa kestävyysajattelua. Kun jo suunnittelussa otetaan huomioon kestävä kehityksen oppimistavoitteet ja kehitetään sellaiset menetelmät, jolla tavoitteet on mahdollista saavuttaa, ei voida mennä vikaan.

Syttynyt sytyttää, innostunut innostaa, mutta porukalla me teemme

Syttynyt henkilöstö sytyttää. Viime keväältä on jäänyt mieleeni vielä yksi tuokiokuva. Se on Raudaskylän opistolta. Kaksi nuorta miestä esitteli minulle opinahjoaan ja sen kestävä kehityksen toimintaa. Kävelimme opistoalueella hikisen helteisessä toukokuun säässä. Äänessä pojilla oli intoa ja ylpeyttäkin, kun he kertoivat, mitä olivat oppineet ja tehneet lukuvuoden aikana. Pääsin tutustumaan opiston omaan energialaitokseen. Esitellessään sitä pojat kertoivat opistolla järjestetystä energia-aiheisesta yleisötilaisuudesta. Se oli ollut poikien mielestä onnistunut ja tärkeä, Pyhäjoen ydinvoimalaitossuunnitelmien ympärillä kun kiehuivat monenlaiset mielipiteet. Kaverit tutustuttivat minut erityisopiskelijoiden opistotaloon. Paluumatka päärakennukseen kirvoitti keskustelua yhdenvertaisuudesta ja toisten kunnioittamisesta. Pojat totesivat, että opistolla ei kukaan kiusaa. Siitä kummallakin oli kokemuksia aiemmasta kouluhistoriasta. Sain tietää myös kansainvälisen projektin matkasta ja keke-kerhosta, jossa pojat olivat mukana. Ei ollut ylisanoja eikä valmisteltuja puheenvuoroja, mutta opin enemmän kuin monella luennolla näiden nuorten oppaiden seurassa. Toimintakulttuurin keke-teemat saivat vahvistusta parhaalla mahdollisella tavalla. Kierros viesti myös luottamuksesta. Opiskelijat osaavat. Heitä kannattaa kuunnella. Rehtori sen myös tiesi järjestäessään minulle tuon opastuksen.

Käsitys kestävä kehityksestä voi edelleen olla epämääräinen, ahdas tai rajaava. Saattaa tulla turhautunut olo, ellei ole mahdollisuutta oivaltaa, että minä voin olla se ratkaisija ja uudistaja. Olennainen oivallus on se, että porukalla teemme muutosta. Pienikin teko merkitsee kun niitä on monta. Olen nähnyt, monestikin, miten ideasta syntyy innostusta ja uutta toimintaa. Kun huomataan, mikä rooli tuolla idealla kestävyysajattelussa on, päästään uudelle tasolle. Viestinnällinen kieltenopetus ja keke, vaatteiden uusi elämä, oppimisen reittikartat, kananhoito, oppimispelit, seniorien sometus, hortoilu ja permakulttuuri, tuhannet muut kurssi-ideat ovat uudistaneet kurssiohjelmia. Yllätyn jatkuvasti. Vapaan sivistystyön opetus- ja ohjaushenkilöstöllä on todellakin annettavaa. Ilman organisaation tukea ja tarvittavia resursseja tuo antaminen ei kuitenkaan aina toteudu. Kummallinen asia tuossa aiemmin esillä olleessa Vapaa Sivistystyö ry:n kyselyssä olikin opetuksen suunnittelun ja toteutuksen välinen monen prosenttiyksikön kuoppa. 68 prosentissa oppilaitoksista kestävä kehitys oli

kytketty koulutuksen suunnitteluun, mutta vain 61 prosentissa opetus toteutui kestävän kehityksen mukaisesti. Mistähän johtuu, että kaikki hyvät suunnitelmat eivät etene käytäntöön saakka? Missä piilee se viimeinen puristusvoima, mikä toteutukseen tarvittaisiin? Yksin sitä vipua on vaikea vääntää.

Onneksi vapaan sivistystyön työyhteisöt luottavat yhteisöjen oppimiseen. Sillä tavoin ideat kehittyvät ja innostus leviää. Yhdessä oppiminen edellyttää kuuntelua ja kuulluksi tulemistä. Siitä kumpuaa itseluottamus ja usko niin omiin kuin yhteisön kykyihin. Ekososiaalisen sivistyksen toteutuminen on tosiasia.

Jotta todella kasvaisimme ekososiaalisen sivistyksen täyteen mittaan, olisi saatava vielä mukaan se ymmärrys, miten oikeasti eletään niukkenevien resurssien ja muuttuvan ilmaston maailmassa. Ihmistä ei ole ilman hyvinvoivaa luontoa. Vapaa sivistystyö saisi nyt ottaa ohjat käsiinsä ja käyttää sitä pedagogista osaamistaan, mikä sille on ominaista. Kestävän kehityksen yhteiskuntasitoumus Suomi, jonka haluamme 2050 on siihen erinomainen ja ajankohmainen työkalu.

Jos olet kanssani samaa mieltä, tee oma lupauksesi. Mieti, miten muutat pedagogista dialogia ja omaa toimintaasi tuon lupauksen mukaiseksi. Toteuta muutos heti tänään tai heti ensimmäisellä tunnillasi. Vielä parempi, jos teet sen kimpassa. Siirry ratkaisijaksi! Rohkaise työyhteisöäsi ja paikallisyhteisöäsi ratkaisujen puolelle! Saat nähdä, että ei vain Suomi, vaan koko rajallinen maailmamme muuttuu siihen suuntaan, jollaiseksi sen haluamme.

Yhdessä oppiminen edellyttää kuuntelua ja kuulluksi tulemistä. Siitä kumpuaa itseluottamus ja usko niin omiin kuin yhteisön kykyihin.

KIRJALLISUUTTA

Niemelä S: Sivistyminen. Sivistystarve, -pedagogiikka ja -politiikka pohjoismaisessa kansansivistystraditiossa. Kansanvalistusseura, Snellman-instituutti. Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2011

Aikuskasvatus-lehti 1/2015 Tulevaisuuden sivistystyöt: Arto O. Salonen & Marjatta Bardy: Ekososiaalinen sivistys herättää luottamusta tulevaisuuteen.

Loukola M-L, Isoaho S, Lindström K: Education for sustainable development in Finland. Ministry of Education. Helsinki 2002.

KANSALAI SOPISTO OPPIMISYMPÄRISTÖNÄ

Jyri Manninen

”Sivistys on pääasiassa avoimuutta uusille asioille ja niihin tutustumista ennakkoluulottomasti ja aktiivisesti. Sivistynyt ja sivistävä ihminen on utelias, avoin uusille asioille ja vaihtoehtoisille näkemyksille, ja pyrkii ajattelemaan omilla aivoillaan, ei ennakkoluulojen, median luoman maailmankuvan tai yleisen käsityksen varassa. En liittäisi kirjaviisautta ja etenkin muodollista koulutusta sivistykseen, enemmänkin se on elämänasenne ja suhtautumistapa oppimiseen, yhteiskuntaan, elämään ja muihin ihmisiin. Pitkälle koulutettu ihminen voi olla sivistymätön, ja toisaalta sivistyneen ihmisen ei tarvitse välttämättä olla pitkälle koulutettu.”

Opistoon houkuttelee ryhmä ja hyvä opettaja

Urbanin tarinan mukaan kansalaisopistojen peruskursseilla istuvat samat opiskelijat vuodesta toiseen. Äkkiseltään voisi kuvitella, että jopa kovapäisin aikuisopiskelija oppisi esimerkiksi espanjan alkeet nomiajassa ja voisi siirtyä seuraavana syksynä espanjan jatkokurssille. Samalle kurssille jämähtämisen selittää kuitenkin kaksi hyvin inhimillistä seikkaa: hyvän opettajan ja tutun ryhmän merkitys aikuisopiskelijoille. Näitä ei haluta riskeerata siirtymällä opinnoissa eteenpäin.

Jyri Manninen, kasvatustieteiden tohtori (1993), aikuiskasvatustieteen professori Itä-Suomen yliopistossa (2008–). Tutkimusaiheita ovat erityisesti vapaa sivistystyö ja sen laajemmat hyödyt, aikuisdidaktiikka, aikuiskoulutukseen osallistuminen ja oppimisympäristöt. Mukana kolmen yliopiston (Itä-Suomen yliopisto, Åbo akademi ja Tampereen yliopisto) ja Vapaa sivistystyö ry:n SVV-verkostossa kehittämässä vapaan sivistystyön tutkimusta ja tutkijoiden sekä kentän toimijoiden yhteistyötä (<http://www.vapausjavastuu.fi/>). Opiskellut itse kansalaisopistossa saaristolaivurin taitoja ja myönteistä ajattelua, ja toiminut opistoissa opettajana avoimen yliopiston opintojaksoilla. Töiden lomassa käppäilee metsissä ja vuorilla aina kun mahdollisuus.

Kolmas selitys löytyy aikuisten opiskeluyistä. Amerikkalainen Cyril O. Houle teki jo 1960-luvun alussa laadullisen tutkimuksen, jossa hän huomasi aikuisten osallistuvan koulutukseen kolmesta pääsyystä: (1) saadaksesen siitä jotain välineellistä hyötyä (työpaikan, palkankorotuksen, hienon diplomin, välttääkseen rangaistuksen kuten päivärahakarenssin, potkut tai nalkuttavan vaimon), (2) tavatakseen muita ihmisiä tai (3) oppiakseen jotain uutta ja omasta mielestä mielenkiintoista. Tutkimustulosta ei ole pystytty kumoamaan saati täydentämään 50 vuoden aikana, vaikka aikuiskoulutukseen osallistuminen on ollut yksi keskeisistä tutkimusalueista koko sen ajan.

Välineellisesti koulutukseen suhtautuvat useammin vähemmän koulutetut ja miehet. Koulutukseen osallistutaan, jos siitä jää käsiin jotain konkreettista, kuten soutuvene tai saaristolaivurin diplomi. Koulutus ei itsessään ole hauskaa – eihän se ollut lapsenakaan – puhumattakaan että siihen kannattaisi osallistua ilman hyvää syytä, huvikseen. Sosiaalista vuorovaikutusta ja mukavaa ajankulua hakevat aikuisopiskelijat sen sijaan opiskelevat nimenomaan huvikseen: opiskelu on mukavaa – oli jo koulussa pienenä tyttönä – ja samalla pääsee ihmisten

ilmoille (kotiäiti ei saa lähteä baariin, mutta ilta viikossa kansalaisopistoa saattaa olla neuvoteltavissa). Oppimistavoitteiset aikuiset sen sijaan osallistuvat, kun aihe on mielenkiintoinen, mutta opiskelutapa valitaan sen mukaan, missä ja miten kyseinen asia on parhaiten ja tehokkaimmin opittavissa. Esimerkiksi espanjan kielitaidon terävöittämisestä edellä mainittu opinnoissa paikallaan junnaava vakiasiakkaista koostuva ryhmä ei välttämättä ole tehokkain tapa.

Tutkimusten mukaan vapaan sivistystyön opintoihin osallistuu selvästi eniten aikuisia sosiaalisen orientaation varassa: halutaan nimenomaan opiskella ryhmässä ja ohjatusti. Oppimistavoitteisia löytyy myös mutta hieman harvemmin, ja heilläkin mukana on halu oppia asia organisoidussa koulutustilanteessa itseopiskelun sijasta. Esimerkiksi ikonimaalauksen salat avautuvat varmasti paremmin hyvän opettajan avulla kuin kirjoista itse opiskellen. Välineellisesti orientoituneita löytyy vapaan sivistystyön opinnoista vähiten, lähinnä avoimen yliopiston kursseilta yliopistouraa haaveilevien joukosta tai yt-uhattujen atk-kursseilta.

Tämä selittää vapaan sivistystyön jämähtäneet osallistujarakenteet. Aikuiskoulutukseen osallistumista on seurattu Tilastokeskuksen toimesta viiden vuoden välein jo vuodesta 1980 alkaen, ja koko ajan ei-ammattillisen koulutuksen osallistumisaste on miesten osalta ollut 11–12 prosenttia ja naisten kohdalla 23–26 prosenttia. Toisin sanoen suomalaisista miehistä melkein 90 prosenttia ei osallistu vapaan sivistystyön opintoihin, ja naisistakin 75 prosenttia keksii muuta tekemistä. Kun opistojen koulutustarjontakin perustuu pääosin nykyisten opiskelijoiden seuraavaa lukuvuotta koskevien kurssitoiveiden pohjalta, ei ole vaaraa että opiskelijamäärä saati -rakenne muuttuisi mihinkään. Opiskelijoista 70 prosenttia on naisia, ja osa ryhmistä jo aiheen puolesta kokonaan naisryhmiä, joihin vain uhkarohkea mies yrittää mukaan.

Sosiaalisten osallistumissyiden korostuminen ei ole sinänsä huono asia, kertoohan se siitä, että meillä on vielä ainakin osalla tarvetta inhimilliseen kohtaamiseen ja yhteisöllisyyteen. Samalla se luo oikeastaan ytimen vapaan sivistystyön pedagogikalle, jossa on huomioitava nimenomaan ryhmäytymisen ja vuorovaikutuksen merkitys. Edellä mainittu espanjan peruskurssi ei toimisi itseopiskeluun perustuvana verkkokurssina, koska siitä puuttuisi juuri se ominaisuus, joka aikuisia vetää opistolle: ryhmä ja hyvä opettaja.

Kansalaisopisto laajempia hyötyjä tuottavana oppimisympäristönä

Kun kysyimme BeLL-tutkimuksessa¹, mitä 8 646 vapaan sivistystyön aikuisopiskelijaa kymmenessä eri Euroopan maassa arvostaa opiskelutilanteissa, kärkeen nousivat ryhmä ja kanssaopiskelijat, opetusmenetelmät sekä opettaja. Pitää muistaa, että kyseessä olivat sellaiset aikuiset, jotka olivat hakeutuneet opiskelemaan erilaisia asioita nimenomaan kurssimuotoisesti ja naamatusten. Ryhmältä saatiin inhimillisen perustarpeen eli sosiaalisen vuorovaikutuksen lisäksi tukea, ajatuksia, oivalluksia, palautetta omista pienistäkin onnistumisista ja sitä kautta luottamusta omaan osaamiseen ja oppimiskykyyn. Vertaisryhmä ja sen antama tuki on siis keskeinen osa vapaan sivistystyön pedagogiikkaa. Myös yksittäisiltä opiskelukavereilta saatiin tukea, lisäksi syntyi uusia ystävä- ja kaverisuhteita ja verkostoja.

Opettajan ominaisuuksissa kärkeen nostettiin persoona ja osaaminen. Hyvä opettaja on innostunut, innostava ja kannustava alansa asiantuntija. Opetusmenetelmissä arvostettiin eniten käytännönläheisyyttä, vuorovaikutusta ja henkilökohtaista tukea ja ohjausta.

BeLL-tutkimuksen tavoitteena oli arvioida, mitä laajempia hyötyjä opiskelusta syntyy ja millä tavalla niitä syntyy. Hyötyjä löytyi pitkä lista: fyysinen ja henkinen hyvinvointi, itseluottamus, opiskelumotivaatio, luottamus, aktiivinen kansalaisuus, tunne oman elämän paremmasta hallinnasta, valmius tukea myös omien lasten koulunkäyntiä ja työhön liittyvät hyödyt. Erilaisia uusia taitoja ja osaamisalueita löytyi 16, kielitaidosta aina ympäristötietoisuuden lisääntymiseen.

Tulosten mukaan merkittävimmäksi tekijäksi hyötyjen syntyprosessissa näyttäisi nousevan juuri sosiaalinen vuorovaikutus ja ryhmäytyminen. Ryhmään liittyviä tärkeitä hyötyjen syntymiseen vaikuttaneita tekijöitä olivat mm. organisoituun

¹ Benefits of Lifelong Learning tutkimusprojektissa kartoitettiin vapaan sivistystyön opinnoista syntyviä ns. laajempia hyötyjä, eli mitä osallistajat, heidän lähipiirinsä ja yhteiskunta hyötyvät aikuisopiskelusta.

Vertaisryhmä ja sen antama tuki on keskeinen osa vapaan sivistystyön pedagogiikkaa.

toimintaan osallistuminen ylipäättään ja sen aikaansaama aikastrukturi (rytmiä arkeen ja jonkinlainen tulevaisuusperspektiivi), sosiaalinen vuorovaikutus, tunne kuulumisesta johonkin, ryhmän antama tuki ja palaute sekä ideoiden jakaminen ryhmässä. Myös ryhmän koostumuksella oli merkitystä: mielenkiintoisesti osa arvosti samantyyppisistä ihmisistä koostuvaa vertaisryhmää, koska koki sen turvalliseksi ja kannustavaksi, mutta toisaalta sekaryhmät, joissa oli ihmisiä erilaisista sosiaalisista ja etnisistä taustoista, synnyttivät paremmin uusia oivalluksia, suvaitsevaisuutta ja luottamusta kanssaihmiisiin. Eräissä englantilaisessa lähiössä kokoontuva opintopiiri oli ainoa paikka, jossa samalla alueella asuvat mutta erilaisen etnisen taustan omaavat tapasivat toisiaan, hyvin tuloksin.

Ryhmän ja sosiaalisen vuorovaikutuksen merkitys korostui luonnollisesti aikuisilla, joilla sosiaaliset verkostot olivat muuten elämässä vähentyneet eri syistä (työttömyys, leskeksi jääminen, eläköityminen) tai joilla ne olivat vasta hakusessa (nuoret aikuiset).

Ryhmän merkitystä korostavia tuloksia voi tulkita myös Decin ja Ryanin sisäistä motivaatiota käsittelevän teorian pohjalta. Teorian mukaan sisäinen motivaatio syntyy, kun osallistuja saa itse määrittellä ja valita kiinnostuksensa kohteen, tuntee kuuluvansa johonkin opiskeluyhteisöön ja saa onnistumisen ja osaamisen kokemuksia. Käytännös-

sä kansalaisopiston vahvuus on siis siinä, että siellä osallistujat – joskus pitkänkin opiskelutauon jälkeen – yleensä kokevat hyvinkin pieniä onnistumisia, ja voivat myös suhteuttaa omaa osaamista muiden ryhmäläisten osaamistasoon. Ryhmässä osallistujat myös tuntevat kuuluvansa johonkin, ja vapaan sivistystyön peruseriaatteen mukaan heillä on mahdollisuus opiskella itselle tärkeitä asioita oman valinnan mukaan.

Vapaan sivistystyön pedagogiikka?

Kansalaisopisto ja vapaan sivistystyön oppilaitokset yleensä näyttäisivät siis olevan varsin erityisiä oppimisympäristöjä, joissa syntyy myös merkittäviä yksilö- ja yhteiskuntatason hyötyjä. Ne poikkeavat ammatillisen ja formaaleja tutkintoja tuottavan koulutuksen oppimisympäristöistä erityisesti omaehtoisuuden ja oppimistavoitteiden 'inhimillisyyden' suhteen. Kansalaisopistossa ei tarvitse opiskella hampaat irvessä, mutta pienikin onnistuminen voi nostaa hymyn huulille ja lisätä itseluottamusta, jonka koulujärjestelmä on lapsuudessa ehkä murskannut.

Onko tehokas oppiminen ja nopea ”valmistuminen” edes mikään tavoite saati tavoittelemisen arvoinen asia kansalaisopistossa?

Kansalaisopiston opettajan kannattaisi siis huomioida erityisesti ryhmäyttäminen, vuorovaikutusmahdollisuuksien tarjoaminen ja opiskelutilanteen rakentaminen tekemisen, pienten onnistumisten ja kannustavan palautteen varaan. Ryhmän merkitys korostuu tietysti eri oppiaineissa hieman eri tavalla, mutta missään siitä ei näyttäisi olevan ainakaan haittaa. Paitsi sellaisissa tapauksissa, joissa uudet osallistujat kokevat vaikeuksia päästä mukaan vakiintuneeseen opiskeluryhmään, jossa on syntynyt vahva yhteenkuuluvuuden tunne. Myös hieman erilaisen aikuisopiskelijan voi olla vaikea sopeutua ryhmään, jos sen osallistujat edustavat toisenlaista opiskelijaryhmää – opistokentässä liikkuu tarinoita, joiden mukaan naisten matonkudontaryhmä on 'savustanut' pois sinne eksyneen miesopiskelijan.

Mielenkiintoinen teoreettisempi kysymys on, onko olemassa varsinaista vapaan sivistystyön pedagogiikkaa. Siitä yleisesti

puhutaan, mutta onko sellaista oikeasti olemassa ja tunnistettavissa, jos sellaiseen törmää? Edellä kuvattuja ryhmän ja opettajan roolia koskevia periaatteita voi pitää tietysti didaktisina ohjeina, jotka näyttäisivät myös tuottavan hyviä hyvinvointivaikutuksia, mutta entä oppimistulokset? Oppiiko samalla espanjan alkeiskurssilla kolmatta vuotta istuva espanjaa? Kyllä varmaan, mutta miten tehokkaasti? Toisaalta, onko tehokas oppiminen ja nopea "valmistuminen" edes mikään tavoite saati tavoittelemisen arvoinen asia kansalaisopistossa? Jos opiskelu on harrastus, oppimistavoitteen saavuttamisesta voi olla enemmän haittaa kuin hyötyä.

Etenkin tuntiopettajien muodollisessa pedagogisessa pätevydessä on suuria eroja, mutta kaikki ovat varmasti luonnostaan hyviä opettajia. Huonot tuntiopettajat ovat luonnonvalinnan kautta kadonneet, sillä uutta pestiä ei tule, jos palaute on huonoa ja opiskelijat kaikkoavat. Kokemuksen ja 'tämä on ennenkin toiminut' -periaatteen pohjalta tuntiopettajat ovat jo yli 100 vuotta pyörittäneet opistotoimintaa ilmeisen onnistuneesti. Päivi Majoisen väitöskirjatutkimuksen alustavien tulosten mukaan vailla muodollista pedagogista koulutusta olevat opettajat toimivat juuri kokemuksen varassa ja toteuttavat usein tietämättään erilaisten didaktisten lähestymistapojen periaatteita, vaikka eivät osakaan kuvailla niitä teoreettisilla käsitteillä.

Opistopedagogiikka noudattaa paljolti vanhan kunnan andragogiikan periaatteita, jotka Malcolm Knowles koosti 1950-luvulta alkaen andragogiseksi ('aikuisten opettaminen', tarkka käänös tosin on 'miesten ohjaaminen') malliksi, jonka tavoitteena oli korvata opettajajohtoinen, sen ajan koulusta tuttu pedagoginen malli aikuiskoulutuksessa. (Pedagogiikka merkitsee 'lasten opettamista', tarkka käänös on 'poikien ohjaaminen'. Pedagogos oli antiikin Kreikassa nimitys orjalle, joka vei pojat aamulla kouluun. Nykyisin käytettäisiin termiä 'kotiäiti'.) Andragoginen malli pohjautuu paljolti ryhmän ja kokemusten jakamisen periaatteelle, omaehtoisuudelle ja itseohjautuvuudelle. Opettajan roolina on olla oppimisen helpottaja, fasilitaattori. Hyvältä kuulostavista ja järkeen käyvistä periaatteista huolimatta mallissa on myös ongelmia ja puutteita, vaikkapa se, että Knowles kehitti sen tarkkailemalla keskiluokkaisten amerikkalaisten kotiäitien päiväkerho-opiskelua, ja yleistämällä sitten löytämänsä periaatteet kaikille aikuisille sopiviksi. Näin esimerkiksi itseohjautuvuuden ja kokemusten jakamisen merkitys ylikorostuvat mallissa eivätkä varmasti toimi esimerkiksi jäyhällä takametsien miehillä, jotka palaavat koulunpenkille 40 vuoden tauon jälkeen.

Kriittisempi epilogi

Muodollisen pedagogisen koulutuksen puute johtaa edellä kuvattuun sinänsä toimivaan mutta kokemuseräiseen opetus- ja opiskelutapaan opistoissa. Toisaalta tämä toimii, sillä tyytyväiset opiskelijat palaavat vuosi toisensa jälkeen opistoihin, osa saattaa jopa osallistua uusille kursseille vanhan tutun sijasta tai lisäksi. Toisaalta osallistujarakenteet eivät näin uusiudu, kuten osallistumistilastot vuodesta 1980 alkaen osoittavat.

Opiskelu tuottaa merkittäviä hyötyjä, mutta jos niitä arvioidaan hieman kriittisemmin, voidaan väittää, että vapaalla sivistystyöllä on varsin kapea rooli yhteiskunnassa. Olen toisaalla kuvannut, miten suurin osa vapaan sivistystyön hyödyistä vain sopeuttaa aikuisia yhteiskuntaan ja työelämän oravanpyörään luomalla esimerkiksi käsillä tekemisen mahdollisuuden kautta vastapainon henkisellet stressaavalle työlle. Opetusmenetelmät ja kurssiaiheet eivät myöskään haasta osallistujia uusimaan ajatuksiaan, asenteitaan ja toimintatapojaan, puhumattakaan että niillä voisi uudistaa yhteiskuntaa, jos sellaisen tarvetta jossakin havaitaan.

Erilaisia didaktisia lähestymistapoja on myös olemassa runsaasti, mutta osataanko ja halutaanko niitä käyttää kansalaisopistoissa? Knowlesin lähestymistapa on äärimmäisen sopeuttava, sillä se ei auta ihmisiä kyseenalaistamaan nykyisiä ajattelu- ja toimintatapojaan, ja erityisesti samanhenkisten ryhmässä tyhmyys voi myös tiivistyä, kun kukaan ei haasta ajattelemaan myös asioiden kääntöpuolta tai omaa maailmankuvaa. Kokeusten jakaminen ilman niiden tietoisempaa arviointia ei välttämättä tee hullua hurskaammaksi. Tutussa ja samanlaisista osallistujista koostuvassa ryhmässä ei tarvitse haastaa omia ajattelumalleja ja käsityksiä, mukavuusalueella on mukava leijaila ilman pelkoa siitä, että häiritsevät ajatukset lähtisivät liikkeelle.

Mukavuusalueella on mukava leijaila ilman pelkoa siitä, että häiritsevät ajatukset lähtisivät liikkeelle.

Aikuiskoulutukseen soveltuvia vaihtoehtoisia didaktisia lähestymistapoja ovat esimerkiksi Jack Mezirowin muutosta tuottavan oppimisen malli ja bell hooksin (kyllä, nimi kirjoitetaan pienellä, hän ei halua tehdä itsestään numeroa joten kirjoittaa nimensä pienellä – ainoana ihmisenä maailmassa) vapauttavan kasvatuksen malli. Molemmissa on tavoitteena ryhmässä tapahtuvien keskustelujen ja asioiden kyseenalaistamisen (Mezirowilla miksi-kysymykset, hooksilla 'vastaanpuhuminen taito') kautta tavoitella kriittistä tiedostamista, mikä voi hyvässä lykyssä johtaa yksilö- ja yhteisötason kehittymiseen. Kyseessä molemmissa malleissa on osallistujien mukavuusalueen rikkominen, mikä ei ole aina miellyttävää mutta joskus terveellistä.

Vaihtoehtoiset didaktiset lähestymistavat eivät tietenkään sovellu kaikkiin opiskeluaiheisiin. Esimerkiksi puutyökurssilla ei Mezirowin lähestymistapa toimi, jos halutaan oppia ristiliitoksen teko. Knowlesin periaatteet taas soveltuvat mainiosti vaikkapa matkailuenglannin kurssille, jossa verestetään ja jaetaan osallistujien muistoja ja kokemuksia Englantiin tehdyistä lomamatkoista. Kriittiset mallit sen sijaan olisivat näppäriä vaikkapa oman lähiön kehittämistä tai yhteiskunnallista tilannetta pohtivilla kursseilla. Monikulttuurista kohtaamista olisi näppärä opiskella sekaryhmissä hooksin periaatteiden pohjalta.

Pelkkä opetusmenetelmien laajentaminen ei riitä muuttamaan vapaan sivistystyön sopeuttavaa roolia yhteiskuntaa kehittävämmäksi. Vapaan sivistystyön tarjonta Suomessa ja yllättäen myös yhdeksässä muussa Euroopan maassa on lähes yksinomaan sopeuttavaa. BeLL-tutkimuksen aineistossa oli yhteensä 14 063 kurssia, joista 66 prosenttia oli perinteisiä harastus- ja kädentaitokursseja, joita suomalaiset kansalaisopistot ovat pullollaan. Ainoa mahdollisesti kriittisempää otetta ja näkökulmaa tarjoava kurssityyppi oli 'poliittinen koulutus', johon oli luokiteltavissa 3,2 prosenttia kursseista. Tarkempi tarkastelu kuitenkin osoitti, että näistä kursseista lähes kaikki olivat hyvin kesyjä, lähinnä päivänpoliittisia keskustelukerhoja ja EU-kansalaisuuteen tai EU-hankerahoituksen hakemiseen kouluttavia kursseja.

Vapaa sivistystyö tuskin siis saa aikaan vallankumousta – saati muuta radikaalia kehitystä – Euroopassa, Suomessa vielä vähemmän. Toisaalta, pitäisikö sen saadakaan? Riittääkö että vakiintuneella asiakaskunnalla on mukavaa ja osallistuminen lisää yksilön ja yhteisön hyvinvointia? Onko turha tavoitella uusien osallistujaryhmien houkuttelemista tai osallistumattoman enemmistön tarpeiden kohtaamista? Miksi vapaalla sivistystyöllä pitäisi olla jokin rooli lähiyhteisöjen ja yhteiskunnan ongelmien ratkaisemisessa?

KIRJALLISUUTTA

Hooks, b. 2007. Vapauttava kasvatus. Helsinki: Kansanvalistusseura.

Houle, C. O. 1961. The inquiring mind. Madison, WI: University of Wisconsin Press.

Majoinen, P. 2015. Osaava kansalaisopiston tuntiopettaja oppimisympäristön rakentajana. Esitys Vapaan sivistystyön tutkimustyöpajassa 28.8.2015, Joensuu. (Tekeillä oleva väitöskirja, Itä-Suomen yliopisto.)

Manninen, J. & Kauppi, A. & Kontiainen, A. 1988. Koulutussuunnittelun lähtökohtia – analyysi Knowlesin andragogiikasta didaktisena lähestymistapana. Helsingin yliopisto, kasvatustieteen laitos, tutkimuksia 116. 48 s.

Manninen, J. 2004. Mielikuvat ohjaavat aikuisten osallistumista koulutukseen. Aikuiskasvatus 3/2004.

Manninen, J. 2010. Sopeuttavaa sivistystyötä? Aikuiskasvatus 3/2010.

Manninen, J. 2015. Mikä nakertaa vapaan sivistystyön vapautta, työtä ja sivistävyttä? Teoksessa: Pätäri, J., Turunen, A., & Sivenius, A. Vapaa, vallaton ja vangittu sivistystyö? 2015. Helsinki: VSY. http://issuu.com/svv-ohjelma/docs/svv_pamfletti_2015/1?e=15627691/11501802

Manninen, J. & Luukannel, S. 2008. Omaehtoisen aikuisopiskelun vaikutukset. Vapaan sivistystyön opintojen merkitys ja vaikutukset aikuisten elämässä. Helsinki: VSY. http://www.vsy.fi/doc/Raportti_Vaikutukset.pdf

Manninen, J. & Meriläinen, M. 2015. Monimenetelmällinen näkökulma omaehtoisen opiskelun hyötyihin. Aikuiskasvatus 2/2015.

Mezirow, J. 1998. Uudistava oppiminen. Kriittinen reflektio aikuiskoulutuksessa. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.

ELINIKÄISEN OPPIMISEN RAKENTEET

VAPAAN SIVISTYSTYÖN OPETTAJA AIKUISKOULUTUSREFORMISSA

– TAPAUSESIMERKKINÄ ESPOON TYÖVÄENOPISTO

Tarja Lang ja Tiina Koivisto

Tarja: ”Sivistys on sisäistynyt ymmärrystä käyttäen opittua hyvään.”

Tiina: ”Sivistys on avarakatseisuutta, inhimillisyyttä, ihmisyyttä ja jatkuvaa oppimista.”

Yhteistyön lähtökohdat ja valmisteluvaiheet

Essoossa toteutettiin vuosina 2013–2015 laajapohjainen aikuiskoulutus uudistus, jossa 58 vuotta Espoon kaupungin ylläpitämä vapaan sivistystyön oppilaitos, Espoon työväenopisto, liitettiin osaksi Espoon seudun koulutuskuntayhtymä Omniaa. Siirtymähetkellä työväenopistossa työskenteli 556 tuntiopettajaa, 23 päätoimista suunnittelijaopettajaa sekä 33 muuta vakinaista oppilaitoshenkilökunnan jäsentä. Näin Espoon seudulle syntyi ammatillisesti laaja-alainen ja tulevaisuuteen kehittyvä aikuisten oppimiskeskus, jossa vapaalla sivistystyöllä on oma, kristalloitunut sivistystehtävänsä. Samaan aikaan Opetus-

ministeriö julkisti tarpeensa leikata aikuiskoulutukseen varattuja resursseja 270 miljoonalla eurolla. Aikuiskoulutuksen kansalliset muutoksen tuulet nostivat väistämättä esiin tarpeen kehittää vapaata sivistystyötä entistä vahvemmaksi osaksi suomalaista aikuiskoulutusjärjestelmää. Koska Omnian uudistustoimet ovat vielä kesken, esittelemme seuraavassa valmistelutyön keskeisiä lähtökohtia. Tämän jälkeen analysoimme lyhyesti, mitkä tekijät vaikuttavat vapaan sivistystyön opettajankuvan rakentumiseen uudessa organisaatiossa.

Espoon kaupunginhallitus antoi loppuvuodesta 2012 kehottuksen selvittää ja valmistella Omnian toiminnan laajentamista alueelliseksi aikuiskoulutuskeskukseksi siten, että koko suomenkielinen aikuis-koulutus (työväenopisto sekä aikuislukio) siirretään Omniaan. Selvitystä varten perus-

Tarja Lang (selfissä Rolling Stonesin saksofonisti Tim Riesin kanssa): Taustani on luova käsi- ja taideollisuusala, josta olen suorittanut ammattiopettajan tutkinnon. Työskentelin 1990-luvun ammatillisen koulutuksen eri tehtävissä, josta siirryin vapaaseen sivistystyöhön Kuopion kansalaisopistoon opettajaksi. Ensimmäisessä rehtorin tehtävässäni olin kokoamassa yhteen viiden kunnan yhteistä Hiiden Opistoa Länsi-Uudellamaalla. Espoon työväenopiston rehtorina olen toiminut vuodesta 2002 alkaen. Olen väitellyt tohtoriksi aikuiskasvatustieteestä Helsingin yliopistosta ja sen jälkeen suorittanut MBA-tutkinnon Swansea Metropolitan Universityssä. Vapaa-ajalla olen kulttuurin suurkuluttaja – rakastan suomalaista kulttuurihistoriaa eri muodoissaan.

Tiina Koivisto: Terveystieteiden maisteri ja MBA, pitkän linjan koulutuksen kehittäjä ja muutoksen mahdollistaja sekä tiimipelaaja. Lähin kosketukseni vapaaseen sivistystyöhön on ollut syväkatsaus Espoon työväenopiston koko kattaukseen ja tyttärenti kautta hänen haastavat kiinan kielen opintonsa.

tettiin työryhmä, jossa oli jäsenet sivistystoimesta, aikuislukiosta, työväenopistosta ja Omniasta sekä henkilöstön edustaja. Työryhmä sai tehtäväkseen

- laatia selvityksen aikuiskoulutuksen nykytarjonnasta, yhteistyöstä ja päätöksenteosta Espoossa,
- selvittää aikuiskoulutuksen lakien, asetusten ja lupien vaikutukset palvelumalliin sekä kunnan ja kuntayhtymän vastuut,
- selvittää palvelujen toteuttaminen painottaen asukasnäkökulmaa ja koulutukseen hakeutumista ja työllistymistä: alueellisesti, koulutustarjonnan näkökulmasta, syrjäytymisen ehkäisyn näkökulmasta, ikäryhmittäin ja väestöryhmittäin,
- selvittää palvelujen toteuttaminen painottaen taloudellisia edellytyksiä ja talouden ennakoitua kehitystä sekä
- selvittää palvelujen hinnoittelun perusteet, rajapinnat muihin palvelujen tuottajiin (mukaan luettuna kolmas sektori), tilojen käyttö, käyttöasteet, aukioloajat sekä periaatteet.

Selvitys valmistui keväällä 2013. Tämän jälkeen kaupunginhallitus kehotti sivistystoimenjohtajaa valmistelemaan aikuiskoulutuksen palvelukeskuksen perustamisen Espoon seudun koulutuskuntayhtymä Omnian yhteyteen. Loppuvuodesta 2013 kaupunginhallitus esitti valtuuston hyväksyttäväksi kuntayhtymä Omnian perussopimuksen muutokset ja valtuusto päätti perussopimuksen muutoksesta. Omnian yhtymäkokoukseen vietiin tiedoksi valmistelukehotus ja Omnian hallitus valtuutti kuntayhtymän johtajan hakemaan tarvittavat ylläpitämisluvat opetus- ja kulttuuriministeriöltä. Espoon kaupungin opetuslautakunta antoi päätöksen aikuislukion lakkauttamisesta ja kulttuurilautakunta antoi päätöksen kansalaisopiston ylläpitämisluvan muutoksesta. Maaliskuussa 2014 Omnia sai aikuisten lukiokoulutuksen järjestämisluvan sekä kansalaisopiston ylläpitöluvan.

Muutoshankkeeseen nimettiin määräaikainen muutosjohtaja keväällä 2014. Rehtoritiimi yhdessä muutosjohtajan kanssa laati kehittämissuunnitelman, jonka näkökulmana oli kuntalaisasiakas, vieraskielinen asiakas, ammatillisen koulutuksen asiakas sekä työelämä. Kehittämisen päälinjoiksi nostettiin aikuiskoulutus ja aikuispedagogiikka, opintojen ohjaus ja opiskelijapalvelut, työelämäyhteistyö sekä toiminnan tutkiva kehittäminen ja arviointi. Henkilökunta sitoutettiin kehittämistyöhön, jossa pienemmät asiantuntijaryhmät valmistelivat selkeitä kehittämispäiviä linjausten mukaisesti. Näihin kehittämispäiviin kutsuttiin asiantuntijoita kustakin neljästä organisaatiosta.

Koska viestintä on tärkeä kokonaisuus muutoksen johtamisessa, se rakennettiin selkeäksi ja informoivaksi. Henkilökunta sai kerran kuussa sähköisen uutiskirjeen, johon oli koottu muutoksen toteutuksen kannalta ajankohtaisia asioita. Muutosalueen rehtorit kirjoittivat myös blogia muutoksen ajan. Kaikki uutiskirjeet koottiin sähköiselle pohjalle, josta ne olivat luettavissa muutosvaiheen ajan. Muutosjohtaja kiersi kussakin yksikössä kertomassa ajankohtaisista asioista muutokseen liittyen. Tällä kaikella pyrittiin läpinäkyvyyteen ja tiedon helppoon saatavuuteen. Muutosprosessi koostui monesta eri asiantuntijatyöryhmästä. Erityisosaamista tarvittiin ICT:n, kiinteistön, henkilöstöhallinnon, työhyvinvoinnin, viestinnän ja pedagogiikan alueilla. Kaikista näistä osa-alueista rakentui kokonaisuus, joka varmisti onnistuneen yhdistymisen 1.1.2015.

Suunta

Aikuisten oppimiskeskuksen perustamista pohjustettiin järjestämällä Omnian entiselle ja nykyiselle henkilöstölle, opiskelijoille sekä sidosryhmille ja yhteistyötahoille verkkoavoriikikysely syksyllä 2014 (N = 1 500). Kyselyn tavoitteena oli selvittää tulevan aikuiskoulutusyhteistyön tavoitteita sekä oppilaitosmarkkinoinnin tunnettavuutta. Vastausaika kyselyyn oli varsin pitkä, kolme kuukautta (7.8.–31.10.2014). Kyselyyn vastasi 595 henkilöä, joista 80 prosenttia edusti opiskelijoita tai organisaation henkilöstöä (vastusprosentti 40 %). Espoon työväenopiston osuus vastaajista oli 21 prosenttia, ja opetus- ja ohjaushenkilöstön osuus 31 prosenttia. Voidaan arvioida, että Espoon työväenopiston opettajien osuus vastaajista oli merkittävä, ja kyselyn vastauksista on mahdollista tulkita vapaan sivistystyön henkilöstön ääni. Vastaajista 40 prosenttia oli iältään 45–59-vuotiaita espoolaisia (Hihnala et al. 2014).

Kyselyn tulokset osoittavat, että aikuisten oppimiskeskuskokonaisuuden perustamisessa keskeisimpänä visionäärisenä tavoitteena on muodostaa yhden luukun periaatteella toimivat elinikäisen oppimisen oppimispalvelut, jotka edellyttävät osaavaa ja joustavasti työskentelevää henkilöstöä. Opiskelijat pitivät tärkeimpänä uudistuksen tavoitteena verkon- ja verkostojen kautta tapahtuvia joustavia oppimismahdollisuuksia. Opettajat puolestaan nostivat esiin tarpeen kehittää opetusta sekä mahdollisuuden työskennellä tulevaisuudessa myös avoimissa oppimisympäristöissä. Omnian yrityskumppanit nostivat esille säännöllisen ja tavoitteellisen yhteistyön yritysten kanssa sekä lisääntyvät täydennyskoulutusmahdollisuudet oppilaitosfuusion myötä (Hihnala et al. 2014, 9). Oppimiskeskuksen valmistelussa tärkeänä pidettiin yhteisöllisyyttä (31,46 %), avoimuutta (16,34 %) sekä kansainvälisyyttä (9,49 %).

Kyselyn tuloksissa korostui henkilöstön tahto luoda alueelle elinikäisen oppimispalveluiden kokonaisuus yhteistyössä aikuisoppilaitosten kesken. Vastauksissa nousi esiin vaatimus yhteisen opetuksen kehittämiseksi sekä opettajien aktiivinen rooli yhteistyön rakentamisessa. Ne saivat tuloksissa toiseksi eniten mainintoja ja niitä pidettiin kyselyn tärkeimpänä asiana vastaajien näkökulmasta (Hihnala et al. 2014, 12). Niiden rinnalle nousivat tarve pedagogiseen uudistumiseen ja itsensä kehittämiseen. Opiskelijat toivoivat opettajilta aktiivisuutta kokeilla uusia työskentelytapoja ja oppimismetodeja opetuksessa. Uudistumiskykyinen opettaja kykenee vastaanottamaan palautetta opiskelijoilta ja kehittämään sen pohjalta opetustaan aivan uuteen suuntaan. Opetushenkilöstö itse puolestaan nosti tärkeimpänä asiana opetusai-neeseensa liittyvät asiat (Hihnala et al. 2014, 27). Tulos antaa viitteitä tarpeesta uudistaa aikuiskoulutuksen pedagogisia oppisisältöjä ja opetusmetodeja. Erityisesti verkon kautta ja avulla tapahtuvaa opetusta sekä verkostoissa työskentelymahdollisuutta pitäisi lisätä Omniassa näiden tulosten pohjalta.

Mitä Espoon työväenopiston opettajilta vaaditaan vapaan sivistystyön näkökulmasta keskellä rakenneuudistusta? Opisto oli mukana Hämeen ammattikorkeakoulun aikuiskoulutustutkimuksessa, jossa haastateltiin opiston opettajia ja suunnitteluhenkilöstöä. Tämän tutkimusraportin mukaan (2015) vapaan sivistystyön opettajilla korostuu oppiainealuesisältöjen laaja-alainen ja syvälinen hallinta. Vapaan sivistystyön pedagogisen tradition mukaisesti opiston tuntiopettajat opettavat usein samanaikaisesti eri oppilaitosmuodoissa kuten lukiossa, ammatillisessa peruskoulutuksessa ja ammattikorkeakoulussa. Koska vapaan sivistystyön opetus halutaan kohdentaa entistä useammin erityisryhmille, opettajalta vaaditaan pedagogista osaamista erityispedagogisissa taidoissa. Vapaan sivistystyön opetus suunnitellaan ja toteutetaan yhteistyössä eri verkostojen kanssa, jolloin yhteistyötaidot ja organisaatio-osaaminen on tärkeää. Kuten muissa oppilaitosmuodoissa, myös vapaassa sivistystyössä opettajalta vaaditaan pedagogisen osaamisensa aktiivista päivittämistä, jotta opetustyötä on mahdollista tehdä tuloksellisesti.

*Uudistumiskykyinen
opettaja kykenee vas-
taanottamaan palautet-
ta opiskelijoilta ja ke-
hittämään opetustaan
uuteen suuntaan.*

Opettajan tehtävänä on toimia kanssakulkijana opiskelijan rinnalla.

Vapaan sivistystyön opettajan rooli on muuttumassa entistä enemmän opettajasta oppimisen ohjaajaksi. Koska vapaassa sivistystyössä opiskelijat ovat hyvin motivoituneita, opettajan tehtävänä on toimia eräänlaisena fasilitoijana – kanssakulkijana – opiskelijan rinnalla. Tutkimuksen mukaan vapaan sivistystyön erityisongelman muodostaa kuitenkin tuntiopettajien heikko sitoutuminen ja arvostus opistoon oppilaitosinstituutiona (Eskola-Kronqvist et al. 2015, 16–19). Tämä heikentää vapaan sivistystyön pedagogista kehittämisperustaa osana aikuiskoulutusyhteistyötä, ja on siten keskeinen kehittämistoimien kohde.

Osaaminen ja sitoutuminen osana ammatillista pääomaa

Aikaisemmin esitetyn verkkoavoriikityksen tulokset osoittavat, että Omniassa opettajat ovat motivoituneita kehittämään uudenlaisia aikuisten oppimispalveluita elinikäisen oppimisen periaatteen mukaisesti. He liittyvät tähän veloitteen kehittämiseen omassa työssään opettajana osaavaksi ja joustavaksi ("yhden luukun periaatteella toimivat elinikäisen oppimisen oppimispalvelut, jotka edellyttävät osaavaa ja joustavasti työskentelevää henkilöstöä"). Myös Hämeen ammattikorkeakoulussa tehty tutkimus osoittaa, että vapaan sivistystyön opettajilla keskeistä on oman oppiainesisältöjen laaja-alainen ja syvälinen hallinta. Näiden lisäksi opettajan työhön liittyvät uudenlaiset vaatimukset numeraalisesta tulosseurannasta, teknologisten työvälineiden hallinnasta ja opetuksen laadun jatkuvasta parantamisesta. Ammatillisen pääoman teoria näkee koulutukseen sijoittamisen pitkäaikaisina investointeina, jotka kehittävät inhimillistä pääomaa lapsuudesta aikuisuuteen saakka. Se lisää sekä kansakunnan taloudellista tuottavuutta että seuraavan sukupolven sosiaalista koheesiota. Ammatillinen pääoma muodostuu inhimillisestä, sosiaalisesta ja päättävyyden pääomasta. Vapaalla sivistystyöllä on Omnian aikuisten oppimispalveluissa keskeinen tehtävä tämän pääoman lisäämisessä.

OECD:n PISA-tutkimuksessa (Programme for International Student Assessment) menestyneet kärkimaat kuten Suomi, Singapore, Etelä-Korea ja Kanada ovat panostaneet oppilaitosten pedagogisen kehittämistyön ohella myös opettajien työoloihin (Hargreaves et al. 2009). Opettaja on näissä kansallisesti menestyneissä maissa korkea status ja julkisesti arvostettu ammatti. Suomessa koulutuksen yhteiskunnalliset tulokset ovat kansainvälisesti korkealla tasolla, ja eri yhteiskuntaluokkien väliset koulutukselliset erot ovat pienimmät opiskelijoiden sosioekonomisesta statuksesta riippumatta. Opettajan työoloihin vaikuttavat oppilaitoksen selkeä ja yhteisesti jaettu missio ja visio, mahdollisuus työskennellä yhteistyössä muiden kollegoiden kanssa, ammatilliset täydennyskoulutusmahdollisuudet, yhteisöllinen johtamiskulttuuri sekä teknologian käyttömahdollisuudet opetuksessa. Näiden tekijöiden on oltava myös Omnian aikuisten oppimispalveluiden pedagogisen kehittämistyön keskiössä.

Hämeen ammattikorkeakoulun tutkimusraportista (2015) käy ilmi, että opettajan työhön kohdistuu yhä enemmän odotuksia erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden opetuksessa. Opetustyön luonne on laajentunut erilaisia opiskelijoiden käytös- ja sosiaalisia ongelmia sisältäväksi kokonaisuudeksi. Yleisesti ottaen opettajat kokevat, että vastuullisuus työssä on lisääntynyt vuosien varrella. Myös poliittisten päättäjien ja hallintovirkamiesten toiminta sekä päätökset suhteessa opetukseen

koetaan usein sekavana ja sirpaloituneena. Ammatissa pitkään työskennelleet opettajat kokevat, että heitä ei riittävästi kuunnella omaan työhön liittyvissä asioissa. Opettajat kokevat myös olevansa ylikuormitettuja, heitä ”vedellään eri suuntiin” ilman, että kysytään mielipidettä omaa työtä koskevista asioista. (Hardgraves et al. 2012, 35–36.)

Omnian aikuisten oppimispalvelut -yksikössä työskentelee yli 1 000 eri opetusalan ammattilaista hallinnollisesti saman saatevarjon alla. Vapaan sivistystyön opettajista suurin osa, 556 (1.4.2015), työskentelee yksikössä määräaikaikaisella työsuhteen avulla eri ainealueiden tuntiopettajina. Uudessa organisaatiossa opettajien keskinäinen pedagoginen kehittäminen, tiedonkulku ja vapaamuotoinen yhteistyö on mahdollista organisoida paremmin kuin erillisissä oppilaitoksissa. Keskeisintä uudessa organisaatiossa on mahdollisuus kasvattaa myös vapaan sivistystyön opettajan ammatillista pääomaa yhteistyössä kollegoiden ja oppilaitoshenkilöstön kanssa.

Yhteisöllinen työkuultuuri muutosavaimena

Omnian aikuisten oppimispalvelut muodostavat alueellisesti laajan ja koulutussisällöllisesti monialaisen aikuiskoulutustoimijan, jossa yhdistyvät aikuisten lukiokoulutus, vapaan sivistystyön opetus, oppisopimuskoulutus sekä aikuisten ammatillinen täydennyskoulutus. Opetuksen näkökulmasta yhteistyön tavoitteena tulee olla joustava työyhteisökuultuuri, jossa opettaminen on jatkuva haaste yhteistyössä kollegojen kanssa. Menestyvälle työyhteisölle on ominaista luottamukselliset kollegiaaliset suhteet, avoin neuvonjakaminen ja jaettu asiantuntijuus. Vahvasti toimivat yhteisölliset oppilaitokset eivät piilotele epäonnistumisiaan ja epävarmuuttaan, vaan tuovat asiat avoimesti esiin yhteisesti keskusteltavaksi. Oppilaitoksen yhteisöllinen kuultuuri rakentaa sosiaalista pääomaa ja on siten myös osa opettajan ammatillisen pääoman vahvistumista.

Suomessa opettaminen ammattina pitää sisällään korkean ammatillisen statuksen ja opetuksen korkean laadun. Opettajalla oman alansa ammattilaisena on tietty erityistieto ja ammatillinen kieli hallussaan. Opettajan ammatillinen pääoma jaostuu yhteistyössä muiden opettajien kesken, ja on välttämätöntä tuloksia tuottavalle opetukselle erityisesti oppilaitoksen

Avain pedagogiseen muutokseen on ryhmä.

muutostilanteessa. Avain pedagogiseen muutokseen on ryhmä. Inhimillisen pääoman muodostumisessa erilaiset ryhmät, tiimit ja yhteisöt ovat paljon vahvempia kuin yksittäiset yksiköt. Vahva sosiaalinen ja inhimillinen pääoma oppilaitoksissa näkyy viimekädessä hyvinä oppimistuloksina. Tavoite rakentaa vahva yhteisöllinen työkuulttuuri Omnian aikuisten oppimis-palvelut -yksikköön on kaikkien työntekijöiden ja yksiköiden yhteinen tulevaisuuden tehtävä.

KIRJALLISUUTTA

Eskola-Kronqvist, A., Mäki-Hakola, H., Mäntylä, R. & Nikander, L. 2015. Opettajat rakennemuutoksessa – muutosta luvassa. Rakennemuutoksen vaikutuksia opettajan osaamistarpeisiin, esiselvitysraportti. Hämeen ammattikorkeakoulu.

Hargreaves, A., Crocker, R., Davis, B., McEwen, L. Sahlberg, P., Shirley, D. & Sumara, D. with Hughes, M. 2009. The learning mosaic: A multiple perspectives review of the Alberta Initiative for School Improvement (AISI).

Hargreaves, A. & Fullan, M. 2012. Professional Capital. Transforming Teaching in Every School. New York: Teachers College Press.

Hihnala, H., Lähdeniemi, T. & Oksanen-Ylikoski, E. 2014. Uusi Omnia –Yhteenveto aivoriihen tuloksista. Helsinki: Fountain Park.

Rozenholtz, S. 1991. Teacher's workplace: The social organization of schools. Harlow, UK: Longman Group.

Taajamo, M., Puhakka, E. & Väljjarvi, J. 2014. Opetuksen ja oppimisen kansainvälinen tutkimus TALIS 2013. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2014:15.

PEDAGOGINEN JOHTAMINEN YHTEISÖLLISENÄ PROSESSINA

Helena Rajakaltio

Artikkelin idea perustuu alustukseen, jonka pidin pedagogista johtamista ja opetussuunnitelmatyötä käsittelevässä keskustelutilaisuudessa Helsingin työväenopistossa. Tilaisuus oli osa Opet oppii- (Osaava) -hanketta ja siihen osallistui pedagoginen johto pääkaupunkiseudun opistoista. Artikkelin alussa kuvaan tilaisuudessa käsittelemääni opetussuunnitelma-ajattelun kah- ta eri perinnettä, jotka voivat virittää keskustelua ja auttaa opistoja tunnistamaan koulutussuunnittelun ja opetussuunnitel- man perusteita. Opetussuunnitelmatyö liittyy keskeisesti pedagogiseen johtamiseen, joka on artikkelin toinen aihe. Tuon esille näkökulmia siihen, miten pedagogisesta johtamisesta voisi muodostua opiston johdon ja opettajien yhteinen tehtävä. Tämä lujittaisi yhteisöllisyyttä ja auttaisi opistoja vahvistamaan sivistystehtäväänsä sekä löytämään uusia avauksia aikuiskasvatuk- sen muuttuneessa toimintakentässä.

Mistä opetussuunnitelmassa on kyse?

Koulu ei ole koulu ilman opetussuunnitelmaa, mutta onko opisto opisto ilman opetussuunnitelmaa? Kansalais- ja työväen- opistojen kurssitarjontaa ovat ohjanneet lainsäädännölliset laajat ja löyhästi määritellyt tavoitteet sivistystehtävästä, va-

kiintuneeksi muodostunut kurssitoiminta, osallistujien (asiakkaiden) kurssitoiveet ja opettajien ehdotukset. Muodolliseen koulutusjärjestelmään kuuluva opetus-suunnitelma ei ole perinteisesti ollut opistojen koulutus-suunnittelun perustana. Tilanne on nyt muuttumassa, opetussuunnitelmat ovat monissa opistoissa muotoutumassa osaksi koulutus-suunnittelua. Mitä opetussuunnitelmalla tarkoitetaan? Onko se koulutuspoliittinen asiakirja, normatiivinen kasvatuksen ja opetuksen ohjekirja, asiakkaiden kurssitoiveista, kokoelma pedagogisia fraaseja, yleviä tavoitteita sisältävä ohjelmajulistus, käytännöstä irti oleva hallinnollinen dokumentti, vai kurssitarjontaa esittävä opetusohjelma? Se voi sisältää näitä kaikkea eri puolia. Olennaisinta on, että se virittää keskustelua kasvatustieteiden, tässä tapauksessa opiston, opetus- ja kasvatustoiminnan peruskysymyksistä ja ottaa kantaa seuraaviin kysymyksiin: kenelle, mitä, miten ja miksi? Kenelle opetus kohdistuu? Mitä on hyvä opetus, mikä on arvokasta tietoa, miten aktivoidaan osallistujia? Millaiseen ihmiskäsitykseen ja maailma- ja yhteiskuntasuhteeseen opiston todellisuus rakentuu? Opetussuunnitelma haastaa jatkuvasti arvioimaan, millaisia kasvatuksellisia ja sivistyksellisiä kokemuksia opisto tarjoaa.

Muodollisessa koulutusjärjestelmässä opetussuunnitelma on tärkein koulutuspoliittinen ohjausväline, jolla ilmaistaan valtiollista koulutusdiskurssia, yhteiseksi ajateltua tai kuviteltua tahtotilaa tai konsensusta, joka on muotoiltu tavoitteiksi ja periaatteiksi. Opetussuunnitel-

Helena Rajakaltio, FT, yliopistonlehtori, Tampereen yliopisto.

Opetussuunnitelma haastaa jatkuvasti arvi- oimaan, millaisia kasva- tuksellisia ja sivistyksel- lisiä kokemuksia opisto tarjoaa.

ma on käsitteenä laaja, ja opetussuunnitelmatutkijoiden mukaan se voidaan nähdä aikaansa sidottuna moniulotteisena ja monikerroksisena tekstinä: historiallisena, poliittisena, sukupuolittuneena, rodullisena, fenomenologisena, esteettisenä, teologisena ja globaalina tekstinä. Teksteissä otetaan kantaa siihen, mikä yhteiskunnassa on säilyttämisen arvoista, mikä vaatii uudistamista ja miten synnyttää kokonaan uutta toimintaa ja tietoa. Opetussuunnitelma on valtion hallinnon rationaalisen hallinnan tärkein väline, mutta on myös muita hallinnan välineitä ja kontrollimekanismeja, esimerkiksi arviointi- ja laaturjestelmiä, joilla luovan organisaation eli kasvatusinstituution, esimerkiksi koulun, opiston, yliopiston, toimintaa säädellään. Julkisen hallinnon ja kasvatusinstituution välillä on jatkuva kontrollin ja luovan vapauden välinen jännite. Valtiovalta ja kunnallishallinto pyrkivät enenevässä määrin ohjaamaan ja valvomaan kasvatusinstituutioita. Tämä ilmenee myös vapaassa sivistystyössä, jota valtion hallinto ohjaa lainsäädännön kautta uusilla tavoitteilla ja painopistealueilla, niukkenevilla talousresursseilla, suoritepaimotteisella ohjauksella sekä laatu- ja arviointimekanismeilla. Ylikansallisen koulutuspolitiikan ohjauksessa oleva koulutusjärjestelmä on teknisrationaalisten hallintamekanismien tiukkenevassa otteessa, josta korkeakoulutus on ehkä räikein esimerkki.

Kaksi opetussuunnitelmatraditioita

Opetussuunnitelma-ajattelun historiassa voidaan erottaa kaksi opetussuunnitelmatraditioita, jotka auttavat tunnistamaan suomalaisen opetussuunnitelmatyön perusteita. Herää kysymys, mihin traditioon opistot sijoittavat itsensä. Mitkä tekijät muodostavat vakiintuneen koulutussuunnittelun perustan? Nämä kaksi opetussuunnitelmaperinnettä ovat angloamerikkalainen kasvatopsykologian perinteeseen perustuva curriculum-ajattelu sekä saksalainen ja pohjoiseurooppalainen perinne, joka perustuu didaktiikan Bildungstheorie-traditioon. Angloamerikkalaiseen perinteeseen on vahvasti vaikuttanut rationalismi, jonka juuret löytyvät René Descartesilta (1596–1650). Descartes'n mukaan nimetty kartesiolaisuus antaa ymmärtää,

että sivistyksen idea nousee puhtaasti ihmisen järjen käytöstä, cogito ergo sum ("Ajattelen, siis olen"). Opetussuunnitelma-ajattelun juuria tutkineen Tero Aution mukaan tämä kapea käsitys sivistyksen ideasta on vaikuttanut koulutuksen väli-neellistymiseen, rationalismiin, hyötyajattelun ja metodikeskeisyyden syntyyn. Kasvatuspsykologialla on keskeinen merkitys tässä angloamerikkalaisessa perinteessä. Tämän rationaalisen näkemyksen mukaan ihmisen käyttäytymisestä voidaan tutkimuksellisesti löytää yleistettävissä olevia piirteitä, ja tälle tiedolle käyttäytymisen ennakoitavuudesta massakoulutusjärjestelmät voidaan rakentaa. Opetus on teknisluonteinen ja lineaarinen prosessi, jonka ensisijainen tehtävä on tuottaa tehokkaasti oppimista. Oppiminen katsotaan olevan neutraali ja erilaisista arvosidoksista vapaa. Byrokraattisella organisaatiolla on tässä mallissa tiukka ote kasvatusinstituutiosta, opettaja ei nauti hallinnon luottamusta vaan opettajan toiminta on tiukassa ohjauksessa ja kontrollimekanismien valvonnassa. Opettajan omille luoville ratkaisuille ja moraalisisille tulkinnoille ei jää tilaa. Hallinnan tunnetta ruokkiva teknisrationaalinen malli vaikuttaa edelleen voimakkaasti opetustyön suunnittelussa.

Toinen tärkeä alkulähde opetussuunnitelmateorialle löytyy klassisesta sivistysteoriasta, saksalaisesta myöhäisvalistuksesta (1770–1830). Romantiikan ja idea-

lismien vastarintaliike syntyi yksipuoliseksi koettua valistusajattelua ja rationalismia vastaan. Tätä liikettä edustivat muun muassa Goethe, Schiller, Herder ja Schelling. Tämä saksalainen ja pohjoiseurooppalainen opetussuunnitelmaperinne perustuu didaktiikan Bildungstheorie-traditioon: "Didaktik" ja "Lehrplan". Ajattelutavan mukaan opetussuunnitelma ilmentää yhteiskunnan yhdenmukaista tahtoa (Volksgeist), kansallisvaltion mentaliteettia ja koettua ykseyttä (conformity of wills).

Aution mukaan saksalainen ja amerikkalainen opetussuunnitelma-ajattelu ja niistä kutoutuneet vastaavat teoriat "ovat hyvin erilaisia älyllisiä järjestelmiä". Angloamerikkalaisessa koulutus- ja opetussuunnitelma-ajattelussa massakoulutuksen viitekehys ja keskipiste on psykologinen yksittäissubjekti, oppija, joka on suhteistaan irrotettu yksilö. Saksalaisessa traditiossa koulutuksen ja opetussuunnitelmateorian ja -käytännön viitekehys on kansallisvaltio "yksilön ja maailman" perussuhteen konkreettisenä määrittäjänä. Ihminen ymmärretään ensisijaisesti "suhteessa olevana". Ihmisen subjektiviteetti sisältää lähtökohtaisesti suhteen maailmaan ja "toiseen" (Ich und Welt), mikä muodostaa vastakohtan uusliberalistiselle individualismille. Bildung-perinteessä suhde luontoon ei ole välineellinen vaan yksilö on tämän holistisen Bildung-ajattelun mukaan osa luontoa ja maailmaa, eikä siitä erillinen, atomistinen yksilö. Sivistys merkitsee moraalisuuden edistämistä, ihmisen sisäistä vapautta vastuullisena ja autonomisena olentona. Tässä traditiossa byrokraattisen ja luovan kasvatusorganisaation, esimerkiksi opiston, välinen suhde on väljempi, sääntely on vähäisempää, mikä jättää tilaa opettajan autonomialle, hänen ammatillisen, moraalisen ja älyllisen arvostelukykynsä ohjaamalle pedagogiselle luovuudelle. Kokonaisvaltaista kasvatusajattelua edustava klassinen sivistysteoria joutui kuitenkin väistymään toisen maailmansodan jälkeen välineellisen järjen, psykologistisen ja menetelmäkeskeisen ajattelun hallitseman amerikkalaisen opetussuunnitelmaorientaation tieltä. Suomessa elää näiden traditioiden välinen sekoitus.

Yksilön tasolla opetussuunnitelma on reflektiivinen ja transformatiivinen prosessi, sillä opetussuunnitelmassa on aina kyse myös minuuden muokkaamisesta. Opetussuunnitelmatutkimuksen ikoni William Doll viittaa angloamerikkalaiseen, monimerkityksiseen curriculum sanaan, jolle ei ole suoraa suomenkielestä käännettä. Etymologisesti curriculumin lähtökohdaksi voi katsoa latinalaisen verbin currere, joka merkitsee juoksemista (to run the course). Dollin mukaan curriculum pitääkin ymmärtää nimenomaan toimintana, verbinä, eikä substantiivina. Oppiminen on matkan tekoa, luonteeltaan omaelämäkerrallista, jonka aikana oma elämä kiinnittyy laajemmin paikallisiin ja globaaleihin yhteyksiin, sosiaalisiin rakenteisiin ja historiaan.

Opetussuunnitelma-ajattelun suuri kehityslinja kulkee kohti lisääntyvää ylikansallista koulutuksen standardoimista, suorituskaskeisuutta, välineellistymistä, liberaali-individualismia, psykologisoitumista, asiakaslähtöisyyttä, elämyksellisyyttä ja

vihteellistymistä (edutainment). Suorituskeskeisessä kulttuurissa vaikeammin haltuun otettavat, arvosidonnaiset käsitteet ja ilmiöt, kuten "kasvatus" ja "opetus", väistyvät neutraalimpina pidettyjen ja helpommin operationaalistettavien "oppimis-" ja "osaamiskurssien" tieltä. "Osaamisessa" siirrytään prosessista tuotteeseen, näkyvään ja helpommin mitattavissa olevaan käyttäytymiseen. Miten opistot paikantavat itsensä tämän kaltaisessa kehityslinjassa?

Opetussuunnitelma yhteisötason ilmiönä ja pedagoginen johtaminen

Opetussuunnitelma on myös yhteisötason ilmiö, jossa kyse on yhteisestä keskustelusta, yhteisestä reflektion kohteesta. Kasvatusyhteisössä, opistossa, on yhdessä keskusteltava mille perustalle opetusohjelma rakennetaan ja miten opisto asemoi itsensä aikuiskasvatuksen toimintakentässä. Miten vapaan sivistystyön erityiset sivistystehtävät, kuten aktiiviseen kansalaisuuteen liittyvät tavoitteet ilmenevät opetusohjelmassa (ks. Niemelän artikkeli tässä kirjassa)? Missä määrin asiakkaiden kurssitoiveet ohjaavat kurssitarjontaa? Miten erityisryhmät huomioidaan? Millaisia uusia toimintamuotoja kehitetään?

Opetussuunnitelmatyö kuuluu keskeisesti johtamiseen. Työväen- ja kansalaisopiston johtaminen, kuten muidenkin kasvatusinstituutioiden johtaminen, on sen moraalisen perustan kannalta erityistä, mikä erottaa sen muiden julkisten organisaatioiden johtamisesta. Tarja Lang painottaa väitöstutkimuksessaan vapaan sivistystyön johtamisen erityisyyttä, joka ankkuroituu kansansivistysideologiaan ja hegeliläis-snellmannilaiseen sivistysteoriaan. Kasvatusinstituution johtamista ei voi erottaa siitä toimintakontekstista, jossa sitä harjoitetaan. Tämä erottuu muiden organisaatioiden johtamisesta perustehtäväluonteensa vuoksi, koska se sisältää laaja-alaisia, moniulotteisia, arvolatautuneita ja vaikeasti mitattavia tavoitteita. Johtaminen kasvatusinstituutiossa ei toisin sanoen voi olla substanssista irrotettu managerialistinen tehtävä vaan vaatii syvällistä ymmärrystä inhimillisestä kasvusta, kasvatuksesta ja pedagogisista prosesseista sekä siitä, miten ne kytkeytyvät yhteiskunnallishistoriallisiin, kulttuurisiin ja moraalifilosofisiin perusteisiin. Pedagogisessa johtamisessa on kyse arvosidonnaisen, kasvua, oppimista ja vuorovaikutusta tukevien prosessien johtamisesta.

Jokainen opettaja on tämän näkemyksen mukaan pedagoginen johtaja, joka toteuttaa kasvatus- ja opetustehtävää ja opetusryhmän johtamista omalla tavallaan ja kantaa vastuun itsenäisestä työstään. Rehtorin tehtävä on toisin sanoen johtaa johtajia heidän pedagogisessa tehtävässään. Tärkeimmäksi tehtäväksi muodostuu yhteisen pedagogisen keskustelun viritäminen ja yhteistyötä mahdollistavien yhteisöllisten rakenteiden luominen. Parhaimmillaan pedagoginen johtaminen on vuorovaikutukseen perustuvaa yhteistyötä ja siitä voi muodostua yhteinen, vuorovaikutuksessa kehkeytyvä johdon ja opet-

tajien kollektiivinen tehtävä. Kun opetukseen ja kasvatukseen liittyviä kysymyksiä pohditaan yhdessä, niistä tulee yhteisiä ja niitä voidaan tarkastella opetussuunnitelman kokonaisuuden kannalta. Yhteisen keskustelun avulla voi löytyä myös yhteistä ymmärrystä niistä monimutkaisista muutoksista ja ristipaineista, jotka vaikuttavat opiston toimintaympäristöön. Tämä voi auttaa tunnistamaan opiston erityisyyttä ja sitä vääristäviä ja välineellistäviä kehitystrendejä. Ulkoapäin tulevat uudistukset voivat muokkautua sisäiseksi kehittämistoiminnaksi yhteisten keskustelujen ja tulkinnallisten prosessien avulla.

Kysymys kuuluu, miten turvataan opiston sivistystehtävän vapauden vyöhyke, jossa kasvatuksella ja sivistyksellä on itseisarvo syvästi ihmisyyteen liittyvänä jatkuvana tiedon etsimisen ja inhimillisen kasvun tarpeena.

Koulutuspoliittinen siirtymä

1990-luvulta lähtien on ollut havaittavissa koulutuspoliittinen siirtymä, joka liittyy laajempaan yhteiskunnalliseen muutokseen globaalin markkinatalouden seurauksena. Hyvinvointiyhteiskunnasta on siirrytty kilpailukyky-yhteiskuntaan, mikä on mm. merkinnyt julkisen sektorin supistumista. Koulutuspolitiikassa korostuvat yksilökeskeisyys, koulutuksen välineellistyminen, managerialismi, yksilöiden välinen kilpailu ja markkinoistuminen. Uusi julkisjohtaminen on tiukentanut otetta koulutusjärjestelmästä. OECD-vetoinen koulutuspolitiikka ilmenee ylikansallisina yhdenmukaistavina tiedonhallinto-, ohjaus- ja arviointijärjestelminä. Uuden hallinnon, rakenteellisen yhdenmukaistamisen seurauksena hallinnollis-taloudelliset tehtävät lisääntyvät. Tehokkuuteen ja standardeihin liittyvä normien mikrohallinnointi (*micromanagement*) muokkaa hallintoa teknokraattiseksi.

Uusi julkisjohtaminen perustuu markkinatalouden johtamisoppeihin ja asiakaslähtöiseen hallinnointitapaan. Managerialismi korostaa ammattijohtajuutta ja johtamisen kontekstiriippumattomuutta. Kilpailukykyyn parantaminen on tuonut muka-

naan tehokkuuden ja tuottavuuden, jotka ovat muuntuneet toimintaa ohjaaviksi arvoiksi ja välineellistäneet koulutuksen. Kehityskulku on kohti suurempia yksiköitä, jossa organisaatioiden kasvu on merkinnyt johtamisen keskittämistä ja johtamisvaltaisuutta. Johtamisesta on tullut työpaikan keskeisin ja tärkein asia. Työelämän muutoksia tutkineiden Keijo Räsänen ja Maija-Liisa Trux kuvaavat ilmiötä ”johtoisminä”, jonka mukaan kaikki asiat ja ihmiset pitää saada kontrollin alle. Tärkeitä asioita voidaan mitata ja kontrolloida. Kontrollin ulkopuolelle jääviä asioita ei pidetä tärkeinä, eikä niistä puhuta.

Tehostamisen ja uudistumisen vaateet kohdistuvat myös vapaaseen sivistystoimintaan. Monissa kunnissa kehitystrendi on merkinnyt päätoimisen henkilökunnan vähentämistä ja yhdistelmävirkojen perustamista, jolloin rehtorille on langennut muita opiston ulkopuolisia tehtäviä. Opistoihin kohdistuu odotuksia ja rahoituksen asettamia vaateita olla yhteiskunnallisten epäkohtien korjaaja. Valtiovalta asettaa opistoille uusia vaateita muuta koulutusjärjestelmää täydentävänä toimintana. Tarja Langin tutkimuksen mukaan tiukentuneessa taloudellisessa tilanteessa vapaan sivistystyön rehtorit kokevat paineita toimia markkinataloudellisten tuottavuus- ja tehokkuusarvojen mukaan, jotka ovat ristiriidassa vapaan sivistystyön ideologisten perusteiden kanssa. Yhteiskunnalliset rakenteelliset muutokset asettavat kansalaisopistojen sivistystyön uuteen valoon. Asema aikuiskasvatuksen kentässä vaatii uudelleen paikantamista. Vapaa sivistystyö muodostaa muodollisesta koulutuksesta poikkeavan erityisen tilan, vapauden vyöhykkeen. Kysymys kuuluu, miten turvataan opiston sivistystehtävän vapauden vyöhyke, jossa kasvatuksella ja sivistyksellä on itseisarvo syvästi ihmisyyteen liittyvänä jatkuvana tiedon etsimisen ja inhimillisen kasvun tarpeena. Voisiko vapaa sivistystyö olla vastavoima kaupallistumiselle sekä kulutus- ja yksilökeskeiselle elämäntavalle, kuten Karin Filander kysyy artikkelissaan *Kansan paluu vapaaseen sivistystyöhön* vastikään ilmestyneessä vapaan sivistystyön tutkimuksen yhteistyöohjelman (Sivistystyön Vapaus ja Vastuu (SVV)) julkaisussa.

Keskustelun tarve ja yhteisölliset rakenteet

Pedagogiseksi johtamisprosessiksi kehkeytyvä kollegiaalinen keskustelu edellyttää yhteisiä pysähtymispaikkoja tai toisin ilmaistuna yhteisöllisiä rakenteita, esimerkiksi tiimejä, keskustelufoorumia, joissa yhteistä ymmärrystä voidaan synnyttää. Opistot työyhteisöinä ovat haasteellisia, koska ne eivät ole mitenkään selväpiirteisiä työyhteisöjä. Opistojen työyhteisön rajoja on vaikea hahmottaa selkeästi, liikkuva tuntiopettajajoukko tekee työyhteisöstä ameebamaisen. Eräissä kansalaisopistojen muutosaineita koskevassa kehittämisprojektissa *”Kansalaisopisto osaamisen yhteiskunnassa”* ilmeni, että työhön sitoutuminen ja työn mielekkyys perustuvat vahvaan asiantuntemukseen, syvään harrastuneisuuteen ja opettajan

autonomiseen asemaan. Opettajan työn autonomia kantaa yksin toimimisen perinnettä. Opetustyön liittäminen osaksi suurempaa kokonaisuutta, opistoyhteisöä, ei välttämättä koeta tärkeäksi. Työyhteisöjä ja johtamista tutkineen Harri Hyyppän mukaan jokainen jäsentää työympäristöä itsestään lähtien ja näkee saman organisaation eri tavalla ja liittää siihen omia toiveitaan ja odotuksiaan. Tämä asettaa haasteita keskustelun virittämiseksi yhteisen kehittämisenäkemyksen löytämiseksi opiston tulevaisuudesta.

“Kansalaisopistot osaamisen yhteiskunnassa” kehittämissuunnitelmassa yhteiset tilaisuudet osoittivat lujittavan opistoja yhteisöinä, joihin syntyi niiden myötä pysyviä foorumeita. Yhteisöllisten rakenteiden, kuten foorumien ja tiimien luominen tapahtuu vuorovaikutuksessa, jossa erilaiset odotukset ja tulkinnat tuodaan esille. Luottamus on organisaation tärkein inhimillinen voimavara, joka voi muodostua vain vuorovaikutuksen avulla. Opiston kehittämisessä opettajien välinen keskustelu on tarpeen, koska keskusteluilla opettajaryhmät kehittävät vallitseville olosuhteille vaihtoehtoja. Riittävä yhtenäinen kokonaisnäkemys opistosta ja sen tulevaisuudesta voi syntyä yhteisen keskustelun ja osallistumisen kautta. Siihen tarvitaan riittävästi yhteistä aikaa ja asioiden avointa käsittelyä sekä rohkeutta kohdata ja hyödyntää organisaatiossa oleva erilaisuus (erilaiset osaamiset, näkemykset, mielipiteet). Johtamista tutkineen Jouko Lönnqvistin mukaan, ymmärtämisen lisääminen lähtee siitä, että eri tavalla ajattelevat ja toimivat ihmiset saatetaan keskinäiseen vuorovaikutukseen. Tämä vaatii johtamiselta moniäänisyyttä tukevaa, erilaisten ihmisten, ryhmien, sidosryhmien integroivaa toimintaa.

Yhteinen täydennyskoulutus, kuten Opet oppii -hanke, lujittaa myös yhteisöllisyyttä asiantuntijuuden jakamista ja vertaisoppimista. Kollegiaaliseen ja moniasiantuntijuuteen perustuvan toimintakulttuurin vahvistaminen tukee työhyvinvointia ja siitä voi löytyä vahvistusta omalle kasvatuksen ja pedagogisten prosessien asiantuntijuudelle.

KIRJALLISUUTTA

Autio, T. 2006. Subjectivity, curriculum and society. Between and beyond the German didaktik and Anglo-American curriculum studies. New Jersey: Lawrence Erlbaum.

Doll, W.E.1993. A postmodern perspective on curriculum. New York: Teachers College Press.

Filander, K. 2015. Kansan paluu vapaaseen sivistystyöhön. Teoksessa J. Pätäri, A.Turunen & Sivenius, A. Vapaa, vallaton & vangittu sivistys. Vapaa sivistystyö ry. Helsinki.

- Gibbs, P. Ylijoki, O-H., Guzmán-Valenzuela, C. & Barnett, R. 2015. [Universities in the flux of time : an exploration of time and temporality in university life](#). London: Routledge.
- Hyyppä, H. 2000. Tehtävä mielessä. Teoksessa H. Hyyppä & A. Miettinen (toim.) Johtajuus ja organisaatiodynamiikka. Oulu: Metanoia-instituutti, 126–143.
- Lang, T. 2011. Myyttisestä sankarirehtorista opistoäidiksi ja manageriksi : Sukupuolen näkökulma kansalais- ja työväenopiston johtajuuteen. Helsingin yliopisto käyttäytymistieteellinen tiedekunta. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 235. Helsinki: Yliopistopaino. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/24692>
- Lönnqvist, J. 2002. Johtajan ja johtamisen psykologiasta: kohti parempaa ihmisten johtamista. Helsinki: Edita.
- Pinar, W.E., Reynolds, W.M., Slattery, P. & Taubman, P.M. 2004. Understanding curriculum. New York: Peter Lang.
- Rajakaltio, H & Törmä, T. 1999. Kansalaisopisto osaamisen yhteiskunnassa- kehittämisprojekti 1997–99. Loppuraportti. Työministeriön työelämän kehittämisohjelma (TYKE) (julkaisematon raportti).
- Rajakaltio, H. 2011. Moninaisuus yhtenäisyydessä. Peruskoulu muutosten ristipaineissa. Acta Tamperensis 1686. Tampere: Tampereen Yliopistopaino oy. Juvenes Print.
- Rajakaltio, H. 2012. Pedagoginen johtaminen managerialismin ristipaineissa. Teoksessa Kimmo Mäki & Tuire Palonen (toim.). Johtamisen tilat ja paikat. Aikuiskasvatuksen 50. vuosikirja. Vantaa: Hansaprint 2011.
- Rinne Risto, Tähtinen Juhani, Jauhiainen Arto, Broberg Mari. 2011. (toim.) Koulutuspolitiikan käytännöt kansallisessa ja ylikansallisessa kehityksessä. Suomen kasvatustieteellisen seura. Turku: Painosalama.
- Räsänen, K & Trux, M-L. 2012. Työkirja. Ammatillaisen paluu. Kansanvalistusseura. Keuruu: Otava.

OPPILAITOS JA TUNTIOPETTAJA. KURKISTUS RAKENTEISIIN

Taina Saarinen

Yleinen tapa tulla tuntiopettajaksi vapaaseen sivistystyöhön on ammatillinen halu jakaa osaamistaan omalla alallaan ja tietenkin myös työllistyä. Tuntiopettajan työn luonteelle on merkitystä sillä, onko opettajalla päätyö jossakin muualla ja tuntiopetus on hänelle hyvä lisämauste uralla. Jos opettaja toimii tuntiopettajana päätyökseen, merkitsee tuntiopetus taloudellisesti paljon ja työn luonne on tekijälle toisenlaista. Palaan näihin tekstissä myöhemmin. Useimmiten opettaja tarjoaa kurssi-ideaansa opiston rehtorille tai suunnittelijoille sähköpostilla tai muulla suoralla tavalla. Joskus taas opisto on suoraan yhteydessä tarjotakseen töitä opettajana tai sijaisena. Monesti esimerkiksi perheeseen, työhön tai paikkakunnan vaihtamiseen liittyvä elämäntilanteen muutos tuo asiantuntijalle mieleen, että olisi kiinnostavaa tarjota osaamista muillekin, ja kansalaisopisto on luonteva paikka siihen.

Oma tuntiopettajakokemukseni

Ensimmäinen kosketukseni vapaan sivistystyön maailmaan oli hakeutua opiskelijaksi Tampereen työväenopistoon 16-vuotiaana. Opiskelin ruotsin kieltä, koska en oppinut ruotsia lukiossa mielestäni liian sekavan opettajan vuoksi. En todellakaan

aavistanut päästessäni myöhemmin lukemaan Tampereen yliopistoon aikuiskasvatusta, että teen elämäntyöni vapaan sivistystyön kentällä ja että opiskelu erilaisilla vapaan sivistystyön kursseilla kulkee mukana läpi elämän. Nytemmin olen toiminut erilaisissa vapaan sivistystyön tehtävissä yli 35 vuotta, joista 27 vuotta johdon tehtävissä, mutta vuosia myös tuntiopettajana. Tuntiopettajana olen työskennellyt sekä päätoimisen työn rinnalla että osa-aikaisena opettajana. Tällä hetkellä työni on johtaa Helsingin työväenopistoa. Toimin rehtorina kymmenettä vuotta. On ollut antoisaa saada seurata opistomaailman kehitystä opiskelijana, opettajana, rehtorina ja aikuisena harrastajana.

Ensimmäisiä hipaisuja sain tuntiopettajuuteen Vaasan työväenopistossa 1980-luvun alussa kansalais- ja työväenopistojen opettaja-auskultoinnin jälkeen. Olin pitänyt auskultointituntini yksittäisinä luentoina, kuulijoina innostuneet ikäihmiset. Opettajan työ ei ollut kiinnostanut minua aiemmin, mutta jollakin lailla vastavuoroisuus opetustilanteissa vei mukanaan. Tarjosin ”oikeaa” kurssi-ideaa opiskelutaidoista työväenopiston yhteiskunnallisten aineiden opettajalle, joka hyväksyi ehdotukseni kurssiohjelmaan. Kurssille tuli noin 20 osanottajaa. Ihmettelin kerta kerran jälkeen, kun he tulivat uudelleen paikalle. Opetuksestani en muista paljoakaan, kohtalaisen kurssipalautteen kylläkin. Toimin silloin Vaasan kesäyliopiston toiminnanjohtajana, ja olin siinä työssä jo huomannut, kuinka innostuneita viikonlopun sosiologian kurssilaiset olivat kuuden tunnin opetuksen jälkeen. Mitä luokassa oikein tapahtui, mikä innosti ja elähdytti opiskelijoita ja opettajaa noin? Myöhemmin olen tajunnut tunnelman johduneen innostuneesta opettajasta, hänen hyvin vuorovaikutteisesta ja kysyvästä opetustavastaan. Hän oli mukana keskustelemassa, ei latomassa valmiita vastauksia.

Taina Saarinen, Helsingin työväenopiston rehtori.

1990-luvulla toimin Helsingissä toimivassa Kansalais- ja työväenopistojen liitossa suunnittelijana. Asuin Tampereella ja kotonani oli etätoimisto, Helsingin toimistossa kävin kerran viikossa. Työsuhde oli osa-aikainen, kuitenkin päätyö. Helsingin työmatkakulut veivät palkastani suuren osan, verotus tasasi tilannetta jonkin verran. Suunnittelijan työn rinnalla opetin monena vuonna avoimen yliopiston aikuiskasvatuksen didaktiikan kurssia niin kesäyliopistoissa eri puolilla maata kuin kansalaisopistoissakin. Nokian työväenopiston Kerholasta tuli toinen koti useaksi viikonlopuksi vuodessa, kuin pidin didaktiikan kurssseja ja opiskelijat harjoittelivat opetustuntien pitämistä. Kesäyliopisto-opetus oli hyvin itsenäistä, toimiston kanssa oli sovittu ajat ja paikat, tenttikirjallisuus tuli tutkintovaatimuksista ja opetuksen sisällön suunnittelin itse kuin myös opetusmenetelmät ja tenttikysymykset. Kokeilin erilaisia menetelmiä, olin innostunut yhteistoiminnallisuudesta ja vuorovaikutteisuudesta. Kurssit olivat antoisia, koska kurssilaiset olivat kokeneita opettajia ja opin itsekin kurssseista paljon. Tenttivaustusten arviointi oli haastavaa, joskus järjestin vastaanoton tenttiarvioinnin tueksi. Vastaanotoille tulivat useimmiten ne, jotka olivat vastanneet parhaiten.

Mieleen painuva, joskin ikävä opetuskokemus liittyi aikuiskoulutuksen ammatilliseen kehittämiseen, johon olin valmistellut oppilaitoksen toimistotyötä tekeville tarkoitetun kokonaisuuden: mitä toimistotyötä tekevän on hyvä tietää oppimisesta ja opetuksesta, markkinoinnista, aikuiskoulutuksesta. Aihe ja sisältö olivat ja ovat edelleen erittäin tärkeitä kehitettäessä opistoja yhteisölliseen ja kaikkia osallistavaan suuntaan. Jostain syystä oppilaitoksen johto ja suunnittelijat eivät olleet kiinnostuneita ajatuksistani ja sisällöistä. Olisin opettajana kovasti kaivannut tukea ja kanssakeskustelijaa sisältöjen kehittämiseen ja opettajuuden reflektointiin.

Sitoutuuko tuntiopettaja – sitoutuuko opisto?

Oma kokemukseni on, että opettaja ajattelee ensisijaisesti opetustaan, opiskelijoita, kurssia ja oppitunteja. Kurssin suunnittelu, materiaalin ja näkökulman valinta, opiskelijoiden oppimistarpeet, erillisten oppituntien suunnittelu ja pidettyjen tuntien analysointi omassa mielessä vievät opettajan huomion lähes täysin. Onko tuntiopettaja kiinnostunut oppilaitoksesta ja pitäisikö hänen olla? Tunteeko hän oppilaitoksen ”omakseen” vai ajatteleeko hän ennen kaikkea opintoryhmäänsä? Ja entäpä ainakin pääkaupunkiseudulla hyvin yleinen tilanne, jossa opettaja opettaa monissa hyvinkin erilaisissa oppilaitoksissa: mihin hän silloin samastuu, mikä on hänen omin oppilaitoksensa?

Kristiina Kestinen ja Minna Majuri PD-ohjelman selvityksessään Kansalaisopistojen tuntiopettajien asema ja sitoutuminen tuovat esille myös saman: "Keskeinen tuntiopettajuuteen liittyvä kysymys koskee sitoutumista. Pohdimme sitoutumiseen liittyviä kysymyksiä, kuten: Missä määrin tuntiopettajat sitoutuvat opistoon? Mitkä tekijät vaikuttavat sitoutumiseen? Miten sitoutuvat ne tuntiopettajat, joilla on työsuhde moneen eri opistoon – nouseeko jokin opistoista "omaksi opistoksi"? Minkälaiset tekijät ohjaavat opiston valikoitumiseen omaksi? Missä määrin tuntiopettajat haluavat sitoutua? Onko vapaan sivistystyön organisaatioissa tavallista enemmän "vapaita sieluja", jotka eivät haluakaan sitoutua tavanomaiseen työsuhteeseen? Tuntevatko tuntiopettajat tulevansa kuulluiksi ja mikä edistää tämän kokemuksen syntymistä?"

Toisaalta: Pitääkö opisto tärkeänä kysymystä tuntiopettajien sitoutumisesta? Haluaako opisto tuntiopettajiensa sitoutuvan opiston toimintaan? Pohdimme myös, mitä kansalaisopiston sivutoiminen tuntiopettaja tuntee saavansa opistotyöstä – miksi opistoon tullaan opettamaan ja siellä vietetään mahdollisesti jopa vuosikymmeniä.

Sitoutumisen asteeseen liittyy myös se, miten ja missä määrin tuntiopettaja pääsee integroitumaan opiston toimintaan. Vapaan sivistystyön tuntiopettaja saattaa olla opistoon nähden monella lailla marginaalissa. Jos opetustunteja on erittäin vähän tai jossakin sivutoimipisteessä, tuntiopettaja tuskin integroituu työyhteisöön kovinkaan voimakkaasti. Tästä seuraa, että tuntiopettajat saattavat olla organisaatiossa hyvin näkymättömiä: he eivät näy osana päivittäistä työyhteisöä. Tällainen tilanne asettaa monenlaisia haasteita organisaatioviestinnälle. Miten tiedottaa tuntiopettajille? Miten saada tuntiopettajat tuntemaan, että he todella ovat oleellinen osa opiston toimintaa?"

Tuntiopettajien työ on keskeistä kansalaisopiston toiminnan onnistumiseksi. Sen takia uusia tapoja tuottaa yhteishenkeä täytyy kehittää. Pääkaupunkiseudun opistojen yhteinen Opet oppii -hanke on esimerkki toimintatavasta, jonka tavoitteena tuoda yhteisten keskustelujen äärelle pääkaupunkialueella toimivia tuntiopettajia. Hanke on järjestänyt tuntiopettajille mahdollisuuksia ammatilliseen täydennyskoulutukseen. Tavoitteena on myös rakentaa systeemiä hankkeen jälkeinkin omassa työssä kehittymiseen. Osa kehittymistyötä on verkottuminen niin oman alan muiden opettajien kuin myös op-

*Tuntiopettajien työ
on keskeistä kansa-
laisopiston toiminnan
onnistumiseksi.*

pilaitosten kanssa. Vaikka oppilaitokset, Helsingin työväenopisto, Espoon työväenopisto, Vantaan aikuisopisto sekä Kauniaisten kansalaisopisto, ovat suuria Kauniaista lukuun ottamatta, koemme opistojen johdossa, että tuntiopettajien sitouttaminen ja yhteisöllisen sekä ammatillisen kehittymisen tukeminen on erittäin tärkeää ja tarpeellista. Tämä artikkelikirja on osa tätä kehittämistyötä. Kestisen ja Majurin artikkeli sekä Maija Sinisalon pro gradu-tutkimus Lähikuvassa kansalaisopiston tuntiopettaja ovat harvoja tuntiopettajien asemaa ja roolia opistossa käsitteleviä selvityksiä.

Tuntiopettajien työ on eräänlainen vapauden vyöhyke: työhön voidaan hakeutua matalalla kynnyksellä, työn vapausaste on korkea ja tuntiopettaja voi muodostaa suhteen työhön hyvinkin omista lähtökohdistaan käsin. Joku toimii systemaattisesti ammatillisen osaamisensa pohjalta ja haluaa paljon opetustyötä, toinen käy pitämässä erityisalaltaan luennon silloin tällöin, kolmas haluaa jakaa intohimonsa omaa alaansa tai harrastustaan kohtaan muidenkin kanssa ja tekee opetustyötä siltä pohjalta. Helsingin työväenopiston osalta voin sanoa, että emme tunne suurta tuntiopettajakuntaamme kokonaisuutena kovin hyvin. Eri alojen suunnittelijat toki tuntevat tuntiopettajansa, mutta systemaattisempaa kehittämistyötä varten opistolla olisi hyvä olla enemmän tietoa. Tässä on kehitettävää myös valtakunnallisesti; arviot tuntiopettajamäärästä vaihtelevat 20 000–40 000 välillä ja laadullista tietoa ei ole oikeastaan saatavilla. Tuntiopettajien maailmaa voisi kutsua jopa erilaisten (s)alakulttuurien maailmaksi, omaksi verkostoksi, jonka jäsenillä on omat keinonsa selviytyä.

Myös työnantajalla on vapauksia: työsuhde solmitaan kunkin kurssin ajaksi ja jos opiskelijoita ei ilmoiteta, kurssikaan ei ala. Päätoimisesti tuntiopetustyötä tekevät ovat usein työttöminä opistojen loma-aikoina. Voi myös olla, että on paljon kysymyksiä, joista ei voida tai haluta keskustella, jotta työsuhteen kaikki puolet eivät tulisi näkyviin. Tuntiopettajaselvityksissä tulee esille vääjäämättä myös työn turvattomuus ja pelko työn loppumisesta tai omasta jaksamisesta.

Oppilaitos – opetuksen suuntaaja vai palkkatoimisto?

Kansalaisopistojen toimintaa säädellään hyvin vähän. Vapaan sivistystyön lain mukaan kansalaisopistolla on oltava rehtori. Lisäksi ylläpitäjän on osoitettava asukkaiden sivistystarve, jotta valtiosuudelle on perustelut. Opettajilla on pätevyysvaatimukset, mutta esimerkiksi päätoimisten opettajien määrää ei säädellä. Kansalaisopiston tehtävänä on vastata paikallisiin ja alueellisiin sivistystarpeisiin ja tarjota mahdollisuuksia omaehtoiselle oppimiselle ja kansalaisvalmiuksien kehittämiseksi.

Kurssitarjonnan laaja-alaisuus ja moninaisuus saattavat hämmäntää opiskelijoita ja toimintaa tuntemattomia. Voi tulla miehen kuva, että opistolla ei ole tavoitteita, vaan tarjonta valikoituu sattumanvaraisesti. Vapaan sivistystyön laki määrittelee tehtävät yleisellä tasolla. Laki tuo mukanaan resurssit ja kertoo, miksi valtio tukee vapaan sivistystyön toimintaa. Ylläpitäjä maksaa toiminnasta osan ja perustelee näin toiminnan merkitystä asukkaille tai jäsenistölle. Opiskelija maksaa kurssimaksun muodossa oman osuutensa, yleisimmin noin kolmasosan toiminnan kuluista. Joillakin paikkakunnilla ylläpitäjä tukee toimintaa enemmän, jolloin kurssimaksut ovat alhaisemmat. Esimerkiksi Helsingin kaupungin ylläpitämässä työväenopistoissa kurssimaksut muodostavat noin 13 prosenttia budjetista, jolloin opiskelija saa kurssinsa edullisemmin kuin maassamme keskimäärin.

Opetusta suunnitellaan useasta eri näkökulmasta. Luonnollisesti ylläpitäjä, yleensä kaupunki tai kunta, haluaa edistää toiminnan kautta jotakin. Tärkein on tai ainakin pitäisi olla asukkaiden tarpeet ja kiinnostuksen kohteet. Päätoiminen henkilökunta, suunnittelijat ja opiston johto haluavat tarjota tiettyjä opetusaineita tai -kokonaisuuksia. Joskus nämä tavoitteet on kirjattu esimerkiksi opetussuunnitelman muotoon, useimmiten ei. Joskus eri intressit voivat olla ristiriidassa, koska resurssit eivät riitä kaikkeen. Helsingin työväenopistossa laadittiin laajasti koko opetushenkilöstön voimin opetussuunnitelman yleinen osa vuonna 2014. Työtä on tarkoitus jatkaa oppiaineisiin ja asioihin oppiaineiden ulkopuolellakin. Näen tärkeänä, että myös vapaan sivistystyön oppilaitos kirjaa opetuksen suunnittelun periaatteita ja laajoja tavoitteita opetussuunnitelmaan. Parhaimmillaan suunnitelma toimii eri näkökulmien avaajana sekä auttaa resurssien suuntaamisessa muuttuvien tavoitteiden mukaan.

Kansalaisopistokentässä keskeinen resurssimittari on opetustunti. Opetusministeriö myöntää vuosittain opetustunteihin sidotun euromäärän ylläpitäjälle valtionosuutena. Jos ylläpitäjänä on kunta, se voi suunnata kaiken tai osan valtionosuudesta opistolle. Joissakin tapauksissa, kuten Helsingissä, ylläpitäjä antaa opiston käyttöön enemmän resursseja kuin mitä valtionosuus edellyttäisi. Helsingin kaupunki arvostaa opiston työtä käytännössä ja näkee kuntalaisten itselähtöisen oppimisaktiivisuuden tärkeänä.

Yksittäisten kurssien takana olevat rakenteet on hyvä hahmottaa. Kurssitarjonta perustuu aina valintaan, koska opetusresurssit ovat rajalliset ja kaikkea kiinnostavaa tai tarpeellista ei voida tarjota. Toisaalta opetustarjonnasta voi puuttua jotakin tärkeää ja uutta, jota ei ole osattu aiemmin tarjota. Kun tuntiopettajan suunnittelee oma opetustaan, kannattaa katsoa opetustarjonnan kokonaisuus, myös oman oppiaineensa ulkopuolelta, ja tutustua näin oppilaitoksen tämän hetken toimintamalliin. Samalla voi ideoida, miten mallia tai kurssitarjontaa voisi kehittää.

Luottamus ja opetukseen liittyvä yhteistyö sekä keskustelu ovat keskeisiä työkaluja toiminnan ohjauksessa ja johtamisessa. Helena Rajakaltio kirjoittaa tässä artikkelikirjassa näistä aiheista enemmän. Johtajan työssä niin isossa kuin pienessäkin oppilaitoksessa on pyrittävä muistamaan johtamisen ja hallinnon merkitys opetustyön kannalta. Oikeastaan johtamista ja hallintoa pitäisi lähteä miettimään asiakkaista ja työn tuloksista päin. Keskustelussa erään aikuiskasvatuksen tutkijan kanssa vertasin isoa opistoa Hong Kongiin. Iso kaupunki, suunnattomasti asukkaita, kansainvälinen ja monikerroksellinen. Näyttää kaoottiselta, mutta toimii sittenkin. Opistoissa ihmetellään joka kerran, kun painettu opinto-ohjelma putkahtaa painosta, että "taas saimme sen aikaan". Helsingin työväenopistossa on noin 100 päätoimista työntekijää, noin 1000 tuntiopettajaa ja 50 määräaikaista muuta työntekijää, joita toimivat noin 70 paikassa eri puolilla Helsinkiä. Kurssilaisia on vuosittain noin 75 000. Tuntiopettajista kymmenet vaihtuvat vuosittain, suurin osa jatkaa toki useita vuosia, jotkut jopa vuosikymmeniä. Jos ei tunne opiston toiminnan periaatteita, opisto voi olla Hong Kong, kaoottinen ja sekava, ilman karttaa eli rakenne-, prosessi- ja tehtäväkuvauksia on mahdoton hahmottaa.

Tulevaisuudessa vapaan sivistystyön oppilaitoksen perustehtävän selkeä kertominen ja kehittäminen tulevat entistä tärkeämmiksi. Yhä enemmän kysytään yhteiskunnallisen rahoituksen perusteluita ja vaikuttavuutta. Kun kyseessä on vapaa sivistystyö, herättää tietenkin kiinnostusta, mikä on vapaata ja mistä. Onko yhteiskunnalla ja ylläpitäjällä oikeutta tulla mukaan tavoitteenasetteluun vai pitäisikö vapauden olla totaalista? Olisiko parempi, että opettaja ja opiskelijat kohtaisivat vapauden kentällä ilman tavoitteiden kehystä? Miten ylipäätään tuntiopettajien konkreettista toimintaa eli tuntien sisältöä ja pitoa ohjataan, miten isot tavoitteet tulevat tuntitilanteeseen mukaan?

Kun kyseessä on vapaa sivistystyö, herättää tietenkin kiinnostusta, mikä on vapaata ja mistä.

Entä se palkkatoimisto? Kestisen ja Majurin selvityksessä tuli esille, että nykyisissä "epätyösuhteissa", vuokratyön puolella, työntekijä sitoutuu asiakkaaseen, ei työnantajaan, joka koetaan vain palkkatoimistoksi. Kansalaisopistojen tuntiopettajagradun tekijä Maija Sinisalo sanoo haastattelussaan, että tuntiopettaja sitoutuu opiskelijoihinsa, hallinto ja johto ovat kaukana. Pääkaupunkiseudun kunnalliset opistot haluavat olla olemassa myös tuntiopettajille, rakentaa yhteistä karttaa tähän Hong Kongiin.

Johtaminen ja hallinto opetuksen asialla

Kysymys vapaudesta on monimutkainen. Joku voi ajatella vapautta yksinkertaisesti pelkästään oppilaitosmuotoa tai koulutuksen laatua kuvaavana asiana: koska vapaassa sivistystyössä ei tavoitella tutkintoja, se on vapaata. Alalla pohditaan vapautta monimutkaisemmin. Olemmeko tai haluammeko olla vapaita valtion tai ylläpitäjän tavoitteista tai kysyntälähtöisyydestä? Onko näillä kaikilla oma osuutensa tässä vapaudessa ja kenen vapaus on painokkainta? Laki määrittelee kansalaisopistojen tehtäväksi sivistystarpeisiin vastaamisen. Ovatko siis osanottajien tai laajemmin asukkaiden tarpeet kaikkein painavimmat? Vai onko ylläpitäjän, jonka demokraattisesti valitut luottamuselimet ainakin kunnallisissa opistoissa edustavat kuntalaisia, näkökulma myös painokas? Perinteisesti opiston oma suunnittelu ja henkilökunta ovat päättäneet pitkälti kurssitarjonnasta. Perusteluna tälle on se, että heidän ammattitaitonsa ydintä on tuntee sekä kuntalaisten tarpeita ja päätäjien tahtotilaa. Itse näen kaikki kolme näkökulmaa tärkeiksi ja tarpeellisiksi. Henkilökunnan ammattitaito ja arvot ovat keskeisiä eri painotusten mukaan ottamisessa ja vuorovaikutteisen suunnittelun kehittämisessä. Kiinnostavaa on osallistavan budjetoinnin kokeileminen, joka lähenee jo pitkään opistokentässä kokeiltua opiskelijalähtöistä suunnittelua.

On puhuttu paljon heistä, jotka eivät käytä vapaan sivistystyön oppimispalveluita, miten heidän tarpeitaan voitaisiin ottaa paremmin huomioon kurssien ja muun toiminnan suunnittelussa. Vaikka vapaan sivistystyön opiskelijamäärät ovat suuria, on melkoinen joukko ihmisiä, jotka eivät tunne tai käytä palveluita. Heidän tarpeidensa tunnistaminen ja toiminnan vaikkapa kokeiluluontoinen muuttaminen tulevat entistä tärkeämmiksi. Samalla on pohdittava sivistystyön toimintamuotoja:

perinteinen kurssitoiminta kerran viikossa on pitänyt pintansa hyvin. Rinnalle on tullut pikku hiljaa etäopiskelua, verkkokursseja, pop up -kurseja, ulkona pidettyjä oppitunteja jne.

Opistojen toimintaa kuvataan usein ketteräksi ja nopealiikkeiseksi, koska esimerkiksi rinnakkaiskursseja voidaan perustaa suosittuihin aineisiin nopeastikin. Kuitenkin kurssitarjonta vaatii suunnitelmallisuutta, koska tuntien jako oppiaineisiin, opettajien kanssa sopiminen, tilojen varaaminen, kurssiesitteiden laatiminen nämä kaikki tarvitsevat aikaa. Kurssit suunnitellaan yleensä lukukausittain. Huhti–toukokuulla syyslukukauden tarjonta ja vastaavasti syys–lokakuulla seuraavan kevään tarjonta. Päätoiminen suunnitteluhenkilökunta pyörittää oikeastaan koko ajan suunnittelua mielessään samalla, kun he opettavat ja hoitavat meneillään olevaa arkea.

Arjen muuttamisen vaikeudesta kertoo esimerkiksi Helsingin työväenopiston pohdinta siitä, montako painettua opinto-ohjelmaa tehdään vuodessa. Sähköinen toiminta on tullut markkinointiin ja varsinkin ilmoittautumiseen mukaan. Facebook-sivut kertovat luennoista ja tilaisuuksista, kotisivu on ajantasaisen kurssimarkkinoinnin paikka ja ilmoittautuminen tapahtuu valtaosin Ilmonet.fi-palvelun kautta. Painettu ohjelma on kuitenkin edelleen ykkönen kurssimarkkinoinnissa. Sen kokoaminen ja painatukseen valmistelu määrittää paljon henkilökunnan vuosirytmiiä, mutta suunnitelma yhdestä koko vuoden opinto-ohjelmasta on jäänyt keskustelun tasolle. Suurin este on mahdollisten muutosten pelko: jos ohjelma suunnitellaan edellisenä keväänä seuraavaa kevätlukukauttakin varten, muutosten oikaisemiseen menee liian paljon aikaa.

Yksi tapa mahdollistaa tuntiopettajillekin oppilaitoksen sisuksiin ja toimintamalleihin tutustuminen on prosessien kuvaus ja laatukäsikirja. Helsingin työväenopistossa on avattu prosesseja ydinprosessin eli opetuksen, keskeisten asiakaspalvelun tukiprosessien sekä hallinnon tukiprosessien nimillä. Ajatuksena ja tavoitteena prosessien avaamiselle on, että dokumentaatio helpottaa eri tehtävien ja ammattiryhmien yhteen pelaamista sekä toimintojen kehittämistä. Työväenopiston organisaatio ja toimintatavat muutettiin prosessipohjaiseksi keväällä 2013. Prosesseja oli kuvattu ja työstetty laajassa yhteistyössä päätoimisten työntekijöiden työpajoissa. Koska aiemmassa alueopisto-organisaatiossa monet asiat hoidettiin eri tavoin, oli prosessien kuvaaminen ja toimintatapojen riittävä yhtenäistäminen erityisen tarpeellista palvelujen yhdenvertaisuuden ja henkilöstön työnkuvien kehittämisen vuoksi. Tuntiopettajille annettiin lukuoikeudet prosessikuvauksiin, joita käytetään myös henkilöstön perehdytyksessä ja kehityskeskusteluissa. Opisto on ollut iloinen aktiivisen tuntiopettajan mukanaolosta henkilöstötoimikunnassa edustamassa tuntiopettajia. Tärkeitä olisi saada tuntiopettajat mukaan opetuksen suunnitteluun, mutta tätä toimintamallia ei ole vielä kovin systemaattisesti kehitetty. Myös opettajienkokouksissa ja kaikille työntekijöille avoimissa info-päivissä sekä henkilöstöviesteissä on käsitelty muutoksia ja tavoitteita.

Kipeä kysymys on tuntiopettajien mukaan pyytäminen tai saaminen kehittämistyöhön. Perinteisesti näistä tilanteista ei ole maksettu erikseen, ellei ole kyse jotakin virallisesta ja pitkäjännitteisestä työryhmästä. Monesti opiston johdossa ajatellaan, etteivät tuntiopettajat ehdi tai halua olla mukana. Tästä asiasta pitäisi keskustella enemmän myös valtakunnallisesti ja vaikkapa rakentaa ja pilotoida uusia malleja. Asia on tärkeä niin työkuulttuurin muuttamisen ja muutoksen sekä sitouttamisen ja kehittämisen vuoksi.

Miten tuntiopettaja näkee opiston hallinnon ja johtamisen, mitä hän tarvitsee heiltä (meiltä)? Tuntiopettajien kanssa käytyjen keskustelujen perusteella yksi keskeisimpiä kehittämistä vaativia asioita on toimivan arjen ohella viestintä. Tarpeet kohdistuvat niin työsuhteen ja henkilöstöhallinnon asioihin, palkkaan, sairastamiseen. Hyvin tärkeänä tuntiopettajat kokevat konkreettisen puheen opiston tavoitteista ja myös tuntien jaon perustelut. Prosessien ja opiston opetuksen suunnittelurakenteen tunteminen antavat hyvää taustaa oman uran rakentamiselle.

Eräs tärkeä keskusteluaihe, josta melko vähän puhutaan virallisesti, on tuntiopettajan työsuhteen laatu. Se tulee esille esimerkiksi tilanteissa, joissa opisto tekee muutoksia vakiintuneeseen tuntien jakoon ja millä perusteilla valitaan opettajat kunkin aiheeseen. Onko tuntiopettajalla "oikeus" samaan opetustuntimäärään vuosittain vai voiko tai saako opisto muuttaa tarjottavan työn määrää? Työsuhteen näkökulmasta tämä on selkeä asia: työsopimus solmitaan kurssikohtaisesti luku- tai työvuosittain. Tähän ei sisälly jatko-oikeutta. Viisas työnantaja näkee hyväksi sen, että taitavat tuntiopettajat jatkavat yhtä vuotta pidempään. Mutta tämäkin on vaikea asia, koska aina kaikille ei voida tarjota niin paljoa työtunteja kuin henkilöllä olisi itsellään halua. Tietenkin saatu palautekin voi vaikuttaa: hyvistä opettajista halutaan pitää kiinni. Se on myös yksi tämän artikkelikokoelman tavoite: tehdä tuntiopettajien työstä näkyvämpää ja antaa heille välineitä oman työnsä ja työtodellisuutensa hallintaan yhdessä päätoimisen henkilöstön kanssa.

Jotta tuntiopettajat voidaan ottaa paremmin huomioon opistossa ja sen johtamisessa, on opiston arjen toiminnan sujuutava. Paras tapa tukea tuntiopettajia on toimiva arki, toimiva viestintä ja suunnittelun sujuvuus, selkeä ja ymmärrettävä työnjako eri työntekijäryhmien kesken. Jos tuntiopettaja joutuu soittamaan samaa asiaa moneen kertaan eri henkilöille ja saa pahimmassa tapauksessa aina eri vastauksen, opisto tuhlaa voimavarojaan. Opettajienkokoukset ja suunnittelijoiden ja tuntiopettajien yhteiset palaverit ovat kullan arvoisia tilaisuuksia, niiden kehittämistä ja syventämistä tarvitaan. Toimiva arki on parasta toistemme työn arvostusta.

Lopuksi

Nyt pian työurani tehneenä näen edelleen opistolla omassa elämässäni paikan, tarpeeni ovat toki muuttuneet. Toivon hartaasti, että yhteiskuntamme ymmärtää edelleen vapaan sivistystyön arvon kansalaisten arjessa. Toivon myös, että me kansalaiset ymmärrämme käyttää näitä oppilaitoksia, esittää niille toiveita ja kehittämis ehdotuksia. Ottaa ne omiksemme.

Millainen on tulevaisuuden oppilaitos? Edelleen tarvitaan paikka ja tila, matala kynnys tai ei kynnystä ollenkaan. Paikka, jossa saa kysyä ja kuunnella toisten ajatuksia. Tietoa, taitoa, elämyksiä. Opisto voi olla myös virtuaalinen, mutta sellainenkin tarvitsee aitoa sosiaalisuutta, kohtaamisia. Kahvikupin, naurun, hiljaisuuden. Oppilaitos voisi olla vähemmän laitos ja enemmän oppi. Rehtorina ja ihmisenä haluan säilyttää kyvyn kysyä ja ihmetellä. Keskeinen tehtäväni on kehittää ja tukea henkilöstöä kehittämään opistoa, miettiä keinoja saada helsinkiläisten kanssa lisää keskustelua ja vuorovaikutusta, ideointia, kertoa opiston merkityksestä. Avata opistoa, tuoda sitä pois luokista keskelle ihmisten elämää. Olen opistossa myös opiskelijana koko ajan. Se antaa ymmärrystä arkeen, kun käy yläasteen tiloissa kielten tunnilla.

Opiston uusi opetussuunnitelma (2014) nosti keskiöön oppivan uteliaan helsinkiläisen. Nämä kolme sanaa kuvaavat minunkin tulevaisuuttani, oppiva, utelias helsinkiläinen. Maailmankansalainen. Euroopan ja maailman tapahtumat kesällä 2015 huutavat sivistyksen perään. Olla ihmisiksi toisillemme, tietää ja tuntee oman maamme ja muun maailman tilannetta. Vapaalla sivistystyöllä ja kansalaisopistoilla on tässä suuri tehtävä ihmisten yhteen saattajana ja omaa takapihaa laajemman näköalan avaajana.

*Oppilaitos voisi olla
vähemmän laitos ja
enemmän oppi.*

KIRJALLISUUTTA

Helsingin työväenopiston opetussuunnitelma 2014.

Kristiina Kestinen – Minna Majuri: Kansalaisopiston tuntiopettajien asema ja sitoutuminen, Työyhteisön kehittäminen ja henkilöstön osaaminen, Vapaan sivistystyön PD-ohjelman 2007–2010 hankeraportit.

Maija Sinisalo: Lähikuvassa kansalaisopiston tuntiopettaja, Tampereen yliopisto, Kasvatustieteiden yksikkö 2014.

<http://www.souli.fi/tiede-tulee-kotiin/sitoutuneet-patkatyolaiset/> Souli-verkkolehti 15.9.2014.

AKTIIVINEN KANSALAINEN

OPETTAJA ASIAKKAAN SILMIN

Jaro Uosukainen

”Minulle sivistys on arvo. Se on jotain, jonka olen saanut kasvatuksessani ja jonka merkitys on ollut läsnä koko ikäni. Sillä tiellä haluan myös jatkaa. Sivistyksen arvo on karttunut lapsuudestani lähtien keskustelujen, kirjallisuuden, taiteen, opettamisen ja ylipäätään inhimillisten arvojen keinoin. Nämä arvot aion myös välittää omille lapsilleni. Kun sivistyksen ottaa asiakseen, tekee elämässään valintoja, joissa kunnioitetaan ihmisyyttä, ymmärretään elämän monimuotoisuutta ja halutaan ottaa käyttöön koko ihmisen hyvään pyrkivä potentiaali. Mottona: illalla voi mennä hyvällä omallatunnolla nukkumaan ja aamulla katsoa reilusti peiliin.”

Tarkastelen työssäni koulutussuunnittelijana vapaan sivistystyön opettajuutta laadun näkökulmasta. En itse opeta, mutta laadusta vastaavana suunnittelijana seuraan tiiviisti opiston toimintaa sen eri näkökulmista – asiakasnäkökulma niistä tärkeimpänä. Opettaja ja opettajuus ovat asiakkaan kokeman laadun kannalta tärkeimmät tekijät.

Miten täydellinen voi olla niin epätäydellinen

Kolme vuotta sitten katsoimme Espoon työväenopistossa aiheelliseksi uudistaa asiakaspalautekyselyämme. Päätimme laajentaa kysymysten määrää ja samalla muutimme palautekyselymme 1–5-asteikosta perinteiseen koulun arvostelu-

Jaro Uosukainen YTM, sosiologi, koulutus suunnittelija, Espoon seudun koulutuskuntayhtymä Omnia, työväenopisto. Vapaan sivistystyön olen sydämeeni saanut verenperintönä ja äidinmaidossa. Äitini oli pitkäaikainen työväenopiston työntekijä, osastonjohtaja, opettaja ja kulttuurin suosija. Olin lapsesta asti mukana monenlaisissa työväenopiston tapahtumissa sekä järjestelemässä että nauttimassa opiston ainutlaatuisesta hengestä. Myöhemmin kävimme isäni ja veljeni kanssa työväenopiston kursseilla, mistä juontuvat "erinomaiset" merenkävijän taitomme. Työväenopisto elää ajassa, ja teknisten navigaatiolaitteiden kehityessä olemme hakeneet oppimme tutusta ja turvallisuudesta opinahjosta. Opisto on minulle konkreettisesti elinikäisen oppimisen tyyssija sekä työntekijänä että oppijana.

asteikkoon, nelosesta kymmppiin. Suurempi vastausvaihtoehtojen määrä toi kaivattua hajontaa palauteaineistoon. Vastauksia asiakkailtamme tuli lopulta 1533 kappaletta. Heistä 932 oli sitä mieltä, että opettajiemme ammattitaito oli erinomainen, 446 asiakasta, että se oli kiitettävä, ja ainoastaan kolme asiakastamme piti opetusta välttävänä. Opettajan ammatti- ja opetustaidon keskiarvo oli "hikaritasoa" 9,46. Todisteena täydellisestä tuloksesta sähköinen kyselytyökalumme piirsi minulle vakuuttavat diagrammit, joiden oikeanpuoleiset pylväävät hipoivat sivun yläreunaa. Mahtavaa, ajattelin!

Asteikkomuotoisen, määrällisen kyselyn rinnalla oli myös ns. vapaa vastauskenttä. Se, johon saa kirjailla asioita omasta päästään, mistä ei piirry ylistäviä diagrammeja, ja jossa kysytään yksinkertaisesti: Miten parantaisit opetustamme? Tyy-

tyväiset, mutta tarkkanäköiset asiakkaamme kirjasivat antaumuksellisesti paljon parannettavaa kursseihimme. Avoimia vastauksia tuli lähes 700. Niissä toivottiin muun muassa opetustilanteisiin enemmän ajankohtaisia aiheita ja keskustelua, lukukausi saisi olla pidempi ja opetustahti saisi olla hitaampi tai nopeampi oppijasta riippuen. Pari oivaa kirjallisuuskritiikkiä osoittivat opetusmateriaalien puutteet, toivoipa joku enemmän kotiläksyjäkin, ja paljon, paljon muuta.

Vaikeuksien kautta voittoon

Nyt puolestaan meni hartiat lypsyyn ja otsa kurttuun – miten näin täydellinen voi olla niin epätäydellinen. Tätä pohtiessani ja niputtaessani vastauksia suurempiin ryhmiin ja kehittämiskohteisiin törmäsin mielenkiintoiseen näkökulmaan. Kysymykseen ”miten parantaisit opetustamme?” voi vastata myös, EN mitenkään. Näitä vastauksia tuli paljon ja ne kertoivat erilaisin sanankääntein kuinka erinomaisen hyvä opettaja ja kurssi olivat olleet. Yksi niistä kiteytti kokonaisuuden erityisen hyvin ja se jäi mieleeni:

”Loistava opettaja! Loistava oppikirja! Mahtava ilmapiiri, kannustava ja erilaisia oppimistasoja, -kykyjä ja -valmiuksia huomioiva! Opettaja on lämmin ystävä, ja hänen sydämellinen osaamisensa heijastuu myönteisesti koko luokan ilmapiiriin. Innolla odotan aina seuraavaa tuntia enkä tahtoisi jättää väliin yhtään tuntia.”

Muita saman asian ilmenemismuotoja palautteissa olivat: en keksi mitään parannettavaa, ei muuta kuin lisää tällaisia, vastasi kaikin puolin toiveita, huomioonottaminen erinomaista, opettaja on loistava, opettaja itse koko ajan mukana, oli valmistautunut kurssiin todella hyvin ja kurssi on kaikin puolin täyttänyt odotukset. Tällaiset asiakaskokemukset opettajuudesta ovat opiston menestyksen kulmakivi. Opettaja on opiston laadunhallinnan keskiössä, mutta laadukas opetus koostuu useista kriteereistä, joista opettajan on hyvä olla tietoinen.

Huippuopettajuuden anatomia asiakkaan näkökulmasta

Asiakastutkimuksen pioneerin Valarie Zeithamlin ajatusta mukaillen: viime kädessä asiakas arvioi kurssin, opetuksen, saadun palvelun tai tuotteen laadun. Siksi onkin hyvä paneutua opettajuuden ilmenemiseen siten, kuin asiakas sen näkee. Te-

kemäni havainnot perustuvat tuhansiin asiakaspalautteisiin, joita olen viimeisten vuosien aikana opetuksestamme saanut. Niissä kerrotaan pelkistetysti, minkälainen opettajan tulee olla tai minkälaisia toiveita laadukkaalle opetukselle asetetaan.

Huippuopettaja on ammatillisesti pätevä ja hän osoittaa opetuksen suunnittelussa innovatiivisuutta ja kekseliäisyyttä. Hän osaa myös kertoa asiat monipuolisesti, asiantuntevasti ja kiinnostavasti – vapaan sivistystyön kurssilla opiskelijan täytyy myös viihtyä. Erinomainen opettaja kuvataan luonteenpiirteiltään hauskaksi ja huumorintajuiseksi, vuorovaikutteiseksi ja innostavaksi. Tärkeää on myös, että asiakas kokee kurssin olevan hintansa väärsti: opettaja laittaa itsensä likoon, valmistelea tuntinsa huolellisesti ja on aidosti kiinnostunut opiskelijoiden oppimisesta.

Erinomainen opettaja kuvataan luonteenpiirteiltään hauskaksi ja huumorintajuiseksi, vuorovaikutteiseksi ja innostavaksi

Opettajan työtä helpottaa, mikäli kurssi vastaa mahdollisimman tarkasti asiakkaan ennakkokäsitystä opetuksen sisällöstä. Kurssille on luotu selkeät oppimistavoitteet ja niistä on viestitty hyvin opiskelijalle. Opiskelijat toivovat myös, että opettajat osaisivat rakentaa kurssin teoreettisen ja käytännön puolen sopivasti tasapainoon ainealueen erityispiirteet huomioiden. Opetukselta odotetaan ajankohtaisuutta ja opetettavan asian rajaamista käytettävän ajan puitteisiin.

Palautteissa tulee usein esiin opintoryhmän koostumus: ovatko opiskelijat taitotasoltaan yhteneväisiä vai tasoerot suuret. Heterogeeninen ryhmä on haaste, mutta myös mahdollisuus opettajalle. Joskus eritasoiset opiskelijat tuovat mielenkiintoista ryhmädynamiikkaa opetukseen harjaantuneempien opiskelijoiden opastaessa aloittelijoita. Pääosassa ryhmäkoostumusta koskevia palautteita toivottiin kuitenkin opiskelijoiden tarkempaa taitotason kartoitusta kurssin sujuvoittamiseksi. Vapaan sivistystyön opinnoissa taitotasokartoitusten vaatimus on kuitenkin mahdoton toteuttaa. Asiakkaat ehdottavatkin sen sijaan kurssikuvausten tarkentamista ja ennakkokyselyiden tekemistä opiskelijoille.

Rakkaan harrastuksen monet muodot

Niin pitkään kuin olen asiakaspalautteita lukenut, opiskelijoitamme on askarruttanut kysymys: Voisiko työväenopiston kurssi olla pidempi, alkaa aikaisemmin ja loppua myöhemmin niin keväällä kuin syksylläkin? Opiskelijoiden on vaikea olla erossa mieleisestä harrastuksestaan pitkiä aikoja, ja useat kokevat tauon myös vaikuttavan heidän osaamiseensa haitallisesti. Tämä on yksi palautteiden vakioaiheita. Jouduimme kuitenkin vastaamaan opiskelijoillemme, että jokaisen lukukauden yksilöllinen suunnittelu vie aikansa, ja tälle työlle on varattava riittävästi aikaresursseja. Kehittämispäivissä olen muutaman kerran kuullut ehdotuksen tarjota pitkään harrastaneille ryhmille avoin oppimisympäristö, mikä perustuisi opiston tarjoamaan tilaan ja opettajan päivystysaikoihin.

Yksittäiseen kurssikertaan liittyy asiakkaiden taholta myös toiveita varsinkin kurssin etenemistahdista puhuttaes-

sa. Taitotasoltaan heterogeenisten ryhmien kohdalla liian nopea tai hidas tahti aiheuttaa ongelmia. Palautteissa varsinkin harrastustaan aloittelevat opiskelijat vaativat, että alkeiskurssin tulee olla alkeiskurssi. Aloitteleviinkin ryhmiin tulee usein osaavampia opiskelijoita ja näin opetuksen tahti saattaa nopeutua huomaamatta. Osa opiskelijoista tipahtaa vääjäämättä tällöin opetuksesta kurssin aikana. Opetuksesta tippumisen ongelmaan on keksinyt ainakin osaratkaisun työväenopiston opettaja, joka otti käyttöön punaisen ja vihreän lapun systeemin. Hän jakoi jokaiselle opiskelijalle punaisen ja vihreän lapun. Kun opettaja oli opettanut asian, opiskelijat nostivat joko vihreän tai punaisen lapun sen mukaan, olivatko he ymmärtäneet kuulemansa. Näin opettaja pystyi kätevästi seuraamaan koko ryhmän oppimista eikä kukaan päässyt hänen tietämättään tipahtamaan opetuksen kyydistä.

Asiakas on aina oikeassa – vai onko?

Oman lukunsa opetuksen haasteisiin tuovat yksittäiset kurssilaiset. Palautteissa tulee ilmi tapauksia, joissa opiskelija on ottanut opettajan roolin ja alkanut tuoda omaa osaamistaan korostetusti esiin. Tämä on pahimmassa tapauksessa vaikuttanut opetuksen sujuvaan etenemiseen. On myös käynyt niin, että opiskelija on ainakin omasta mielestään ylittänyt opettajan taitotason ja halunnut tuoda sen esiin oppitunnin aikana. Nämä ovat opettajan ja muiden opiskelijoidenkin kannalta ikäviä tilanteita, sillä silloin opettajan asema kurssilla on epäselvä. Päinvastaisissa tapauksissa yksittäinen opiskelija on saattanut viedä liikaa aikaa opetukselta kysymällä ja takertumalla liiaksikin yksityiskohtiin tai itseään askarruttaviin asioihin. Tästä on useita esimerkkejä palautteissa. Tämän ongelman taustalla on usein opiskelijan väärin arvioitu taitotaso, jonka puutteita ei voi kurssina aikana paikata. Esimerkkejä hankalista asiakastilanteista on myös muiden asiakkaiden kuvaamina. Varsinkin mielenterveydelliset ongelmat ovat oma, onneksi harvalukuinen ryhmänsä palautekategorioissa. Näiden tapausten vaikutukset voivat kuitenkin olla suuret ja opiskelija voi toiminnallaan tahattomastikin pilata koko kurssin tunnelman.

Opiskelijat ovat tietoisia opetusmateriaalin laadukkuudesta. Usein huomio kiinnitetään materiaalin ajankohtaisuuteen, ja materiaalia toivottiin sähköisessä muodossa jo ennen kurssin alkua. Opiskelijat olivat myös tarkkoja siitä, että kaikki kursilla esitetty materiaali löytyy opiskelijoille jaetusta luentomateriaalista – periaate on, että mieluummin enemmän kuin vähemmän materiaalia kotiin viemisiksi. Kurssimateriaalin tuli myös edetä johdonmukaisesti niin, että materiaali tuli tehokkaasti hyödynnettyä kurssin aikana.

Opisto, joka katsoo opetustaan asiakkaan silmin, pärjää myös tulevaisuuden yhä kovemmilla koulutusmarkkinoilla.

Palaute – asiakkaan lahja kehittämislle

Laadunhallinnassa on sanonta: asiaa, josta sinulla ei ole tietoa, et voi johtaa. Siksi olen työssäni pyrkinyt sekä määrällisillä että laadullisilla mittareilla mittaamaan asiakastyytyväisyyttä. Keväällä 2015 lisäsimme palautekyselyymme osion, joka mittaa asteikolla yhdestä kymmeneen asiakkaan halua suositella työväenopiston kursseja ystävilleen. Tulosten keskiarvo oli 2,450 vastaajan joukossa yhdeksän. Korkea arvo korreloi sen kanssa, kuinka tyytyväinen asiakas on ollut saamaansa palveluun ja kuinka todennäköisesti hän kertoo palvelun hyvästä laadusta muille. Moni asiakkaamme kertoi saaneensa tiedon kurssista juuri ystävältään. Tyytyväinen opiskelija palaa myös todennäköisesti asiakkaaksi myöhemmin, saman opettajan kurssille ja parhaassa tapauksessa vielä ystävänsä kanssa. Palautelahjojen, kuten itse asian miellän, kautta saamme arvokkaita ohjeita koulutuspalvelumme kehittämiseksi asiakkailtamme. Opisto, joka pitää hyvää huolta asiakkaastaan, kuuntelee häntä herkällä korvalla ja välittää tietoa opettajilleen asiakkaiden tarpeista, tuottaa todennäköisemmin korkeatasoista opetusta. Opisto, joka katsoo opetustaan ja opettajuuttaan asiakkaan silmin, pärjää myös tulevaisuuden yhä kovemmilla koulutusmarkkinoilla.

Maailma on jatkuvassa liikkeessä ja muutoksessa. Sen keskellä on hyvä nojata sivistyksen arvoon päätöksenteossa ja omis- sa valinnoissa. Ihminen on tietojaan ja taitojaan jatkuvasti kehittävä olento, jolla on pyrkimys hyvään elämään. Vapaalla sivistystyöllä on ”hyvän elämän” -projektissa suuri merkitys mm. kansalaisyhteiskunnan rakentajana, demokratian vahvistajana, yhteisöjen ja sosiaalisen yhteenkuuluvuuden mahdollistajana. Se on myös hyvä paikka oppia, harrastaa ja vetää henkeä hektisessä nyky-yhteiskunnassa!

AIKUINEN KANSALAINEN – AKTIIVINEN OPPIJA

Cay Sevón (haastattelun pohjalta kirjoittanut Anna-Maija Iskanius)

”Minä olen 66-vuotias. Kesällä pukeudun farkkuihin, myös farkkuhauseeseen ja -takkiin. Maalaan kynteni konventioista vapautuneena sinisiksi. Pyöräilen sinne tänne ja kun en ole lomalla, teen kiivaasti työtä. Ja nautin elämästä.”

Näin sanoo valtiotieteiden tohtori, Turku 2011 -säätiön toimitusjohtaja, nykyinen säätiön asiamies Cay Sevón. Hänen viime vuosikymmenen työnsä on kiertynyt kolmen kiintotähden ympärille: kunnat, kulttuuri ja Eurooppa. Sevón on Kansanvalitukseuran puheenjohtaja. Sevón toimi 1997–2001 Turun kaupungin yhteiskuntasuhteista ja edunvalvonnasta vastaavana yhteyspäällikkönä, sitten sisäasiainministeriön kuntaosaston osastopäällikkönä ja ylijohdajana sekä samoissa tehtävissä myös valtiovarainministeriössä vuoteen 2008, jolloin hänet nimitettiin Turku 2011 -säätiön toimitusjohtajaksi. Nykyisin Sevón tekee töitä oman yhden naisen firman kautta sisältöinä kuntakehitys ja kulttuuri. Hän maalaa akvarelleja Helsingin työväenopiston kursseilla kolmatta vuotta – ja nauttii jokaisesta hetkestä! Hänellä on myös omakohtaista opetuskokemusta Arbiksesta. Sevón pitää puhumisesta, laulamisesta ja ihmisten tapaamisesta.

Tapasin Sevónin hänen Helsingin työhuoneellaan, jossa sain kuulla aikuisen kansalaisen ja aktiivisen oppijan ääntä.

Sevón haastaa aikuisuuden käsitettä ja sitä mistä vanhuus alkaa: "Elämme aikaa, jolloin ajattelu ihmisen ikäkausista on muutoksessa. Ihmisen elämänkaari pitenee. Ihmiset elävät myös terveinä kauemmin. Tämä tieto haastaa yhteiskunnalliset koulutusrakenteet." Hän siteeraa Sitran Uusi koulutus-foorumin manifestia 2015: "Oppimista tapahtuu paitsi koko elämän pituudelta myös sen koko leveydeltä: vuodesta toiseen ja vuorokauden ympäri. Muodollinen koulutus on vain pieni suikale siitä kaikesta, mitä opimme. Ihmisillä tulee olla entistä joustavampia mahdollisuuksia hakeutua uusiin ammatteihin ja täydentää osaamistaan. Kaiken koulutuksen ei tule johtaa tutkintoon, vaan esimerkiksi vapaan sivistystyön ja verkko-opintojen arvo tulisi tunnustaa nykyistä selvemmin."

Muodollinen koulutus on vain pieni suikale siitä kaikesta, mitä opimme.

Mutta kuka on aikuinen?

Käsityksemme ihmisen ikäkausista muuttuu jatkuvasti. Olemme eläneet aikaa, jolloin lapsuutta ei varsinaisesti ollut. Olemme eläneet myös aikaa, jolloin nuoruus löydettiin käsitteeksi. "Itse havahdun joka kerta, kun kuulen uutisia 65-vuotiaista vanhuksista. Mikä ihmeen vanhus 65-vuotias on?"

Jotkut tutkijat katsovat, että aikuisiässä tapahtuva psyykinen kehitys ei noudata mitään säännönmukaisia vaiheita. Ihmiset joutuvat elämässään erilaisiin tilanteisiin, ja nämä kokemukset muokkaavat aikuisen kehitystä erilaisiin suuntiin. Tietysti lastenkin välillä on yksilöllisiä eroja siinä, millaisia kokemuksia heille on elämässään kertynyt. Mutta aikuisten elämässä erot ovat vielä suurempia. Yleisesti aikuisuuden vaiheet luokitellaan nykyisin seuraavasti:

- Varhaisaikuisuus 23–40 vuotta
- Keski-ikä siirtymävaihe 40–45 vuotta
- Keski-ikä 45–65 vuotta

Nyt Sevón herää sinisissä kynsissään: ”Alkaako jokin, jota vanhuudeksi kutsutaan siis keski-ian jälkeen eli kun ihminen täyttää 66-vuotta!” Hän viittaa puheessaan professori Antti Kariston luentoön ihmisen kolmannesta iästä. Kolmas ikä syntyy sitä mukaa, kun Maailman terveysjärjestön vanhat tavoitteet toteutuvat: ihmiset saavat ”lisää vuosia elämäänsä” ja ”lisää elämää vuosiinsa”. Kolmannen iän ilmiön yhteiskunnallinen painoarvo liittyy Kariston luennossa kolmeen tekijään:

- Eläkeikään tullaan aikaisempaa terveempinä. Toimintakykyisiä elinvuosia on luvassa aikaisempaa enemmän. Kolmas ikä pitenee.
- Eläkeikään tulevat syntymävuosiluokat ovat edeltäjiään suurempia. Kolmannessa iässä olevia on paljon.
- Eläkeikään tullaan uudenslaisin odotuksin ja elämäntavoin. Syntyy uusia elämäntavotöjä, kolmannen iän kulttuuria.

Eläkeläisten elämä ei ole työn vaan monien muiden toimintojen täyttämää.

Karisto toteaa, että kolmannen iän syntyessä tapahtuu jotakin samanlaista kuin silloin, kun nuoruus nykymuodossaan syntyi. Se muutti lapsuuden ja aikuisuuden lyhyen välivaiheen pitkäksi omaleimaiseksi elämäntavaiheeksi. Eläkeläisten elämä ei ole työn vaan monien muiden toimintojen täyttämää. He ovat merkittävä ryhmä esimerkiksi matkailijoina, kuluttajina ja kulttuuritapahtumiin osallistujina. Uusia harrastuksia omaksutaan vielä eläkeiässä ja hyvä niin, sillä siitäkin on tutkimustietoa, että mielekkääksi koettu toiminta ylläpitää toimintakykyä.

Sevón kertoo matkailun liiketoiminnan professori Raija Komppulalta mielenkiitoisen esimerkin siitä, miten matkailualan ikämääritys on muuttunut viime vuosien aikana. Helsingin Sanomien artikkelissa (HS 29.7.2015) Komppula toteaa: ”Vielä vuosituhannen vaihteessa senioreiksi kutsuttiin matkailualan tapahtumissa yli 55-vuotiaita.” Ei enää. Samassa artikkelissa kerrotaan tilastokeskuksen tietoja, joiden mukaan 75–84-vuotiaat suomalaiset tekivät vuonna 2014 yli neljänesmiljoonaa ulkomaanmatkaa ja yli 800 000 kotimaanmatkaa. Tilastokeskus ei (toistaiseksi) selvittänyt yli

85-vuotiaiden matkustelua! Artikkelissa matkailualan professori Antti Honkanen kertoo iäkkäiden matkustelun kasvun olevan kansainvälinen ilmiö. Iäkkäät matkustavat paljon, jos he ovat tottuneet matkustamaan. Mutta on niitäkin, jotka aloittavat matkustelun vasta 80-vuotiaana.

Ja missä nuoruus loppuu?

Sevón antaa esimerkkejä: Aivan luontevasti sanoo Hufvudstadsbladetin (HBL 22.6.2015) haastattelema Suomen Los Angelesin pääkonsuli Juha Markkanen: "Olen 52 vuotta nuori." Tai EU:n parlamentin jäsen Nils Torvalds filosofoi 70-vuotishaastattelussaan (HBL 6.8.2015): "Kuulostaa perkeleen vanhalta täyttää seitsemänkymmentä! Lapsuudessani seitsemänkymmentävuotiaat olivat erittäin vanhoja, mutta minun kokemukseni iästä ei sovi siihen kuvaan. Sisälläni on ristiriita sisäisen ja ulkoisen ikääntymisen välillä. Nykyisin sekä minun sukupolveni että nuorempi sukupolvi elävät nuorempaa elämää."

Sevónin esimerkit kertovat siitä, että eroavaisuudet yksilöiden välillä ovat yhtä merkittäviä kuin menneinä aikoina. "Joudumme reivaamaan käsityksemme ikäkausista, kuten on tehty monta kertaa aiemmikin", sanoo Sevón. Voidaankin esittää alussa esitetystä poikkeava ikäkausijaottelu:

- Lapsuus, kuten nyt, noin 10–12-vuotiaaksi
- Varhaisnuoruus noin 13–29 vuotta
- Nuoruus 31–55 vuotta
- Keski-ikä 56–70 vuotta
- Myöhäiskeski-ikä 71–85 vuotta
- Vanhuus 86 vuodesta eteenpäin

"Kuulostaako hullulta?" kysyy Sevón. Lääketiede mahdollistaa kevyillä toimenpiteillä monien vaivojen korjaamisen. Olemme vasta nähneet alun sille, minkä tiede tekee mahdolliseksi jo lähivuosina.

Mitä tämä tarkoittaa aikuisen oppijan kannalta?

”Työelämässä olisi hyvä olla joustoa työuran loppuvaiheessa”, toteaa Sevón ja jatkaa: ”Moni jatkaisi mielellään osa-aikaisena töissä täytettyään 68 vuotta. Toinen jalka olisi työelämässä ja toinen eläkkeellä. Moni etsii jo nyt erilaisia mahdollisuuksia jatkaa työelämässä siirryttyään eläkkeelle. Kaikille tämä ei tietenkään sovi, mutta mm. lasten kanssa kotona ollut nainen toivottaa tervetulleeksi lisätulon ja mahdollisuuden luoda tai ylläpitää sosiaalisia suhteita työpaikalla. Vuonna 2017 voimaan tuleva eläkeuudistus tuo mukanaan joustoja, jotka kannustavat esimerkiksi osittaiseen työssä olemiseen. Eläkeikäisten työssä käyminen on jo itse asiassa lisääntynyt.

Olin kouluaikana vuoden vaihto-oppilaana Kaliforniassa. Amerikkalainen ”äitini” jatkoi yli 80-vuotiaaksi työtä erään suuren tavaratalon naisten alusvaateosaston myyjänä. Hän piti itselleen tärkeänä voida ajaa aamulla puolilta päivin töihin ja jatkaa omaa riippumatonta naisen elämäänsä.”

Työelämän muutokset, digitalisointi, robotiikka ja muu tieteellis-tekninen kehitys muuttaa voimakkaasti työelämää, tietää Sevón. Työtehtäviä häviää jatkuvasti. Uusia työpaikkoja syntyy vanhoille aloille ja aivan uusia aloja kehittyy koko ajan. Harva pystyi kuvittelemaan pari vuosikymmentä sitten, miten esimerkiksi peliala tulisi kehittymään. Tosiasia on, että ilman

uusia ratkaisuja työttömyys jatkuu ja syrjäytyminen lisääntyy. Vaihtoehtona kuitenkin olisi tilanne, jossa ihmiset voisivat nauttia uusien keksintöjen tuomista helpotuksista ja lisääntyvästä vapaa-ajasta. ”Nyt tarvitaankin paljon uutta ajattelua, uusia ratkaisuja kuten perustuloa ja yksilöllisiä työelämäpolkuja muuttuvan työelämän rinnalle. Tarvitaan myös oppimishalukkuutta ja halua nähdä toisin”, sanailee Sevón.

*Miksi 68-vuotiaana
täytyy jäädä eläkkeelle?*

Sevón haastaa työelämää: ”Yhteiskuntamme on muututtava! Eri-ikäisten ihmisten taipumukset tulee ottaa huomioon mm. määriteltäessä eläkeikää. Miksi 68-vuotiaana täytyy jäädä eläkkeelle? Monella riittäisi terveyttä ja tarmoa työskennellä pidempään esimerkiksi mentori- tai asiantuntijatehtävissä. Kannatan perustuloa ja yksilöllisiä työelämäratkaisuja. Joka tapauksessa tulee olemaan niin, että ihmiset tekevät monenlaisia töitä ja työurista tulee

monimuotoisempia. Ihmiset siirtyvät monen toimialan välillä, ja ihanteellista olisi, jos julkisen sektorin työntekijät voisivat välillä tehdä töitä yritysmaailmassa ja toisinpäin, tietenkin karenssi- ynnä muut säännöt huomioon ottaen, jotta ero julkisen vallan käytön ja yksityisen liike-elämän välillä säilyy selkeänä. Myös koulutuksen tulisi tukea monimuotoisuutta perus- ja ammattiopintovaiheessa. Huolta herättävät suunnitelmat leikata aikuisopiskelun mahdollisuudet tukea vähentämällä. Yhteiskunnan muutokset nimenomaan lisäävät tarvetta täydentävään ja uusien alojen oppimiseen aikuisena. Kansalais- ja työväenopistojen rooli nousee entistä tärkeämmäksi, koska meillä tulee olemaan ihmisiä niin sanotussa between jobs -tilanteessa. Silloin vapaan sivistystyön oppilaitokset voivat auttaa muun muassa uusien työelämätaitojen kuten kielitaidon hankinnassa ja tukea ihmisen toimijuutta sekä aktiivisuutta yhteiskunnassa ja yhteisössä. Vaikka ihminen ei olisikaan töissä, niin hänen elämänkaarensa tulee kannatelluksi.”

Sevón korostaa vapaan sivistystyön yhteiskunnallista roolia ylipäättänsä. Kansalais- ja työväenopistoissa opiskelee hyvin heterogeeninen leikkaus suomalaisuutta – Suomi pienoiskoossa, eri-ikäisiä, eri sukupuolisia, erilaisia koulutustaustoja omaavia, erilaisista kulttuureista tulevia. Vapaa sivistystyö on aina vaikuttanut ja tulevaisuudessa Sevón soisi sen vaikuttavan vielä enemmän koko kansan sivistystasoon. ”Kansalaisopistojen on pidettävä meteliä itsestään ja houkuteltava päättäjiä tutustumaan opistojen laajaan opetustarjontaan”, toteaa Sevón. Hän toivoo opistoilta rohkeutta tarttua tilanteisiin, jossa kymmenet tuhannet ihmiset lähtevät pakoon sotaa ja sortoa ja päätyvät Suomeen turvapaikan hakijoina ja pakolaisina. ”Avoimina sivistyslaitoksina opistot voisivat esimerkiksi tarjota uusille tulokkaille mahdollisuuden saada kulttuurikokemuksia tapahtumissa, joissa suomalaiset ja vasta maahan tulleet esittävät omia taitojaan. Tällaista tehdäänkin jo monella paikakunnalla yhteistyössä vastaanottokeskusten kanssa. Tärkeintä on kohtaaminen ja tutustuminen, jotta pelot poistuisivat.”

Vapaan sivistystyön rooli tulevaisuudessa

Sevónin näkemys on selkeä. Ei voi liiaksi korostaa, miten keskeinen rooli kansalais- ja työväenopistoilla on Suomessa kaiken ikäisten ihmisten itsensä ja pyrkimystensä toteuttamisen mahdollistajana. Keski-ikäiset ja sitä vanhemmat naiset kannattelevat tunnetusti kulttuurilaitoksia aktiivisella harrastuneisuudellaan. Mutta miehetkin ovat tulossa. Ikämiesten tanssiryhmät ja muu osallistuminen ovat merkki siitä, että miestenkin suhtautuminen on muuttumassa kohti rohkeampaa itsensä toteuttamista myöhemmällä iällä. ”Enää eivät golf ja tennis ole ainoita korkeasti arvostettuja vapaa-ajan harrastuksia, niin terveellisiä kuin ovatkin”, puhuu Sevón kokemuksen äänellä.

Vapaan sivistystyön oppilaitokset tarjoavat mahdollisuuden uuden oppimiseen ja ajan seuraamiseen. Näitä mahdollisuuksia ovat toki täydentämässä yksityiset tanssiopistot, joogakerhot, seurakunnat ja monet muut toimijat. Kuitenkin kansalais- ja työväenopistot ovat se runko, josta sadat tuhannet suomalaiset löytävät itsensä kehittämisen mahdollisuudet ja tärkeät sosiaaliset verkostot. Talouden turbulenssissa on tärkeää ottaa tämä huomioon, jotta yhteiskunta ei menetä jotain, minkä tärkeys vain kasvaa väestön ikärakenteen ja työelämän muutoksessa. Sivistämisen sanan laajassa merkityksessä tulee jatkua. Tiedollisen sivistyksen rinnalla kulkee YK:n ihmisoikeuksien julistuksen väkevä eetos ihmisen tasa-arvoisesta kohtaamisesta, arvostamisesta ja kunnioittamisesta.

Tiedollisen sivistyksen rinnalla kulkee YK:n ihmisoikeuksien julistuksen väkevä eetos ihmisen tasa-arvoisesta kohtaamisesta, arvostamisesta ja kunnioittamisesta.

OPPIA IKÄ KAIKKI

Anni Kuusela ja Saara Patoluoto

Anni: *”Sivistys on tiedollista ja henkistä kehittyneisyyttä. Se on avarakatseisuutta. Sivistys on kulttuuria.”*

Saara: *”Sivistys on sitä, mikä jää jäljelle, kun unohtaa kaiken oppimansa.”*

Kuka onkaan seniori?

Espoon työväenopiston auditorion etuosassa istuu paneeli, joka koostuu neljästä seniorista sekä kahdesta opettajasta. Aiheena on mikäs muukaan kuin senioripedagogiikka.

”Miten määrittelet sen, kuka on seniori?” keskustelun vetäjä kysyy panelisteilta.

”Kyllä se on ikä”, kuuluu vastaus saman tien. Käsitteen määrittely ei kuitenkaan ole yksiselitteinen, joten jatkoa keskusteluun seuraa:

”Seniorivakuutuksen saavat yli 70-vuotiaat. Se (ikä) on myös tunne – on vanhana syntyneitä nuoria ja nuorekkaita vanhuksia. Syntymävuosi on raadollinen todiste. Minua voi kutsua senioriksi, mutta olen aktiivinen seniori. Menen pää edellä

ja pyrstö pitkällä kaikkeen mikä kiinnostaa ja vuosien aikana kiinnostuksen kohteet ovat vain lisääntyneet...”

Ikä on siis myös mielentila.

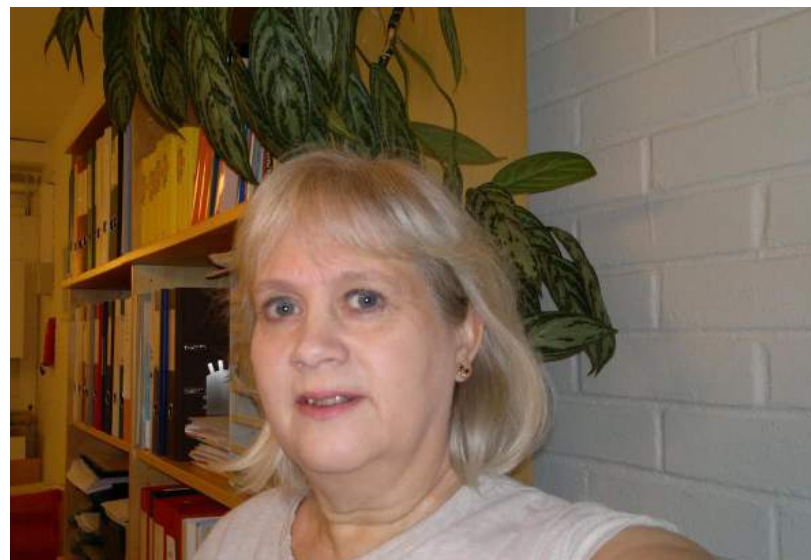
Meillä jokaisella on oma subjektiivinen käsityksemme siitä, mitä sanalla seniori, ikäihminen tai ikääntyvä tarkoitetaan. Varsinkin kansainvälisesti käytämme termiä ”kolmas ikä”, joka jää aikuisuuden (2. ikä) ja vanhuuden (4. ikä) välimaastoon. Vanhuksista ei juurikaan enää puhuta.

Termeille löytyy niin ikään virallisiakin määritelmiä. YK määrittelee ikääntyneen 60 vuotta täyttäneeksi. Tilastollisesti Suomessa ikääntyneiksi luokitellaan 65 vuotta täyttäneet henkilöt. Perusteena tälle on 65 vuoden yleinen eläkeikä. Onko tämä määrittely muuttuvainen kulloisenkin eläkeikäpäätyksen jälkeen?

Akateemisessa kirjallisuudessa ikääntyminen jaetaan lisäksi erilaisiin luokkiin kuten fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen. Iän myötä esimerkiksi fyysisen puolen toiminnot voivat heiketä ja samalla sosiaaliset taidot parantua.

Seniori oppijana yhteiskunnassa

Ikä toimii nykyisinkin yhteiskunnassa pitkälti ihmisen ja hänen elämänsä määrittäjänä, mitä minkäkin ikäinen ihminen voi tehdä, mikä on sallittua ja mikä ei. Ikää tarkastellaan tutkimuksissa usein elämänvaiheen kautta, esimerkiksi vanhuutta tai lapsuutta. Ikää koskevat tutkimukset ovat eriytyneet omiksi tutkimusalueikseen, eivätkä ne juuri keskustele keskenään. Ikää tutkittaessa tutkitaan siis jotakin elämänvaihetta, ei niinkään sitä, miten ikä vaikuttaa ihmisen toimintaan.

Anni Kuusela, FM, Espoon työväenopisto, Omnia. Toimin avoimen yliopiston ja ikäihmisten yliopiston kurssikoordinaattorina. Senioreille suunnittelen luentosarjoja, seminaareja sekä opintopiirejä. Lisäksi teemme yhdessä opintomatkoja ulkomaille. Olen myös jäsenenä valtakunnallisessa ikääntyvien yliopiston neuvottelukunnassa.

Eri-ikäisten senioreiden suhtautumiseen koulutukseen vaikuttaa se, millä aikakaudella he ovat syntyneet ja millainen on heidän oma kokemuksensa koulutuksesta, suhtautumisen kouluun ja oppimiseen. Myös se vaikuttaa, millaiseen maailmanaikaan henkilö on syntynyt, millaisessa ympäristössä hän on kasvanut, onko ympäristö suonut mahdollisuuksia osallistua koulutukseen.

2000-luvun ikääntymisen kulttuurinen maisema on ristiriitainen vanhojen ihmisten toimijuuden kannalta. Keskusteluita myöhemmän iän opiskelusta leimaa vastakkainasettelu, jossa hyötyjä perustellaan joko yksilön tai yhteiskunnan näkökulmasta.

Suomalaisessa yhteiskunnassa on perinteisesti ajateltu kromologisen iän määrittävän opiskelua. Koulu aloitetaan ja lopetetaan tietyssä iässä. Tämän jälkeen opiskellaan ja mennään työelämään. Työelämässä tehdään ura, jonka jälkeen siirrytään eläkkeelle. Perinteinen malli on toiminut Suomessa pitkän aikaa, erityisesti sodan jälkeisten suurten ikäluokkien koulutuksen ja uran ajan. Se on luonut pohjan ajattelutavalle siitä, että ”näin kuuluu olla”. Ikä on määrittänyt suomalaisessa yhteiskunnassa sitä, mitä on saanut ja voinut tehdä. Tämä ajattelumalli istuu edelleen syvässä ihmisten mielissä ja vaikuttaa monella saralla yhteiskunnassa.

Koulutus yhteiskunnassa

Aikuisena opiskellaan Suomessa paljon, mutta opiskelu ei jakaudu kovin tasaisesti eri väestöryhmien välillä. Eniten aikuis-

Saara Patoluoto, Master of Arts, Espoon työväenopisto, Omnia. Toimin erityissuunnittelijana. Vastuulleni kuuluu ikäihmisten toiminnan koordinointi ja kehittäminen. Seniorit on suuri ja tärkeä asiakasryhmämme, joka on kaikkea muuta kuin homogeeninen. Koen työskentelyn senioreiden kanssa erittäin palkitsevaksi. Omakohtaista kokemusta senioreiden opettamisesta minulla on kertynyt vähän. Olen aloittanut pedagogiset opinnot, joiden toivon tuovan mahdollisuuksia syventää omaa osaamistani senioreiden opettamisen saralla.

opintoihin osallistuvat korkeakoulutetut ylemmät toimihenkilöt, jotka asuvat pääkaupunkiseudulla ja joilla on korkea tulotaso. Kaupungeissa osallistutaan enemmän, maaseudulla vähemmän. Tässä ilmenee koulutuksen kasautumisen perussääntö: Ne, joilla on paljon, haluavat ja saavat lisää. Koulutuspolitiikan avulla tähän on yritetty vaikuttaa, mutta se ei ole onnistunut.

Kun yhteiskunnalliset paineet kasvoivat 1990-luvun alussa, muuttui myös käsitys ja ajatus elinikäisen oppimisen merkityksestä yhteiskunnassa. Elinikäisestä oppimisesta tuli tavoite, joka painotti taloudellista tehokkuutta ja tuottavuutta opiskelun sivistyksellisen aspektin sijaan.

Elinikäisen oppimisen retoriikassa subjekteja ovat kaikenikäiset, mutta käytännössä toimijoita ovat lapset, nuoret ja aikuiset, toisin sanoen he, jotka ovat työelämässä tällä hetkellä tai tulevaisuudessa. Tämän retoriikan mukaisesti vanhemmat ihmiset tai työelämästä poistuneet eivät tarvitse koulutusta, koska siitä saatavaa hyötyä ei voida enää käyttää työelämän hyväksi. Näille opiskelu on harrastustoimintaa, jonka hyötynä on henkisen vireyden ylläpito ja sosiaalisuus.

Kolmannen iän opiskelu taas nähdään osallistujia valtauttavana, positiivisena toimintana, jossa osallistujille halutaan luoda tapa elää aktiivista kolmatta ikää. Osallistujina nähdään ennen kaikkea aktiiviset ikäihmiset. Kolmannen iän teorian mukaan yhteisöllisyys on keskeistä. Se toteutuu instituutiossa opiskelun kautta ja siten tuo vanhuutta pois elämänkulun marginaalista. Kolmannen iän opinnoissa korostuu myös niihin osallistuvien ihmisten aktiivisuus, kuten myös muussa aikuisopiskelussa.

Opiskelu myöhemmällä iällä

Keskustelu opiskelusta myöhemmällä iällä voidaan jakaa diskurssiksi kolmannen iän opiskelusta ja elinikäisestä opiskelusta. Kolmannessa iässä ihmisellä ei yleensä ole lasten tai vanhempien hoitovelvoitteita, mutta hän on kuitenkin edelleen hyväkuntoinen ja jaksaa ja haluaa panostaa oman itsensä kehittämiseen.

Teoria kolmannesta iästä on alun perin luotu korostamaan ikääntyneiden toimijuutta: se pyrkii edustamaan aktiivista ja omaa elämänsä hallitsevaa ikäihmistä. Suomessa kolmannesta iästä on puhuttu laajemmin kolmannen iän yliopistotoiminnan kautta. Kolmannen iän teoriassa opiskelu nähdään tapana elää kolmannen iän elämää ja tuottaa aktiivista vanhenemista.

Elinikäisen oppimisen käsite taas liitetään perinteisesti mahdollisuuteen opiskella koko elämän ajan, lapsuudesta vanhuuteen. Käsitteeseen sisältyy myös ajatus mahdollisuudesta säädellä opiskelua elämäntilanteidensa mukaan. Elinikäisen op-

pimisen käsite tulkitaan opiskeluna ja erityisesti opiskeluna koulutusinstituutioissa sekä mahdollisuutena ja oikeutena osallistua ja hakeutua koulutukseen elämän eri vaiheissa.

Miksi opiskella seniori-ikäisenä?

Opiskelua seniori-ikäisessä on tutkittu vähän opiskelumotiivien näkökulmasta. Aikuisopiskelua sen sijaan on tutkittu paljon. Tärkeimmät motiivit osallistua aikuiskoulutukseen ovat instrumentaaliset ja ekspressiiviset. Instrumentaaliset motiivit viittaavat niihin opiskelumotiiveihin, joissa opiskelu toimii välineenä oman elämän muuttamisessa, esimerkiksi ammatillinen pätevytyminen. Eläkeikäisten opiskelu taas on usein ekspressiivistä, opiskelua opiskelun itsensä vuoksi, eikä se ole onnistunut saamaan yhtä perustavanlaatua oikeutusta kuin instrumentaalinen opiskelu, jota voidaan perustella yhteiskunnallisesti työelämän tarpeilla.

Toisesta teoreettisesta näkökulmasta tarkasteltaessa taas opiskelu voidaan jaotella tavoite-, toiminta- tai opiskelusuuntautuneeksi toiminnaksi. Tavoitetsuuntautuneisuudella viitataan päämäärähakuiseen opiskeluun, sellaisiin kursseihin, joista on eniten hyötyä käytännössä. Senioreilla opiskelun tavoitetsuuntautuneisuus voi ilmetä esimerkiksi arkielämän sujuvuuteen tähtäävinä oppimistavoitteina. He haluavat muun muassa oppia hyödyntämään Internetiä pankkiasioiden ja muiden omien asioidensa hoitamisessa.

Opiskelusuuntautuneisuudella viitataan opiskelutapaan, jossa ei välttämättä ole asetettu tavoitteita opiskelulle, vaan tiedonsaanti itsessään on tärkeä opiskelumotiivi. Toimintasuuntautuneisuudella taas viitataan siihen, että opiskelija kaipaa ensisijaisesti sosiaalisia kontakteja. Opiskelussa ei silloin ole tärkeää niinkään itsensä kehittäminen, vaan sosiaalinen puoli korostuu. Opiskelu voi seniori-ikäisillä tuoda uusia sosiaalisia kontakteja ja ystävyys-suhteita, joita moni saattaa kaivata, koska työelämän tuomaa sosiaalista verkostoa ei ole enää käytettävissä.

Eläkeikäisten opiskelu on usein ekspressiivistä, opiskelua opiskelun itsensä vuoksi.

Senioreita motivoi tarjonta, mahdollisuus oppia uutta, kurssin opettaja, sopiva aika päivästä ja seura.

Yhtenä olennaisena opiskelumotivaationa pidetään sisäisistä yllykkeistä alkunsa saaneita päämääriä kuten vanhenemiseen sopeutumista. Vanheneminen ja sen tuomat muutokset fyysisessä ja psyykkisessä toimintakyvyssä haastavat seniorin hankkimaan lisää tietoa ja siten ymmärtämään itsessä tapahtuvia muutoksia. Toimintakykyyn liittyvät tavoitteet voivat olla hyvinkin tärkeä opiskelumotiivi seniori-ikäisillä, vaikka ne saattavatkin ilmetä ikään kuin opiskelun sivutuotteena.

Opiskelumotivaatiota saattaa herättää myös yksinkertaisesti halu oppia uutta, uteliaisuus uudesta tiedosta. Seniori-ikäisenä on aikaa ja mahdollisuuksia paneutua niihin asioihin, jotka mahdollisesti aiemmin elämässä ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Aikuisopiskelussa motivaatio ei yleensä ole ongelma, mutta monesti uteliaisuuden herättäminen saattaa olla vaikeaa, koska aikuisilla on jo vahvat ennakkokäsitykset asioista. Kuinka luoda uteliaisuutta niin, että voidaan huomioida uusia näkökulmia omassa oppimisessa? Miten luoda kiinnostusta niin, että huomataan, että muiltakin voi oppia?

Senioriopiskelijat Espoon työväenopistossa

Vuonna 2014 Espoon työväenopiston opiskelijoista noin neljännes kuului ikäryhmään yli 65-vuotiaat. Espoossa on haluttu kehittää senioriopetusta. Osana tätä kehittämistyötä Espoon työväenopistossa pohdittiin syksyllä 2014 syitä senioreiden opiskeluun. Tätä varten tehtiin haastattelututkimuksia neljässä eri senioriopiskelijoiden ryhmässä. Ryhmiä olivat taidekurssi, joogaryhmä, seniorikuoro ja tietotupa. Osallistujia oli yhteensä 50 henkeä, joista naisia oli kolme neljästä. Tulos heijastelee opintoihin osallistumisen yleistä sukupuolijakaumaa: naiset ovat kansalais- ja työväenopistojen kursseilla enemmistönä.

Mikä senioreita sitten vetää kursseille? Tulosten mukaan seniorit haluavat opiskella, koska heitä motivoi tarjonta, mahdollisuus oppia uutta, kurssin opettaja, sopiva aika päivästä ja seura. Monet kokevat tärkeäksi mahdollisuuden opiskella saman ikäisten ryhmässä. Uuden oppiminen korostuu senioreiden motivaatiotekijöitä kysyttäessä. Seniori-ikässä koettiin tärkeäksi

mahdollisuus oppia uusia asioita. Haastatellut seniorit pitivät tärkeänä hieman eri asioita kurssista riippuen.

Joogakurssissa tärkeää on kunnon ylläpito, rentoutuminen, keskittymiskyvyn parantuminen, hyvä olo ja rauhoittuminen. Kurssilla opittua voidaan soveltaa myös kotioloissa. Seniorikuoron osallistujat taas pitivät tärkeänä uuden oppimista, koska se auttaa muistamista. He kokivat saavansa lihasvoimaa, henkistä voimaa ja aivovoimaa musiikista ja laulamisesta. Pieni vaihtuvuus kuorossa ja innostava ohjaaja koettiin tärkeiksi tekijöiksi oppimisen kannalta. Kuorolaiset kokivat myös, että opiskelu tuo hyvää mieltä, huoltaa ääntä ja tarjoaa hengitysharjoituksia. Tietotekniikan kurssilla taas koettiin oleelliseksi oppia koneiden ja netin käyttöä, kuvankäsittelyä sekä pysyä mukana tietotekniikan kehityksessä. Seuraa ja tuttuja tapoista pidettiin myös tärkeänä. Taidekurssin osallistujat kokivat tärkeäksi taideaineiden opiskelun, kokonaisvaltaisen kunnon ylläpidon, uusien ihmisten tapaamisen. Opintojen anniksi koettiin myös inspiroiva ympäristö, uusien ajatusten syntyminen ja arjen taakse jääminen.

Opintoihin suhtauduttiin seniori-iässäkin tavoitteellisesti erityisesti taidekurssilla. Opiskelijat halusivat oppia maalaamaan, käyttämään värejä, erilaisia tekniikoita ja materiaaleja. Opiskelijoiden kertomuksista kumpusi esiin todellinen halu oppia maalaamaan. Opiskelun seniori-ikäisenä he kokivat olevan vapaampaa kuin nuorena, he kokivat, että heillä on mahdollisuus uskaltaa vapaammin, koska paineita onnistumiseen ei ollut niin paljon kuin nuorempana. Opiskelu mahdollisti uusien puolien löytämisen itsestä. Oppimisen seniori-iässä koettiin olevan haastavampaa kuin nuorena, koska muistaminen koettiin hankalammaksi. Kokonaisuuksien hallintaa taas pidettiin parempana.

Myös tietotekniikan kurssilla oppimista ja ajan hemolla pysymistä pidettiin tärkeinä. Senio-

rit halusivat pysyä mukana tietoyhteiskunnassa ja pystyä itse hoitamaan omia asioitaan netissä: pankkiasioita, terveyteen liittyviä asioita sekä yhteydenpitoa ystäviin ja sukulaisiin mm. Skypen välityksellä. Seniorit korostivat oman motivaation tärkeyttä uuden oppimisessa sekä asioiden sisäistämistä, joka tekee oppimisesta mahdollista.

Opiskelija tuntee itsensä riittävän hyväksi itselleen, kun saa olla muiden saman ikäisten seurassa.

Myös joogaryhmän ja seniorikuoron opiskelijat toivat esiin sen, että ikääntyneenä oppiminen sujui hitaammin kuin nuorempana. Asioiden sisäistäminen tapahtuu hitaammin. Fyysinen liikuminen ja koordinaatiokyky ovat muuttuneet ja hidastuneet. Toisaalta näissäkin ryhmissä hyvänä seikkana pidettiin sitä, että kykenee oppimaan vielä myöhemmälläkin iällä. Motivaatiota pidettiin tärkeänä tekijänä, samoin kuin ryhmässä oppimista ja yhdessä tekemistä.

Senioriopiskelijat pitivät opiskelusta omaikäisten ryhmissä. Mahdollisena pidettiin opiskelua myös muun ikäisten ja nuorempien kanssa, mutta tämä riippuu paljon aineesta. Tietotekniikassa koettiin, että nuorten taso on niin paljon senioreita edellä, että on parempi opiskella erikseen. Samoin joogaryhmässä koettiin, että opiskelija tuntee itsensä riittävän hyväksi itselleen, kun saa olla muiden saman ikäisten seurassa.

Opetuksella on suuri merkitys senioreille

Monelle työelämän jo taakseen jättäneelle harrastuksesta tulee elämän suola, merkittävä osa arjen sisältöä. Samalla tulee rakentaneeksi identiteettiä uudelleen. Ikääntyvälle henkilölle opiskelu ja oppimisprosessi on itseisarvo. Hän ottaa opiskelunsa vakavasti.

Senioreiden opiskelun taustalla korostuu yleissivistyksen lisääntyminen mutta myös yhteiskunnan muutoksissa mukana pysyminen kuten seniori-panelisti asian kiteyttää: "Kun olemme eräällä tavalla syrjässä yhteiskunnasta, jossa olemme toi-

mineet vuosikymmeniä, nyt on uusi aktiivinen tulokulma, jolla liitymme yhteiskuntaan, emme jättäydy pelkästään kotiin ja sukulaisten huoleksi. Saamme ideoita osallistua yhteiskuntaan muullakin tavoin.”

Opetus tuo ikäihmiselle niin ikään henkistä vireyttä, hänen sosiaalinen aktiivisuutensa kasvaa, sosiaalinen kanssakäyminen lisääntyy ja yksinäisyys vähenee. Kun seniorin sosiaaliset taidot paranevat iän myötä, on hänen helpompi tulla toimeen erilaisten ihmisten kanssa. Hänen ei toisaalta tarvitse korostaa enää omaa osaamistaan ollessaan vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Lisäksi opiskelu ja harrastaminen saavat harmaat aivosolut liikkeelle, mikä on tärkeää muistisairauksien estäjänä ja hidastajana.

Opiskelumotivaatiota selittävien tekijöiden voi katsoa toteutuvan senioreiden opetuksessa Espoon työväenopistossa. Ihmisillä on erilaisia motiiveita opiskella, kaikki yhtä tärkeitä ja merkittäviä. Aineistomme perusteella opiskelu on usein tavoite-suuntautunutta, halutaan oppia joku uusi taito tai pitää itsensä ajan tasalla yhteiskunnassa. Aineistosta kumpuaa kuitenkin myös viitteitä uteliaisuudesta ja siitä, että muuttunut elämäntilanne mahdollistaa uuden oppimisen. Sosiaalista aspektia pidetään myös tärkeänä opiskelumotiivina. Tämä ilmenee usein tiedollisten opiskelutavoitteiden lisänä, jopa niin sanottuna opiskelun positiivisena sivutuotteena.

Millaisen opettajan seniorit toivovat?

Seniori oppii ja haluaakin oppia eri lailla kuin nuori. Oppimisen keskiössä on nonformaali ja informaali oppiminen. Tällöin korostuu opettajakäsitys, jossa opettaja on ensisijaisesti ohjaaja ja oppimisen tukija. Ohjattavan vahvuuksia ovat motivaatio ja elämäkokemus. Hänellä on myös vankka näkemys siitä, millainen opettajan tulisi olla.

Psyykkisestä näkökulmasta henkilön kyky ymmärtää ja hahmottaa asioita paranee iän myötä. Hän oppii huomioimaan maailman monitahoisena, mikä samalla tuo valintoihin vaihtoehtoja. Toisaalta ikäihminen pystyy poimimaan nuorempiaan paremmin oleellisen epäoleellisesta. Ja jos jokin asia ei onnistu tavalla, niin sitten toisella, vaihtoehtojahan löytyy. Kun aikaa on tehtävän suorittamiselle, niin periksi ei helposti anneta. Sietokykykin on elämän varrella parantunut.

Ajattelemme usein, että ikääntyessä ihminen on hitaampi toimissaan. Tulosta syntyy kuitenkin samaan tahtiin kuin nuoremillakin. Se, minkä seniori menettää fyysisesti hidastuneiden toimintojen kautta, kompensoituu vähenevänä korjaus-

tarpeena. Tiedetään jo, miten välttää mahdolliset sudenkuopat ja muut erheet. Voimmekin miettiä, mitä hitaudella tarkoitetaan. Olisiko se osaksi juuri asioiden tarkempaa puntarointia?

Kokemuksellisuus auttaa muistamaan ja suhteuttamaan asioita. Senioripedagogiikassa opettajan kannattaakin kääntää senioreiden katseet menneeseen. Ensinnäkin muistelu toimii aivojumppana, jolloin vanhoja muistoja yhdistetään uuden asian oppimiseen. Käytännössä tämä toimii jo siten, että liitetään johonkin opeteltavaan asiaan tai nimeen seniorille tuttu juttu tai mielikuva. Toinen huomionarvoinen seikka on käyttämättömät voimavarat: Mitä seniori voisi vielä tehdä, mitä hän ei ole ennen tehnyt? Mistä hän oli kiinnostunut nuorena? Olisiko nyt aika herätellä vanhaa kiinnostuksen kohdetta?

Opiskelijalle on saattanut elämän varrella tarttua matkaan pinttyneitäkin uskomuksia siitä, että hän ei voi, osaa tai saa tehdä jotakin. Mitäpä, jos nyt saisi, voisi ja uskaltaisi? Miten opettajana voisit toimia näiden kielteisten uskomusten romuttamona? Voisiko ne lakaista pois aidosti rohkaisten senioria ja nostaen esiin hänen vahvuuksiaan? Eikä maailma toisaalta romahda, vaikka jotakin asiaa ei osaakaan.

Senioripäivän paneelissa keskusteltiin opettajan roolista ja pedagogisista taidoista. Ajatuksia sateli keskustelussa: Ensiksikin, jos olet opettaja, ole jämässä johtaja! Tuttu opiskelijaryhmä on yhtä hällisevä ja mahdoton kuin pienten lasten koulu-
luokka, totesi kuoroa harrastava panelisti. Opettajan tulee myös panna itsensä likoon. Hänen on oltava hyvin ajan tasalla oman substanssiosaamisen alueella. Seniorit tajuavat helposti, milloin kyseessä on "leipäpappi". Myöskään positiivisen yhteistyön ylläpitämiseen eivät pelkät puheet riitä, joten ota opettajana eleet mukaan.

Kurssin suunnitteluvaiheessa opettajan tulisi ottaa opiskelijoiden ikä huomioon. Kurssilla on myös eritasoisia opiskelijoita, jotka etenevät eri tahtiin. Toiveina esitettiin, että opettaja olisi hienotunteinen ja vuorovaikutteinen sekä huomioisi senioreiden jo olemassa olevan osaamisen. Toisaalta erityisesti liikunnanopettajien toivottiin välttävän ylenpalttista reippauden korostamista. Se koettiin päälle liimatuksi ja tarpeettomaksi. Seniori-iässä kyllä jo tiedetään milloin on syytä olla reipas.

Se, minkä seniori menettää fyysisesti hidastuneiden toimintojen kautta, kompensoituu vähenevänä korjaustarpeena.

Opiskelijat pitivät tärkeänä, että opettaja neuvottelee heidän kanssaan. Opettajan tulee myös pikku hiljaa vaikeuttaa tehtäviä. Lisäksi palauteen saaminen pienestäkin edistymisestä koettiin erittäin tärkeänä. Se rohkaisee senioria pois omalta mukavuusalueeltaan innostaen uuteen.

Ja mikä sen innoittavampaa kuin saada seniorien osaaminen kuuluviin ja näkyviin! Ahkeraksi kuvataideopiskelijaksi itseään tituleeranneen panelistin kiteytys asiasta: "Kurssi vahvistaa taiteilijaidentiteettiä ja mahdollisuus näyttelyihin vahvistaa itseluottamusta. Se on vakavasti otettavaa itseilmaisua ja keskustelua suuren yleisön kautta. Oman arvontunto nousee kohisten, kun oma työ on jossakin näytillä."

Vertaisoppimisella on tärkeä sija opiskelussa. Kurssin tohinassa opettajalla saattaa vierähtää helposti tovi yhtä opiskelija-neuvoessa. Siinä omaa vuoroaan odotellessa opiskelukavereiden tuki nouseekin merkittävään osaan. Kurssilaiset luottavat toistensa neuvoihin ja arvostavat näiden kiintoisiakin tapoja ratkaista ongelmia.

Miten tästä eteenpäin?

Seniורי-ikäisillä on paljon potentiaalia uuden oppimiseen. Heillä on myös kova tiedon jano. Opiskelijoina ja asiakkaina seniorit ovat yksilöllisiä ja vaativiakin, mikä tuo haasteita opettajan rooliin. Opettajan on kyettävä huomioimaan jokainen omansa itsensä ja tarjottava uutta, ajanmukaista tietoa sekä laadukasta opetusta. Muuten seniorit pian äänestävät jaloillaan ja jäävät pois kurseiltamme.

Tänään ikääntyvällä opiskelijalla voi olla vielä haasteita tietojenkäsittelytaitojen kanssa, mutta huomenna on jo toisin. Eläkkeelle siirtävistä yhä useammat ovat sinut tietotekniikan kanssa. Opettajan näkökulmasta tämä antaa mahdollisuuden teknologian monipuoliseen mukaan tuloon senioriopetuksessa. Samalla se asettaa opettajallekin haasteita niin ideoinnissa kuin käytännön toteutuksessa. Miten löytää mielekkäitä pedagogisia tapoja hyödyntää teknologiaa?

Ihan ensimmäisenä ei tule mieleen tarjota seniorille verkkokurssia. Niinpä verkkoa voi käyttää esimerkiksi materiaalin ja tiedon jakelukanavana. Tiedon saatavuus puolestaan tukee oppimista. Verkko palvelee niin ikään viestintäkanavana.

Teknologialla tulee olemaan suuri merkitys, kun puhutaan oppimisen muutoksesta senioripedagogiikassa. Teknologia ei itsessään muuta mitään, vaan se mahdollistaa asioita niin opettajan omassa työssä kuin ohjattavan opiskelussa.

Seniори-ikäiset ovat tärkeä ja suuri joukko ihmisiä yhteiskunnassa. Ikääntyvien määrä tulee kasvamaan tulevaisuudessa, joten he ovat huomionarvoinen ryhmä nykyisinä ja tulevina asiakkaina ja opiskelijoina. Koulutus ja opetus ovat mielestämme tärkeitä myös kolmannessa iässä. Ne eivät palvele ainoastaan työelämän tarpeita, vaan ovat tärkeitä yksilön hyvinvoinnin näkökulmasta. Opetus ja kurssitoiminta auttavat maksimoimaan yksilön potentiaalin. Yhteiskunnallisella tasolla tämä lisää senioreiden hyvinvointia, kohentaa fyysistä ja psyykkistä terveyttä ja ylläpitävät sosiaalisuutta. Opettajilla on nyt ja tulevaisuudessa merkittävä rooli senioreiden oppimisessa ja hyvinvoinnin edistämässä.

PAINETUT LÄHTEET

Antikainen, Ari, Rinne, Risto ja Koski, Leena (2013): Kasvatussosiologia. PS-Kustannus. Juva. Ojala, Hanna 2011. Opiskelemassa tavallaan. Vanhat naiset ikäihmisten yliopistossa. Väitöskirja. Tampere University Press.

Pirkko Pollari (2010), Vapaan sivistystyön kieltenopettajien pedagogiset ratkaisut ja käytänteet teknologiaa hyödyntävässä vieraiden kielten opetuksessa, Itä-Suomen yliopisto, Joensuu.

Rantamaa, Paula (2001). Ikä ja sen merkitykset. Sankari, A., & Jyrkämä, J. (Toim.). (2001). Lapsuudesta vanhuuteen – iän sosiologiaa. Vastapaino.

Rantanen, Jarkko (2011). Tunteella! Voimaa tekemiseen. Talentum 2011.

Sivistystyö osaamisyhteiskunnassa – Aikuiskasvatuksen 40. vuosikirja. Toim. Niemelä, Seppo, Sallila Pekka. Aikuiskasvatuksen 40. vuosikirja.

Silvennoinen, Heikki: Aikuisten osallistuminen koulutukseen 2012. Aikuiskasvatus 3/2013, 230–234.

Soisalo, Eeva, 2004. Et muisti pelaa vielä!. Pro gradu-tutkielma. Tampereen yliopisto.

JULKAISEMATTOMAT LÄHTEET

Kehittämistapaamiset neljässä senioreiden ryhmässä syksyllä 2014. Espoon työväenopisto.

SUULLISET LÄHTEET

Dunderfelt, Toni. Espoon työväenopisto 13.3.2015.

Kehittämispäivä. Seniorit. Espoon työväenopisto 13.3.2015.

VERKKOLÄHTEET

<http://www.vapaaehtoiseksiseniorina.fi/ikatietoa/oppiminen+aikuisena/>, luettu 9.6.2015.

YHDESSÄ TEKEMISEN ILOA

Minttu Lindgren

”Mielestäni sivistys on elämässä hankittua tietoa ja taitoa ja sitä että ihminen on avarakatseinen ja hyväksyy erilaisuutta.”

Alussa oli Amerikka

Löysin työväenopiston kurssit vanhempieni kautta, kun he ilmoittivat minut ja siskoni ensimmäiselle ruokakurssilleni, joka oli amerikkalaiseen ruokaan perehdyttävä kurssi. Aloitin kursseille osallistumisen ala-asteikäisenä ja siitä lähtien olen osallistunut kursseille vuosittain. Joskus muutamankin kerran vuodessa.

Työväenopiston kursseilla olen tutustunut amerikkalaisen ruoan lisäksi muun muassa kuppikakkuihin, espanjalaiseen ruokakulttuuriin, thai-ruokaan, joulukarkkeihin, piparkakkuihin, pasta- ja nuudeliruokiin. Muutamia muitakin kursseja on varmasti ollut, mutta en muista kaikkia. Kursseilla olen käynyt Leppävaaran ja Kauklahten toimipisteissä. Molemmissa paikoissa on hyvät tilat ja monenlaiset mahdollisuudet tehdä erilaisia ruokalajeja.

Yhdessä oppien

Kurssit kiinnostivat minua ja muita perheenjäseniäni, koska kotonaamme on ollut tapana laittaa ruokaa yhdessä perheen kesken. Isänpäivänä valmistimme muun muassa pizzaa, äitienpäivänä leivoimme yhdessä siskojen kanssa kakkua ja syntymäpäiville teimme itse keksejä sekä pullaa. Usein viikonloppuisin kokoonnuimme keittiöön suunnittelemaan erilaisia päivällisvaihtoehtoja. Ruuanlaitto ei ole ollut pelkästään oman perheemme juttu. Isoäitini laittaa usein maukasta ruokaa ja olemme aina saaneet olla siinä niin kuin myös leipomisessa mukana omalla luovalla tavallamme. Tämä kaikki oli hauskaa yhdessäoloa, jota päätimme jatkaa yhdessä käymällä työväenopiston kursseilla. Kurseilta saimme myös ideoita omiin kotikokkauksiimme. Nykyään siskoni asuvat jo omissa kodeissaan ja yhteinen tekeminen on koko perheenä vähentynyt, mutta onneksi ei ole jäänyt kokonaan.

Kurssit ovat antaneet vinkkejä arkiseen ja juhlaan ruuanlaittoon. Olen oppinut osan omista ruuanlaittotaidoistani kursseilla ja on ollut myös mukavaa viettää aikaa kursseilla siskojen kanssa. Näin olemme päässeet jatkamaan perheen ”ruuanlaittoperinnettä” oppimalla muiden kanssa uusia asioita.

Kurseilla on aina sama kaava. Kun kaikki ovat tulleet paikalle, opettaja on esitellyt ruoat, joita teemme. Kaikista ruokalajeista saa reseptikopion itselleen, joten niitä on voinut tehdä myöhemmin myös kotona. Jos kyseessä on ollut jokin tietty maa tai kulttuuri, on hän myös kertonut muutamia tärkeitä asioita siihen liittyen. Ryhmä on jaettu pareihin. Yleensä parit ovat keskenään

Nimeni on Minttu Lindgren ja olen 16-vuotias. Opiskelen Ravintolakoulu Perhossa ja samalla kaksoistutkintoa Eiran aikuislukiossa. Jos kaikki menee suunnitelmien mukaan, valmistun kokiksi vuonna 2018. Ruuanlaiton lisäksi harrastan tanssia ja laulamista. Tulevaisuuden haaveenani olisi muuttaa ulkomaille ja perustaa oma ravintola.

On ollut tärkeää kuulla muilta, miten he tekivät oman annoksensa ja mitä haasteita siinä oli tai mikä oli helppoa.

sopineet, mitä kukin haluaa päivän ruoista tehdä. Jos itse haluaa tehdä juuri tietyn annoksen, täytyy olla valinnassaan nopea ja käyttää kovaa ääntä. Kursseilla ei ole voinut käytännön syistä aina tehdä itse joka ruokalajia. On ollut tärkeää kuulla muilta, miten he tekivät oman annoksensa ja mitä haasteita siinä oli tai mikä oli helppoa. Tehdessä resepti on voinut myös hieman muuttua ja ne kokemukset on ollut tärkeää jakaa. Pöytä on katettu koreasti ja ruokia on yhdessä maisteltu keskustelun lomassa. On ollut mukavaa kuulla muiden kommentteja omasta tehdystä ruuasta. Palautteesta on oppinut ja hyvä palaute on antanut itsevarmuutta. Yhteisessä pöydässä on ollut hyvä tunnelma ja kaikki on otettu huomioon. Maistiaisia on usein saanut tuoda kotiinkin perheenjäsenille, jotka eivät kyseiselle kurssille päässeet.

Kurssikokemukset ja aikuisilta oppiminen

Kursseille osallistuminen on minulle ollut enemmän perheen kanssa yhteistä aikaa, kuin että olisin lähtenyt ystäväystymään siellä ikätovereihini. Ystävyysuhteita siellä ei minun kohdalla ole siis syntynyt eikä se ole ollut motiivini kursseille osallistuessa.

Alakoulun loppupuolella, aloittaessani kursseille osallistumisen, siellä oli paljon ikäisiäni nuoria. Lapsilla ja nuorilla on ollut kursseilla hyvin vähän vuorovaikutusta keskenään. Lapset tulevat kurssille aikuisen kanssa ja he tekevät työtä parina. Näin lasten välille ei oikein pääsekään syntymään mitään yhteistä. Nykyään kursseilla tapaa pääasiassa aikuisia, ja yleensä olen ainoa nuori. Tämä johtuu ehkä siitä, että jo yläkoulussa siirryin ns. aikuisten kursseille, enkä käynyt enää perhekursseilla. Aikuisten kurssit ovat paljon antoisampia kuin nuorten kurssit, ja siellä saattaa oppia myös muilta aikuisilta, ei vain opettajalta. Mutta toisaalta omanikäisten seura kursseilla oli pienempänä innostavaa ja ikäisteni tekemisiä tuli salaa seurattua. Kavereitakin olisin ehkä saanut jos kursseilla olisi ollut enemmän oman ikäisiäni nuoria.

Kursseilta apua allergiaan

Lapsuusiässä kokemani monet ruoka-aineallergiat olivat saaneet minut todella nirsoksi. Vauvasta asti ruokavalioni oli todella niukka ja rajoittunut. Työväenopiston kurssit ovat opettaneet minua maistamaan erilaisia ruokia. Muiden läsnä ollessa ei kehdannut kieltäytyä maistamasta epämiellyttävän tuntuistakaan ruokaa. Sitä kautta olen oppinut nauttimaan monipuolisesti ruoista ja ainakin maistamaan kaikkea.

Siskojeni ollessa yläkouluikäisiä, kun itse kävin eskaria ja alakoulua, halusin aina tehdä ruokia, joita he olivat tehneet kotitaloustunneilla. Usein teimme heidän kotitaloustyön läksynsä yhdessä. Koin pääseväni isompien maailmaan. Voi olla, että jouduin ymmärtämättäni olemaan heidän apulaisensa läksyn teossa, mutta minusta se oli vain mukavaa puuhaa. Palkinnoksi sai myös aina jotain maukasta maisteltavaa.

Matkustamme paljon perheeni kanssa. On ollut antoisaa matkoja ennen ja jälkeen tutustua sen maan kulttuuriin oppimalla heidän ruuanlaitostaan jotain ja niin sanotusti jatkaa matkamuiistelua ruokalajien, raaka-aineiden ja niiden valmistamisen parissa. Olisin ollut kiinnostunut useamman maan ruokakursseista, mutta tarjontaa ihan kaikkiin ei ole ollut.

Työväenopisto on ollut muutenkin osa suvun harrastuksia. On ollut helppoa mennä oppimaan uusia asioita kurssille ja syventää aiemminkin opittuja taitoja. Vuosien varrella isovanhemmat, vanhemmat ja sisarukset ovat käyneet monilla erilaisilla kursseilla. Kokemusta meillä on esimerkiksi saaristomerenkulun, unien tulkinnan, liikunnan, kielten ja käsityön kursseista. Työväenopiston kurssit ovat olleet hauska, edullinen ja mielekäs tapa esimerkik-

si viettää aikaa kummien tai isovanhempien kanssa. Voisi sanoa, että kurssilla käymisestä onkin tullut vuosittain toistuva traditio. Vanhempieni kummilapset toivovat niitä jo lahjoiksi ja ovat jopa pettyneitä, elleivät pääse uudelle jännittävälle kurssille. Joka kesä odotamme kurssikirjasta painosta, vaikka sen voisi nähdä myös netistä. Kirjaan kaikki saavat merkittämille kurssille toivoisi pääsevänsä. Sitten jännityksellä odotamme mille kurssille saamme itsemme ilmoitettua. Monena vuonna olemme jääneet ilman paikkojakin.

Kurssien opettajilta olen saanut mallia omaan opettamiseen.

Nälkä kasvaa oppiessa

Luulen kurssien olleen myös yksi innostava syy jatko-opiskeluvalintaani, sillä tällä hetkellä opiskelen hotelli- ja ravintola-alaa ravintolakoulu Perhossa. Voisin sanoa, että työväenopiston kurssit eivät määritelleet uravalintaani, mutta merkittävä rooli niillä oli. Kurssien tarjoamat hyvät kokemukset sekä opettajien positiivinen asenne vahvistivat käsitystäni, että ruoanlaitto voi olla luovaa ja innostavaa toimintaa. Kurssit ovat kivoja joululahjoja, ja olenkin antanut niitä mm. kummeilleni varaamalla meille molemmille paikan kurssilta. Pidän itse seurakunnan kokkikerhoja alakouluikäisille. Kurssien opettajilta olen saanut mallia omaan opettamiseen, vaikka kurssit ja kurssien oppilaat eroavatkin aika paljon kokkikerhosta. On ollut hauskaa siirtää jotain kursseilta oppimaani kokkikerholaisille.

Risuja

Kursseista itsestään minulla ei ole mitään negatiivista palautetta sisällöllisesti. Kurssien järjestämisestä koin viime vuonna ensimmäisen pettymyksen. Ilmoittauduin kevään kreikkalaiselle ruokakurssille. Annoin sen joululahjaksi kummitädilleni, jotta olisimme voineet viettää aikaa ruoanlaiton parissa. Eräs tädeistäni myös asuu Kreikassa, joten olisi ollut hauska syventyä kreikkalaiseen ruokaan ja kulttuuriin paremmin. Kuitenkin hamiksemme kurssille ei tullut tarpeeksi osanottajia, joten kurssi jouduttiin perumaan. Meitä kehoitettiin ilmoittautumaan toiselle samanlaiselle kurssille eri päivänä, joka kuitenkin oli jo täynnä. Emme siis päässeet kurssille lainkaan. Kursseille pääseminen on muutenkin haasteellista. Olemme koko perheen voimin

nykyään tietokoneella ilmoittautumispäivänä hyvissä ajoin ennen ilmoittautumisajan alkamista. Jos ei pysty ilmoittautumaan juuri oikeaan aikaan, ei ole mitään mahdollisuutta päästä enää ryhmään.

Ruusuja

Tunnit ovat olleet todella hyvin etukäteen suunniteltuja, mikä on tietenkin opettajien ansiota. Muutenkin opettajat ovat olleet erittäin asiantuntevia ja omistautuneita kursseja kohtaan. Opettajan positiivisuus ja hyvä asenne ovat olleet innostavia.

Työväenopiston opetus ja oppimismenetelmät ovat monella tapaa erilaista kuin peruskoulussa. Kursseilla opettajat ja oppilaat ovat samanarvoisia, eikä opettajalla tarvitse olla niin suurta auktoriteettia oppilaisiin, sillä onhan suurin osa oppilaista aikuisia. Työt saa tehdä aina omaan tahtiin ja kursseilla saa olla taitavampia tai vähemmän taitavampia oppijoita, silti kaikilla on mahdollisuus oppia jotain. Opiskelijat ovat myös kovin innostuneita osallistumaan eri työvaiheisiin eri tavalla kuin koulussa, koska kaikki ovat tulleet sinne vapaaehtoisesti oppimaan. Myös erilaista siitä tekee sen, että kukaan ei arvostele töitä. Kaiken saa tehdä itsensä ja muiden iloksi. Jos jotain menee pieleen, se ei voi huonontaa arvostelua, koska sellaista ei ole olemassa. Koulussa kaikki tekeminen määrätään, mutta kursseilla saa käyttää myös jonkin verran omaa luovuuttaan.

Tulevaisuutta ajatellen ensimmäisenä tulee mieleen kurssitarjonnan laajeneminen ja määrän lisääminen. Kursseilla voisi mahdollisesti olla enemmän porukkaa, että useampi pääsisi kurssille. Tämä voi olla tilakysymys. Erilaisia kursseja tosin on tullutkin lisää joka vuosi. Sellainen kurssi mihin saisi itse tuoda toiveensa ja ehdotuksena mukanaan voisi tuoda opettajillekin uusia ideoita. Tulevaisuudessa opisto voisi ottaa huomioon nettikurssit. Tietokoneet mahdollistavat oppimista ja ryhmien pitämistä myös siellä.

Toivoisin työväenopistolle myös enemmän nuorille suunnattuja kursseja. On ollut aina mukava olla oppimassa aikuisten kanssa, mutta olisi vielä mukavampaa, jos saisi oppia uutta ja tehdä kaikkea kivaa yhdessä saman ikäisten kanssa.

Kaiken saa tehdä itsensä ja muiden iloksi. Jos jotain menee pieleen, se ei voi huonontaa arvostelua, koska sellaista ei ole olemassa.

KANSALAIPOISTO KOTOUTTAJANA

Juha Mäkirinta

Perustehtävän äärellä

Monet vapaan sivistystyön oppilaitokset sekä kansanopistoissa että kansalais- ja työväenopistoissa ovat huomanneet viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana, että aikuiset maahanmuuttajat ovat niitä, jotka konkreettisimmin hyötyvät tarjoamistamme opetuspalveluista. Vapaa sivistystyö on tavallaan palannut juurilleen, kun opetusohjelmiin on painettu kansalaisyhteiskunnassa välttämättömiä oppiaineita. Olisi ylimielistä todeta, että ”sivistämme” vieraskieliset opettamalla heille kielen ja kulttuurin, mutta toisaalta on turha kieltää sitä, että aikuinen ihminen, joka ei ymmärrä maan kieltä eikä kykene tämän johdosta osoittamaan osaamistaan, tuntee itsenä usein sivistymättömäksi toisen luokan ihmiseksi. Suomessa vallitsee melko laaja konsensus siitä, että maahanmuuttajat tulee kotouttaa tai ainakin heidän kotoutumistaan pitää edistää.

Nykymuotoinen kotoutumiskoulutus on suhteellisen uusi ilmiö suomalaisessa koulutusjärjestelmässä. Keväällä 2015 kotoutumiskoulutuksen kilpailutuksen hävinneellä Amiedulla tuli täyteen 35 vuotta eli vajaan yhden ihmisen työuran verran kotoutumiskoulutuksen saralla ja se ehti tehdä tätä työtä kuitenkin kauemmin kuin kukaan muu Suomessa. Vertailun vuoksi mainittakoon, että kansakoulu ja sitä seurannut peruskoulu on ehtinyt toimia lähes 150 vuotta. Opettajakoulutus, eri-

Vapaa sivistystyö on tavallaan palannut juurilleen, kun opetusohjelmiin on painettu kansalaisyhteiskunnassa välttämättömiä oppiaineita.

tyisopetus, aineenopettajuus, oppimateriaalit, pedagoginen kehittäminen ja opetussuunnitelmatyö ovat olleet vakiintunutta toimintaa jo vuosikymmenten ajan. Kotoutumiskoulutuksessa ensimmäiset opetussuunnitelman perusteet julkaisiin kolme vuotta sitten. Luonteeltaan opetussuunnitelma on määräysasiakirja eli kaikkien kotoutumiskoulusta järjestävien tahojen tulee noudattaa tätä kirjaa. Opetussuunnitelma on hyvä ja se takaa sen, että koulutus on tasalaatuista joka paikassa. Onko todella näin?

Huutolaiskauppaa

Kotoutumiskoulutus kilpailutetaan ja kilpailutuksessa koulutuksen hinnalla on ollut suurin painoarvo. Uudellamaalla järjestäjän hinnan painoarvo oli 75 prosenttia ja laadun painoarvo

Juha Mäkirinta, FM, historian ja yhteiskuntaopin aineenopettaja. Olen toiminut opettajana vuodesta 1994. Aikuisten maahanmuuttajien peruskoulun vastuopettajana Viittakiven Opistossa toimin vuodet 1998–2004. Tämän jälkeen siirryin Vanajaveden Opistoon yhteiskunnallisten aineiden suunnittelijaopettajaksi sekä kotoutumiskoulutuksen vastuopettajaksi. Harrastan ikämiesjalkapalloilua kahdessa nuorimmassa ikäluokassa Tampereen piirin ykkösdivisioonassa.

ainoastaan 25 prosenttia. Kilpailutuksessa tarjoajilta pyydetään oma opetussuunnitelma, suunnitelma työelämäjaksojen järjestämisestä ja mahdollisista harjoittelupaikoista, koulutustiloista ja kouluttajien ansioluettelot. Pitkäjänteistä työtä tehnyt koulutusorganisaatio on rekrytoinut, kouluttanut, ollut verkostohankkeissa mukana, solminut kontakteja työelämään, tuottanut oppimateriaalia, saanut opiskelijoilta hyvää palautetta ja muutenkin hankkinut kokemuksen tuomaa pääomaa. Kaikki tämä työ on katkolla kerran vuodessa, kun huutolaiskauppa alkaa. Se, joka halvimmalla ottaa hoitaakseen, sinne "huutolais-mamu" matkaa oppiakseen.

Kohti rakenteellista pysyvyyttä

Tämän artikkelin negatiivisuus ja pessimismi jäävät alkukappaleisiin. Itse olen ollut mukana maahanmuuttajakoulutuksessa sekä kansanopistossa että kansalaisopistossa melko tarkasti 17 vuotta, ja kun työvuosiakin on edessä suunnilleen saman verran, lienee paikallaan maalata kuva kotoutumiskoulutuksen tilasta vuonna 2030. Ei tarvitse olla ansioitunut tulevaisuudentutkija, jos ennustaa että ulkomaalaisten tai tässä tapauksessa vieraskielisten osuus väestöstä vähintään kaksinkertaistuu nykyisestä 3,6 prosentista eli lähes 200 000 ihmisestä lähemmäs puolta miljoonaa. Keski-Euroopassa on nähtävissä hyvin selvästi valtioiden rajat ylittävien avioliittojen määrän kasvu, ihmiset matkustavat ja opiskelevat ulkomailla ja löytävät puolisonsa sieltä, työn ja paremman tulevaisuuden toivossa muutetaan entistä helpommin eikä pakolaistilanne Välimeren alueella näytä lientyvän. Suomi on EU:n taholta pakotettu helpottamaan Etelä-Euroopan maiden tilannetta ja tulee ottamaan vastaan entistä enemmän turvapaikanhakijoita ja pakolaisia.

2030-luvulle tultaessa jokaisessa Suomen sadassa kunnassa on koto-piste, jossa jokainen Suomeen muuttanut ulkomalainen käy alkuhaastattelussa. Hänen opiskelu- ja työhistoriansa kartoitetaan, kielitaito ja opiskeluvalmiudet testataan ja tiedot kirjataan ylös. Tiedot tallennetaan, avain tiedon lähteille annetaan henkilölle itselleen, alueen kouluttajille sekä työvoima- ja sosiaaliviranomaisille. Ensimmäiset 10 viikkoa opiskellaan pelkästään kieltä kolmena päivänä viikossa kolme tuntia kerrallaan. Keskitetysti jokaisessa kunnassa järjestetään alkuinfopäiviä koulutuksesta, työelämästä, terveyspalveluista ym. kotoutumisen kannalta keskeisistä asioista. Koto-pisteen toiminnasta vastaavat kunta, kolmannen sektorin toimijat ja valtio yhdessä. Merkittävänä resurssina tässä toiminnassa ovat tutorit, jotka antavat omakielistä neuvontaa ja ohjausta. Tämän noin kahden kuukauden "odotushuoneajan" jälkeen alkavat työelämään johtava kotoutumiskoulutus, perustaitokoulutus tai kielitaitokoulutus. Aikuisten maahanmuuttajien alkuvaiheen koulutus nähdään keskeisenä osana vapaata si-

vistystyötä. Jokaisessa Suomen sadassa kansalais- tai työväenopistossa on järjestämisluvat aikuisten maahanmuuttajien perustaitokoulutukseen ja aikuisten maahanmuuttajien kielitaitokoulutukseen. Molempien koulutusten pituus on sama kuin perusopetuksen kalenterivuosi eli 190 työpäivää. Rahoitus määräytyy samojen periaatteiden mukaan kuin perusopetuksen valtionosuus eli kunta ja valtio vastaavat kustannuksista. Opiskelupäivän pituus on maksimissaan kuusi oppituntia eikä opiskelijoille makseta erikseen ylläpitokorvausta toimenpiteeseen osallistumisesta. Motiivi kurssille tulon löytyy muualta kuin 9 euroa lisää rahaa per päivä. Kielitaitokoulutukseen osallistuvat sellaiset henkilöt, joiden oppimisvalmiudet ovat hyvät. Monella heistä on suomalainen tukiverkosto, jolloin kulttuuriin ja yhteiskuntaelämään tutustuminen sujuu luonnostaan tämän verkoston kautta. Kurssilla keskitytään pääasiassa suomen kielen opiskeluun. Oppimistehtävät ovat luonnollisesti myös työelämään liittyviä, koska kaikkien tavoitteena on työllistyä mahdollisimman nopeasti omalle alalle tai vaihtoehtoisesti saada läpikulkuammatin kautta riittävä kielitaito oman ammatin harjoittamiseen. Kielitaitokoulutuksen käyneet opiskelijat saavuttavat kielitaitotason B1.1. Perustaitokoulutukseen valitaan sellaiset opiskelijat, jotka eivät ole omassa maassaan saavuttaneet peruskoulun oppimäärän tavoitteita. Koulutuksessa painotetaan suomen kieltä, oppimisvalmiuksia, matemaattisia aineita ja luodaan pohjaa ammatilliselle jatkokoulutukselle. Perustaitokoulutuksen käyneet opiskelijat saavuttavat kielitaitotason A2.2.. Molemmilla linjoilla tavoitteeksi pitää asettaa se, että henkilö on jatkokoulutuksessa tai työelämässä viimeistään kolmen vuoden päästä maahantulosta.

Nykyisessä hallitusohjelmassa todetaan, että nuorten ja aikuisten koulutustarjonta siirtyy opetus- ja kulttuuriministeriön alle. Tämä tarkoittaisi sitä, että epäterveestä kilpailutuksesta päästään lopullisesti eroon. Suomalainen peruskoulu on

monella mittarilla mitattuna erittäin hyvä. Tärkein yksittäinen tekijä on varmasti se, että opettajan ammatti on Suomessa arvostettu. Arvostus on rakentunut suhteellisen hyvän palkkauksen ja laadukkaan yliopistokoulutuksen pohjalle. Nuoriso kilpailee edelleen opettajakoulutukseen pääsystä. Suomessa on kaikki mahdollisuudet kehittää kotoutumiskoulutus ja kielikoulutus yhtä lailla maailman parhaaksi. Opettajien peruskoulutus on jo nyt korkealaatuista. Monissa hankkeissa on kehitetty opetussuunnitelmia ja satsattu opettajien kehitystyöhön. Nämä kaikki hankkeet ja kokemukset ovat aihioita, joista voisi jalostua erityinen kotoutumiskoulutuksen opettajan tutkinto.

Koto-opettaja ja opetusalan kehittymisen edellytykset

Millainen on "koto-opettajan" identiteetti? Opettaja hallitsee ennen kaikkea kielitaidon opettamisen. Hänellä on kielitietoa, mutta hän ymmärtää, että opetuksessa lähdetään liikkeelle kielenkäyttötilanteista. Hän aktivoi, luo malleja, rohkaisee, antaa tilaa opiskelijan pohdinnoille ja ehkä jossain vaiheessa myös analysoi kieltä. Opettaja ymmärtää, että kaikki kurssille tulevat haluavat puhua ja ymmärtää suomea. Osa jopa haluaa oppia kirjoittamaan ja ymmärtämään kielen monimutkaisen logiikan. Koto-opettaja eroaa perinteisestä kielten opettajasta siinä, että hänen tulisi hallita yhteiskunta-, kulttuuri-, historia- ja työelämäasiat ja liittää näiden asioiden opettaminen kielen oppimiseen. Hänen olisi hyvä ymmärtää millä logiikalla eri kielialueilta tulevat opiskelijat jäsentävät oman äidinkieltensä ja miten he rakentavat uuden kielen oppimisen.

Kotouttamiskoulutuksen opettaja opettaa yleensä koko päivän yhtä ryhmää. Jotta opetus olisi laadukasta, tulisi opiskelupäivän sisältää kaikki kielitaidon osa-alueet: puhuminen ja puheen ymmärtäminen, kirjoittaminen ja luetun ymmärtäminen sekä tietysti sanaston kartuttaminen – rakenteita unohtamatta. Koto-opettaja ymmärtää, että autenttisia tilanteita voi-

Suomessa on kaikki mahdollisuudet kehittää kotoutumiskoulutus ja kielikoulutus maailman parhaaksi.

daan harjoitella myös luokkahuoneen ulkopuolella ja että toiminnallisilla menetelmillä saadaan päivään vaihtelua ja luodaan oppimisen kokemuksia varsinkin kinesteettisille oppijoille. Suomen kielessä ehkä vaikeinta opiskelijoiden kannalta on kirjoitetun ja puhutun kielen ero. Epäselvästi tai vaikka selvästikin puhuvia suomalaisia varmasti maassa asuu, mutta miten saada järjestettyä päivittäiseen tai edes viikoittaiseen opetusohjelmaan aitoja ja luonnollisia kontaktitilanteita kantaväestön kanssa?

Ryhmässä, jossa ihmisillä ei ole yhteistä kieltä, syntyy helposti väärinkäsityksiä. Arvot ja asenteet vaihtelevat paljon aikuisten maahanmuuttajien ryhmissä. Monella on vakava kriisi menneisyydessä tai nykyhetkessä. Tällöin myös erot kärjistyvät ja kulttuurit voivat kohdata tai jopa törmätä keskenään melko ikävästikin. Hyvä opettaja on osannut ennakoida tällaisen ryhmädynamiikan kriisin ja tehnyt paljon töitä ryhmäytymisen eteen. Hyvä, toimiva ja toisiaan tukeva ryhmä on laadukkaan opetuksen yksi peruspilari, ja opettaja, joka tämän unohtaa, saa seisoa koko päivän yhden jalan varassa – aika raskasta, vai mitä luulette?

Hyvä, toimiva ja toisiaan tukeva ryhmä on laadukkaan opetuksen yksi peruspilari, ja opettaja, joka tämän unohtaa, saa seisoa koko päivän yhden jalan varassa – aika raskasta, vai mitä luulette?

Suomalaiseen nuoreen opettajaan on iskostettu jo esikouluajoista lähtien pari- ja ryhmätyömenetelmät. Hän on alakoulun puoliväliin mennessä suorittanut diplomit useammasta projektityöstä, kasannut merkittävimmät saavutuksensa sähköiseen portfolioon ja vatuloinut päivän polttavimmat kysymykset kollegiaalisesti sähköisellä oppimisalustalla. Tämän kaiken oppimansa hän haluaa ja osaa siirtää omalle opiskelijaryhmälleen – ja kaikki tämä ainoastaan ja vain suomen kielellä. Suomea opetetaan suomen kielellä. Tämä on taito, jossa jokaisella meistä riittää tekemistä ja harjoittelua. Liian usein huomaan päästäväni itseni liian helpolla varsinkin käytävällä ja selitän asian englannin kielellä sen sijaan, että käyttäisin tämänkin oppimistilanteen hyväksi ja etsisin keinon tulla ymmärretyksi suomen kielellä.

Koulutetuille ja kielitaitoisille ihmisille on melko helppo olla opettaja. He ovat motivoituneita ja motivaatio säilyy pitkään, koska he oppivat nopeasti. He ymmärtävät erilaisten metodien mielekkyyden eikä opettajan asemaa kyseenalaisteta, jos he kokevat, että opettaja tekee työtään sydämellä ja ammattitaidolla. Kaikki eivät kuitenkaan halua olla "Valioliigan valmentajia" vaan nauttivat suunnattomasti työstään esimerkiksi luku- ja kirjoitustaidottomien sekä ns. hitaiden ryhmien opettamisesta. Näistä ryhmistä minulla on niin vähän kokemusta, että en voi kuin ihaila opettajiamme, jotka vuodesta toiseen jaksavat pohtia keinoja mennä askel askeleelta edes hitaasti eteenpäin. Kun he ovat ryhmänsä kanssa saavuttaneet jonkinlaisen ymmärryksen tason, niin uusi ryhmä ummikkoja odottaa jo oven takana. Useimmiten oven ohi kulkiessani kuulen sanan "ymmärrätkö" r-kirjaimia painottaen ja usein kuulen myös opiskelijan vastaavan "ymmärrätkö". Oppimisvaikeudet ja niiden tunnistaminen on varmaankin se suurin tarve, mihin meidän pitäisi kyetä vastaamaan hitaita ryhmiä opettavien kohdalla. Toinen tarve on kohdata vastaavassa tilanteessa olevia kollegoita ja vain yksinkertaisesti vaihtaa kokemuksia, opetusmenetelmiä ja jakaa materiaaleja.

Maahanmuuttajien kotoutuminen on kaikkien etu, ja se on varmaa, että kaikille halukkaille riittää työmaata tällä saralla niin kauan kuin sivistys eli halu oppia ja ymmärtää uutta koetaan maata rakentavaksi toiminnaksi.

Kilpailuttamisesta on päästävä lopullisesti eroon. Järjestämislupaan perustuvan koulutuksen myötä oppilaitosten välinen yhteistyö tiivistyy ja sen myötä laatu paranee. Omit opetussuunnitelmia ei enää tarvitsisi säilyttää lukollisissa kaapeissa kilpailijoiden katseilta piilossa vaan niiden sisällöllinen kehittäminen ja jakaminen koettaisiin kaikkia hyödyttäväksi toiminnaksi. Maahanmuuttajien kotoutuminen on kaikkien etu, ja se on varmaa, että kaikille halukkaille riittää työmaata tällä saralla niin kauan kuin sivistys eli halu oppia ja ymmärtää uutta koetaan maata rakentavaksi toiminnaksi.

**OPETTAJA KANSSAKULKIJANA JA
TOIMIJUUDEN KANNATTELIJANA**

TUNTEET – OPPIMISEN SIDOSAINE

FT Henna Heinilä

Viime vuosina on alettu yhä enemmän puhua oppimisen ilosta. Siitä, miten muun muassa innostus vaikuttaa positiivisesti oppimistuloksiin. Kun itse opiskelin opettajaksi 1980-luvulla, puhuttiin ennen kaikkea motivaatiosta. Onko oppimisen ilossa ja motivaatiossa kyse samasta asiasta, jota vain lähestytään hieman eri näkökulmasta? Oppimisen ilo tai oppimisen rakastaminen, siis erilaiset tunteet, ovat nykyään sallittuja asioita oppimiskeskustelussa, mutta omana opiskeluaikanani meitä opettajakokelaita ei kannustettu puhumaan tunteista ja niiden merkityksestä opetuksessa ja opetuksen suunnittelussa. Motivaatiota lähestyttiin järkiperaisesti analysoiden ja sitä rakennettiin erilaisilla motivointikeinoilla. Yleensä keinot liittyivät tiedollisen ristiriidan paljastamiseen, jonka ajateltiin vääjäämättä tuottavan motivaatiota opiskeltavaa asiaa kohtaan. Muistan tuolloin pohtineeni ja vähän ihmetelleenikin asiaa. Käytännön kokemus osoitti, että tiedollinen ristiriita ei suinkaan aina motivoinut oppilasta. Oppimiseen vaikutti joukko muitakin tekijöitä kuten erilaiset tunteet. Oli siis katsottava tilannetta

Tiedollinen ristiriita ei suinkaan aina motivoi oppilasta. Oppimiseen vaikuttaa joukko muitakin tekijöitä kuten erilaiset tunteet.

Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, Ammatillinen opettajakorkeakoulu. Olen pitkän linjan opettaja. Nautin arkisista asioista ja tutkiskelen mielelläni niiden kauneutta. Valmistuttuani kotitalousopettajaksi Helsingin yliopistosta siirryin lyhyen peruskoulujakson jälkeen opettajaksi ammatilliseen koulutukseen sosiaali- ja terveysalalle. Ammatillinen koulutus on tarjonnut minulle monipuoliset mahdollisuudet kehittyä opettajana. Aluksi opetin kotitaloutta, ravitsemusta ja kasvatusaineita. Sitten tein töitä myös oppilaitoshallinnossa. Tärkein oppi on kuitenkin ollut se, että olen opettajana jatkuvasti myös itse oppija. Viimeiset kymmenen vuotta olen toiminut opettajana ammatillisessa opettajankoulutuksessa ja päässyt siellä seuraamaan, miten opettajuuden muutos opettajasta ohjaajaksi on muokannut koulutuksen käytäntöjä.

oppilaan, kokonaisen ihmisen, näkökulmasta ja yritettävä oppia tuntemaan hänen maailmaansa. Sain sittemmin oivan tilaisuuden opiskella ja tutkia oppimiseen vaikuttavia tekijöitä työskennellessäni ammatillisena opettajana ja ryhmän ohjaajana sosiaali- ja terveysalan koulutuksessa. Jo näinä opettajavuosina vakuutuin siitä, että tunteet ovat merkittävä tekijä oppimisessä, ja myöhemmin opettajankouluttajana olen syventänyt tätä näkökulmaani tutkimuksen kautta.

Tässä artikkelissa kuvaan tunteita oppimisen sidosaineena nostamalla esiin tiedon kehollisen alkuperän ja siitä kumpuavan inhimillisen tarpeen säilyttää yhteys kehollisen kokemuksen ja tietämisen välillä, myös oppimisessa. Esittelen kolme tekijää, kohtaamisen, kehollisuuden ja kauneuden, jotka kuvaavat aikuisen oppijan kokemusta elämän merkityksellisistä tekijöistä.

Oppija tulee oppimistilanteeseen kokonaisena ihmisenä kokemuksineen, ajatuksineen, suhteineen kaikkineen.

Ajattelen siis olen vai Olen siis ajattelen?

Oppimisessa on kyse muutoksesta. Halusta tietää enemmän tai paremmin, osata enemmän tai paremmin, ylipäättään muuttaa, laajentaa tai syventää osaamistaan elämän jollakin osa-alueella. Usein antoisin lopputulos saavutetaan, jos oppimista ohjaa oppijan oma halu tai tahto, eli sisäinen motivaatio, kuten oppimisen yhteydessä usein puhutaan. Miten sisäinen motivaatio, tuo kullannarvoinen voimauttava ja eteenpäin puskeva voimavara oikeastaan rakentuu? Enemmän kuin mitkään tiedolliset ristiriidat, opetus-suunnitelmien tavoitteet, pätevyysvaatimukset tai toimintaa ohjaavat normit, ihmisen toimintaa, myös oppimista, ohjaavat arjen pienet asiat: yhteisöllisyys, rakkaus, lepo, ruoka, luonnon olosuhteet kuten lämpö, raikas ilma ja auringon valo. Nämä ovat asioita, jotka synnyttävät meissä tunteita. Tunteet vaikuttavat meihin ja liikuttavat meitä. Liikuttajina tunteet ovat muutostekijöitä ihmisen fyysisessä, sosiaalisessa ja ideaalisessa toiminnassa. Tunteet, jotka ihminen kokee, tai odottaa kokevansa, vaikuttavat voimallisesti motivaatioon, koettuun mahdollisuuteen selviytyä tilanteesta ja viime kädessä myös itse tekemiseen. Oppiminen ei ole pelkästään järjen asia, kuten kognitiivis-konstruktivististen oppimisteorioiden perustella voisi ajatella. Oppiminen on kokonaisvaltainen ja siksi myös kehollinen tapahtuma, sillä ihmisen tietoisuudella on kehollinen perusta.

Ymmärrys tietoisuuden kehollisesta perustasta on länsimaisessa ajattelutavassamme vielä ohut, joskaan ei uusi. Sen sijaan ajattelutapaamme on historian saatossa muokannut voimakkaasti niin sanottu keho–mieli-ongelma. Se on osaltaan vahvistanut ajatusta tunteiden ja järjen ontologisesta eli olemuksellisesta erillisyydestä. Tiede on tarjonnut näkökulman, jossa tunteita pyritään ymmärtämään tällaisen kahtia jakamisen kautta. Ensinnäkin on olemassa tunteita, jotka suuntautuvat johonkin kohteeseen, kuten rakkaus rakastettuun ja viha viholliseen. Suuntautumisen takia näillä tunteilla on joku tietoinen kohde ja tästä syystä niitä voidaan käsitellä kognitiivisesti eli tiedollisesti. Tunteille voidaan näin ajateltuna osoittaa tiedollinen perusta. Oppimisessa tällaiset tunteet ovat hyödyllisiä. Ne ovat tiedollisen alkuperänsä mukaisesti hallittavissa

ja näin ollen hyödynnettävissä motivaation ja oppimisen ylläpitämisessä. Toisaalta kaikilla tunteilla ei ole selkeää kohdetta. Jos mielen valtaa esimerkiksi alakulo, haikeus tai hamitus, voi näille tunteille olla vaikea osoittaa kohdetta. Alakulon, haikeuden tai hamituksen tunne ei selity suuntautumisella jotakin kohti, eivätkä ne näin ollen ole liitettävissä tietoisuuteen. Ne voivat kuitenkin haitata tai myös edistää oppimista, mutta niiden hallinta tai hyödyntäminen voi olla oppimistilanteissa vaikeaa.

Elämä haastaa meitä kuitenkin kohtaaman toisemme kokonaisina, myös kehollisina ja tuntevina ihmisinä. Oppija, on hän sitten lapsi, nuori tai aikuinen, tulee oppimistilanteeseen kokonaisena ihmisenä kokemuksineen, ajatuksineen, suhteineen kaikkineen. Sama koskee opettajaa, vaikkakin häntä ohjaa ammattiosaaminen, opettajan etiikka ja asiantuntijaroolin toimintamallit, joissa tunteiden vaikutus pyritään minimoimaan. Kaikenlaiset tunteet, suuntautuneet tai ei-suuntautuneet, syntyvät ensisijaisesti kehollisessa kosketuksessa maailmaan. Esimerkiksi fyysinen kosketus ja läheisyys ovat ensimmäisiä aistimuksiamme maailmasta. Kosketus saa aikaan hormonaalisia muutoksia, jotka yhtenä tekijänä ovat rakentamassa esimerkiksi rakkauden tunnetta. Näin ollen vaikkapa halaaminen rakentaa siis omalta fysiologiselta osaltaan johonkin kohteeseen, esimerkiksi lapseen tai kumppaniin, suuntautuvaa rakkautta. Vaikka tiede on innokkaasti ollut muokkaamassa käsitystämme tunteiden ja järjen erillisestä alkuperästä, alkaa yhä enemmän syntyä myös toisenlaista tutkimustietoa. Esimerkiksi neurotiede on tuottanut juuri tällaista biologisen kehon ja tietoisuuden yhteistä alkuperää vahvistavaa tietoa.

Filosofian alueella ruumiinfenomenologia on nostanut esille ihmisyyden kehollisen alkuperän. Eli ihminen on ensin aistiva ja kokeva ja vasta sitten tiedostava olento. Nämä eivät ole kuitenkaan erillisiä asioita, vaan kehollisuus on tiedon ja mielemmen maaperä. Puhutaan holistisesta ihmiskäsityksestä dualistisen sijaan. Aistiva keho tuottaa esikielellisen kokemuksen kokevalle keholle ja tällä tavalla kokemuksesta syntyy käsitteellistämisen ja kielellistämisen kautta tietoa ja tietämistä. Vanhan Descartesilta lainatun hokeman, ajattelen, siis olen, voi kääntää muotoon, olen, siis ajattelen.

Holistinen tiedon ja mielen kehollista alkuperää valottava ihmiskäsitys tarjoaa hyvän viitekehyksen, kun halutaan tarkastella tunteita oppimisen yhteydessä. Esikielellinen kokemusmaailma aistimisen synnyttämien tunteineen päivineen on tietämisen perusta, joten yhteyden säilyttäminen tähän maailmaan oppimisessa on ensiarvoisen tärkeää. Kehollisesta alkuperästä nousevat myös ne tunteet, jotka voivat olla joskus hämmentäviä ja vaikeasti hallittavia.

Merkityksellinen kokemus on usein tunnekokemus

Toimin tällä hetkellä opettajana ja ohjaajana Haaga-Helia Ammatillisessa opettajakorkeakoulussa. Opiskelijani ovat aikuisia ja työssäkäyviä ihmisiä, useat myös perheellisiä. Opintojen, perheen ja työn yhteensovittaminen vaatii ponnisteluja ja edellyttää opiskelijalta vahvaa motivaatiota ja halua selvitä. Monenlaiset tunteet ”jylläävät” opinnoissa ja olen nähnyt, miten tunteet voivat tukea tai haitata opintojen etenemistä.

Olin vuosina 2010–2013 mukana Suomen Akatemian rahoittamassa tutkimushankkeessa, jossa tutkittiin suomalaisen arjen rakentumista. Tässä hankkeessa sain mahdollisuuden tarkastella sitä, mikä tekee aikuisopiskelijoiden arjesta merkityksellisen.

Koin tämän oppimisen näkökulmasta mielenkiintoisena, sillä merkitykselliset asiat muistetaan hyvin. Tutkimukseni Sydänääniä – keskustelua arjesta aikuisopiskelijan opintopolulla paljasti, että tunteet liittyivät hyvin usein näihin merkityksellisiin kokemuksiin eli merkityksellinen kokemus oli hyvin usein myös tunnekokemus. Löysin tutkimuksessani kolme keskeistä asiaa, jotka liittyivät merkityksellisiin kokemuksiin ja joiden kautta opiskelijat tietoisesti rakensivat itselle ja läheisille ikään kuin parempaa arkea. Nämä kolme asiaa ovat kohtaaminen, kehoisuus ja kauneus.

Kohtaamisia arjen laskoksissa

Elämä pitää sisällään valtavan määrän erilaisia kohtaamisia, innostavia, ohikiitäviä, välillä kiusallisia mutta myös monia sykähdyttäviä. Yhtä kaikki, ihminen kaipaa kohtaamista ja kohdatuksi tulemistä. Tämä korostui myös Sydänääniä tutkimuksessa. Erityisesti kohtaamiset perheenjäsenten kesken näyttäytyvät tärkeinä ja niille halutaan antaa tilaa. Koska aikuisopiskelijan arki on aikataulutettua ja kiireistä, pitää perheenjäsenten kohtaamisille usein tietoisesti ”rakentaa” paikka arjen monien rinnakkaistenkin toimintojen keskelle ajallisesti, toiminnallisesti ja tilallisesti. Nimesin tällaiset tietoiset kohtaamisen hetket arjen monien askareiden lomassa arjen laskokseksi. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että silloin kun hoidetaan perheen yhteisiä asioita, valmistetaan ruokaa tai käydään kaupassa, yhdessä tekeminen nouseekin ruoanlaittoa tai kaupassa käymistä tärkeämmäksi ja läsnäolo ja huomio hetkessä suunnataan puolisoon tai lapseen. Erilaiset toiminnat laskostuvat päällekkäin. Ruoka valmistuu tai ostokset tehdään ”siinä sivussa”. Kohtaaminen arjen laskoksessa edellyttää tietoista toiminnan järjestelyä ja huomion suuntaamista halutulla tavalla.

Arjen laskoksen voi luoda ihmisten välille milloin ja missä vain, vaikka kahdenkeskiseen keskusteluun väkijoukon keskellä. Koti on toki luonteva paikka erilaisille arjen laskoksille, mutta laskoksia syntyy kaikkialla muuallakin ihmistä ympäröivässä maailmassa, muun muassa erilaisissa formaaleissa ja informaaleissa oppimisympäristöissä. Esimerkiksi perheelliselle äidille tai isälle opinnot voivat tarjota kaivatun mahdollisuuden arjen laskokseen, jossa voi kohdata vertaisen, toisen aikuisen. Opiskelu ja sosiaalinen virkistyminen laskostuvat päällekkäin. Arjen laskoksissa koetuissa kohtaamisissa syntyy merkityksiä, esimerkiksi yhteisöllisyys, huolehtiminen, rakkaus tai jatkuvuus.

Kehollisuus

Ihmisen keho on kuin maaperä, johon eletty elämä on kerrostanut ainutlaatuisen sedimentin. Kerrostumat eivät ole ”kivettyneitä kerroksia”, vaan lihaa ja verta, kokemuksia, tunteita ja tietoa, joita voi elämäkokemuksikkin kutsua. Kehollisuudella on erityinen asema ihmisen elämässä. Sydänääniä tutkimuksessa opiskelijat kuvasivat erilaisia liikunnan muotoja eheyttävinä, hoitavina ja elämää harmonisoivina asioina. He halusivat järjestää aikaa liikunnalle ja fyysiselle tekemiselle. Liikunta oli aina läsnä mahdollisuutena ja odotuksena, vaikka se todellisuudessa olisi jäänyt toteutumatta. Liikkuminen ja erilainen fyysinen tekeminen mahdollistavat kokonaisvaltaisen kehollisen kokemuksen ja ympäristön monitahoisen aistimi-

sen. Liikkumisella ja fyysisellä tekemisellä ihminen ankkuroi itsensä ympäristöön ja kanssaihmisiin ja saa aistikokemuksen tasolla palautetta omasta olemassaolostaan.

Holistinen ihmiskäsitys ja kehollisuus sen osana avaavat fyysisyyden tarpeelle hyvinkin syvällisen ulottuvuuden. Koska ihminen on tässä maailmassa ensin aistivana kehona ja tämän jälkeen aistikokemuksen tiedostavana kehona, liikunta, ruumiillinen tekeminen ja kosketuksissa oleminen pitävät yllä yhteyttä esikielellisen ja käsitteellisen kokemusmaailman välillä, eli kosketusta ihmisyyden alkuperään. Siksi kehollisuuden merkityksen korostuminen ei ole mikään yllätys. Elämänhistorian aikana kehoon kerrostunut esikielellinen kokemus, joka heijastuu tavoissa, taidoissa, teoissa ja moraalisis-

sa koodistossa, muokkaavat kehosta maaston, jossa esimerkiksi tunteet syntyvät ja joka paljastaa kehon esikielellistä historiaa. Hajut, maut, äänet tai vaikkapa tietynlainen kosketus voivat yllättäen liittää akuutin kokemuksen johonkin menneeseen. Tulee tunne johonkin kuulumisesta, osallisuudesta ja jatkumosta. Keho muistaa vaikka itse en muistaisikaan.

Kehollista havaitsemista ja aistimista on totuttu pitämään subjektiivisena ja siksi epäluotettavana tiedon lähteenä. Epäluotettavuudesta huolimatta aistiminen ja havaitseminen nähdään kuitenkin sekä olemassaolon, tietoisuuden että toiminnan kannalta merkityksellisenä. Kehollisuuden väheksymisen sijasta aistien toimintaa ja niiden käyttöä tulisi pyrkiä täydentämään ja harjoittamaan parantamalla somaattista tietoisuutta. Tätä kautta ihmisen havaitsemisherkkyyks ja myös toimintakyky kehittyvät. Keho ei ole ihmisyydelle pelkästään sen yksi ulottuvuus muiden joukossa, vaan perustava instrumentti koko ihmisyyden todentamiselle. Kehon, mielen ja tiedon syvä yhteenkuuluvuus ja keskinäinen riippuvuus olisi hyvä tunnistaa. Keho on välineiden väline, välttämätön havaitsemiselle, toiminnalle ja myös ajattelulle. Emme vain tunne, vaan myös ajatteleme kehollamme.

Elämänhistorian aikana kehoon kerrostunut esikielellinen kokemus, joka heijastuu tavoissa, taidoissa, teoissa ja moraalisisessa koodistossa, muokkaavat kehosta maaston, jossa esimerkiksi tunteet syntyvät ja joka paljastaa kehon esikielellistä historiaa.

Kauneus

Voiko oppiminen olla kaunista? Tämä oli yksi Sydänääniä tutkimuksessa esille nousseista kysymyksistä. Opiskelijat puhuivat hetkistä, jossa asiat asettuvat järjestykseen, arjen keskelle syntyy tilaa olla ja hengittää ja jossa toteutuu tietynlainen täyttymys. Tällainen puhe liittyy esteettisyyteen. Se liittyy arjessa koettuihin jännitteisiin ja niiden kautta kaareutuviin kokemuksiin kokonaisuuksiin. Se liittyy myös harmonian tavoitteluun. Opiskelijan arjessa esteettinen kokemus rakentui esimerkiksi siten, että työviikon aikana kiireestä ja väsymyksestä huolimatta tehtiin pieniä, isompaan tavoitteeseen liittyviä tekoja johdonmukaisesti toteuttaen. Työ- ja opiskeluvuoden aikana esimerkiksi kotityöt saattoivat tuntua raskailta, mutta suhteessa tulevaan viikonloppuun ne muodostuivat vapaa-aikaa ja lepoa luoviksi askeliksi. Työviikko–viikonloppu vaihtelu toi elämään rytmiä. Viikonloppuun liittyi tietynlainen täyttymyksen tunne, jossa kiire vaihtuu levoksi ja ulkoa tulevat paineet väistyvät omaehtoisen ajankäytön tieltä. Täyttymyksen tunnetta ei olisi syntynyt ilman työviikon aikana tehtyjä valmistelevia tekoja ja tulevan viikonlopun odotusta.

Samanlaisia asioita liittyi myös opiskeluun. Opiskeluvuoden aikana pitää nähdä vaivaa, opiskelu ei tapahdu itsestään, sille pitää raivata aikaa ja siihen pitää panostaa. Mutta opiskeluun liittyy hetkiä, jolloin asiat loksahdavat paikoilleen, syntyy ymmärrys kokonaisuuksista ja mieltä askarruttaneet asiat saavat selityksiä. On myös tilanteita, joissa harjoittelu tuottaa tulosta ja huomaa hallitsevansa tilanteita, menetelmiä ja prosesseja. Nämä ovat oppijalle merkityksellisiä asioita ja myös esteettisiä kokemuksia. Oppiminen voi siis olla kaunista.

Esteettinen kokemus yhdistetään yleensä ensisijaisesti eri taiteen aloihin. Puhe esteettisestä kokemuksesta arkisen toiminnan kuten oppimisen yhteydessä on kuitenkin myös perusteltua ja sillä on pitkä historia. Jokainen arkinen kokemus pitää peitetyksi sisällään esteettisyyden, sillä jokainen kokemus tai kokemusten virta voi saavuttaa harmonian ja synnyttää täyttymyksen tunteen. Yhtään arkista asiaa ei pidä esteettisessä mielessä halveksia tai aliarvioida. Jokainen havainto, teko, sana tai kuva sisältää esteettisen potentiaalin. John Dewey on kirjoittanut siitä, miten arkikokemuksen ja arkisen toiminnan sekä taiteellisen toiminnan ero on loppujen lopuksi hiuksen hieno. Kyse on siitä, että asioissa ja teoissa osataan nähdä niiden potentiaalinen kauneus.

Opettaja tilanteiden tulkitsijana

Olen tässä artikkelissa kuvannut sitä, miten tunteet liittyvät olennaisesti merkityksellisiin kokemuksiin, siis myös oppimiskokemuksiin. Entä mitä minun opettajana pitäisi tästä ajatella tai miten siihen suhtautua? Tutkimukseni, sen enempää kuin käytännön kokemuksenikaan, ei ole antanut vastausta siihen, voiko tunneulottuvuutta esimerkiksi systemaattisesti suunnitella osaksi oppimisprosessia. Mutta olen vakuuttunut siitä, että kehollisuuden merkityksen ymmärtäminen merkityksellisten kokemusten synnyssä auttaa minua opettajana ennakoimaan ja käsittelemään tunteita osana oppimisprosessia.

Sydänäänä tutkimuksessa esiin tulleet merkitykselliset teemat antavat myös viitteitä siitä, mihin suuntaan opetustilanteita kannattaa reivata, kun haluaa auttaa opiskelijaa merkityksellisen oppimiskokemuksen saavuttamisessa. Keskeisiä asioita ovat aika ja yhdessä tekeminen. Jotta arjen laskoksia voi syntyä opetuksen kontekstiin, pitää kohtaamisille varata aikaa sekä saattaa oppijat toimimaan yhdessä. Koen, että opettajana minun tulee olla herkkä tilanteiden tulkitsija, ilmapiirin luoja ja kokonaisvaltaisen kehollisen oppimisprosessin ohjaaja ja mahdollistaja.

En halua tarjota liian valmista ja läpeensä ohjeistettua opetusta, sillä näin vain kaappaisin itselleni sen, mikä kuuluu oppijalle, eli oppimisen ilon ja kauneuden.

Tavoitteena kehotietoinen opettaja

Kognitiivis-konstruktivistinen oppimiskäsitys nojaa tiedon käsitteelliseen ja kielelliseen lähtökohtaan. Se ei anna juurikaan välineitä tunteiden osallisuuden tai merkityksen käsittelylle oppimisessa. Sen sijaan kun tieto nähdään lähtökohdiltaan kehollisena, voidaan tunteet hahmottaa kokemusmaailmamme osana ja rakentajana. Itse tulkitseen niin, että tunteet ovat oppimisen sidosaine. Tunteet ovat kuin virta, joka ankkuroituu esikielelliseen kokemukseen ja jatkaa spiraalinomaisesti matkaansa kohti käsitteellistä ja tulkittua kokemusmaailmaamme sitoen yhteen menneen ja nykyisen sekä odotuksen tulevasta.

Opettajana haluan nauttia osallisuudestani oppimisen joskus tunteelliseenkin maailmaan. Haluan tulla osaksi merkityksellisiä kokemuksia, myös oppimiskokemuksia. Haluan toimia vastuullisesti sekä itseäni että toisia kohtaan ja siksi tavoittelen mahdollisimman hyvää kehotietoisuutta, eli tietoisuutta kehollisen kokemuksen ja tietoisuuden ykseydestä. Minulle ei ole yhdentekevää, minkälaisia oppimiskokemuksia opiskelijani kokevat. Siksi minua kiinnostavat opiskelijoitteni tarinat ja ajatukset. En halua tarjota liian valmista ja läpeensä ohjeistettua opetusta, sillä näin vain kaappaisin itselleni sen, mikä kuuluu oppijalle, eli oppimisen ilon ja kauneuden, joka siihen sisältyy. Oppija ei ole oppimistehtailuni kohde, vaan oman arkensa haltija ja omistaja. Tämän oivaltaminen on minusta viisautta, järkevää ja käytäntöön vietyä myös opettajan sivistystä.

KIRJALLISUUTTA

Dewey, J. (2010). Taide kokemuksena (suom. A. Immonen & J. S. Tuusvuori). Tampere: niin & näin. (Alkuperäisteos 1934.)

Heinilä, H. & Ranne, K. (2012). Pedagoginen infrastruktuuri tutkivassa oppimisessa. Teoksessa Kotila, H. & Mäki, K. (toim.) Ammattikorkeakoulupedagogiikka 2 (293–308). Helsinki: Edita.

Heinilä, H., Kalli, P. & Ranne, K. (2009). Tutkiva oppiminen ja pedagoginen asiantuntijuus. Tampereen ammattikorkeakoulun julkaisuja. Sarja A. Tutkimuksia 15. OKKA-säätiön julkaisuja.

Heinilä, H. (2014). Sydänääniä – hermeneuttis-fenomenologinen tulkinta aikuisopiskelijan arjesta. Teoksessa Korvela, P. & Tuomi-Gröhn, T. (toim.) Arjen rakentuminen ja rytmit perhe-elämän käännekohtissa (270–287). Kuluttajatutkimuskeskuksen kirjoja 9. Tampere: Kuluttajatutkimuskeskus.

Klemola, T. (2005). Taidon filosofia – filosofin taito. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Korvela, P. & Tuomi-Gröhn, T. (2014). Arjen rakentuminen ja rytmit perhe-elämän käännekohtissa. Kuluttajatutkimuskeskuksen kirjoja 9. Tampere: Kuluttajatutkimuskeskus.

Merleau-Ponty, M. (2002). Phenomenology of Perception (käännös C. Smith). London: Routledge. (Alkuperäisteos 1945.)

Rauhala, L. (2005). Ihminen kulttuurissa – Kulttuuri ihmisessä. Helsinki: Yliopistopaino.

OHJAUS ON YHTEISTYÖTÄ, ÄLÄ TEE SITÄ YKSIN

Sanna Vehviläinen (haastattelun pohjalta kirjoittanut Anna-Maija Iskanius)

Tämän artikkelin pohjana on KT, dosentti Sanna Vehviläisen 2014 ilmestynyt kirja Ohjaustyön opas sekä maaliskuussa 2015 Tampereella käymäni keskustelu hänen kanssaan. Artikkelissa nivoutuvat omat henkilökohtaiset ajatukseni opettajuudesta ja opiskelijoiden kohtaamisesta Ohjaustyön oppaassa oleviin kirjoituksiin sekä käymäämme keskusteluun ja siinä esiin nousseisiin teemoihin.

Vehviläinen työskentelee tällä hetkellä Työterveyslaitoksen vanhempana tutkijana. Hän on ohjauksen monitoiminainen tutkija, kouluttaja, ohjaaja, kehittäjä ja keskustelija. Sanna Vehviläisen unelma on ohjauksen asian edistäminen ja kehittäminen yhä selkeämmäksi, näkyvämmäksi ja toimijoille palkitsevammaksi. Hän uskoo, että ohjauksellinen työskentelyote toimii ihmisen kasvun mahdollistajana. Ohjaus voi toimia yhteisöllisyyden ja dialogin rakentajana yhteiskunnassamme ja näin olla osaltaan rakentamassa demokratiaa. Hän uskoo, että ohjauksellisilla toimintatavoilla voidaan huojentaa työ- ja arkielämää ja voidaan olla vaikuttamassa ihmisen työkykyyn ja jaksamiseen pitkällä aikavälillä. Ohjauksella voidaan voimistaa yksilöä silloinkin, kun yhteisön kehittäminen ”tökkii.” Ohjaus on ketterä työkalu. Se kykenee menemään lähelle ihmistä säilyttäen kuitenkin kontaktin yhteisöön ja antaen toivoa. Itse opettajana ja työnohjaajana näen ohjauksellisen työtöteen

voiman juuri ihmisen voimavaralähtöisessä kannattelussa. Henkilökohtaiset opetussuunnitelmat ammattiopinnoissa ja työelämän jatkuva kehittämispaine lisäävät ohjauksellisen tuen tarvetta. Ihminen tarvitsee erilaisissa elämäntilanteissa jäsentävää keskustelua ja ohjausta, jotta hänen tahdonvoimansa voi pysyä yllä yhä pirstaleisemmassa opiskelu- ja työelämässä. Avaan kirjoituksessani mielestäni keskeisiä ohjauksellisen työtavan ominaispiirteitä, jotka erityisesti resonoituvat Ohjaustyön opas -kirjasta ja Sanna Vehviläisen kanssa käymästäni keskustelusta.

Opettaja rakentaa kumppanuuden

Vehviläinen korostaa, että ohjaus on aina yhteistyötä. Opettajan ei tarvitse ohjata yksin vaan ohjaus on aina vähintään kahdensuuntaista kommunikaatiota. Osaaminen tai tieto ei ole yksin opettajalla eikä opiskelijoilla vaan se on jossain ohjaustilanteeseen osallistuvien ihmisten välissä tai keskeillä, ja jokainen lähestyy oppimista tai tietoa ohjaustilanteessa omasta historiastaan – subjektiviteetistaan käsin. Viisas opettaja ottaa opiskelijat kumppanikseen ja antaa jokaisen yksilön vaikuttaa opetustilanteeseen. Opettaja jakaa myös tietoa kollegoidensa kanssa. Opettajan ei siis tarvitse tehdä ja tietää yksin.

Ohjaussuhteessa, esimerkiksi pedagogisessa tilanteessa, rakennetaan kumppanuus, t. allianssi, tietoisesti. Allianssi rakentuu kolmen kohdan kautta:

Sanna Vehviläinen, kasvatustieteen tohtori, aikuiskasvatuksen dosentti, työnohjaaja ja Työterveyslaitoksen vanhempi tutkija.

- Ryhmässä on turvallinen ja luottamuksellinen ilmapiiri sekä ystävällinen vuorovaikutus.
- Ryhmä ymmärtää mitä ollaan tekemässä.
- Ryhmä ymmärtää niitä keinoja, joilla tavoitellaan uuden oppimista.

Pedagogisessa ohjaustilanteessa kohtaavat ihmiset, jotka ovat tulleet samaan tilaan, samaan aikaan ja paikkaan. Se on, ja siitä alkaa, yhdessä rakentamisen tila. Mielestäni yhdessä rakentamisen tilasta tulee parhaimmillaan oppimisyhteisö tai oppiva yhteisö. Ohjaajalle on tärkeää, että hän rakentaa vuorovaikutustilanteen, joka on turvallinen, luottamuksellinen – tulevaisuussuuntautunut. Sekä ohjaajalla että ohjattavalla tai ohjattavilla on vastuu vuorovaikutuksen ja ohjausprosessin onnistumisesta. Ohjausta ei voi tehdä ohjaaja itse, vaan se vaatii molemmat osapuolet toimimaan ja rakentamaan onnistunutta prosessia.

Ohjaustilanne on kokemuksellinen oppimisprosessi. Ohjattava (oppilas, opiskelijaryhmä) tuo omat ajatuksensa, kokemuksensa ja tunteensa yhdessä rakentamisen tilaan. Syntyy kumppanuussuhde, jossa on jännite. Molemmat osapuolet ovat ohjaustilanteessa kokijoita. Ajatukset synnyttävät tunteita, tunteet herättävät kokemuksia ja nämä kaikki yhdessä uuden oppimista.

Ohjaaja asettuu ohjattavan kasvuprosessin palvelukseen ja vahvistaa ohjattavan toimijuutta. Ohjaaja on kasvuprosessin kannattelija ja hän on kokonaisvaltaisesti ohjattavan prosessin käytössä. Ohjausprosessi on vastuullista vuorovaikutusta, jossa tulee olla paljon myötätuntoa, arvostusta, luottamusta, hyväksyntää ja jopa hartautta.

Ohjattavan toimijuus voi vahvistua vuorovaikutuksessa, jossa hän kokee turvaa ja hyväksyntää. Ohjattavan kasvu-, oppimis-, työ- ja ongelmaratkaisuprosesseista tulee ohjauksessa yhteistoimintaa. Kohtaamassa ovat lähietäisyydellä kaksi toimijaa tai toimijoita, heidän intressinsä ja persoonansa. Ytimessä on kummankin subjektiviteetin välinen jatkuva neuvottelu. Ohjaustilannetta ei voi täysin hallita eikä se ole tavoiteltavaakaan. Ohjaus on systeeminen ilmiö (yksinkertaisesti sanottuna "kaikki vaikuttaa kaikkeen"), jossa järjestyksen rinnalla on kaaosta, tarkoituksen rinnalla ennakoimattomuutta ja voiman kääntöpuolella vallankäyttöä.

Ohjausprosessi

Tällä hetkellä monet tutkijat kannattavat konstruktivistista oppimisenäkemyksiä, jossa opettaja nähdään oppimistoiminnan ohjaajana. Oppimistoiminta on systemaattista ja tavoitteellista. Ohjaava ote tukee opiskelijan metakognitiota sekä itsesääätelyä. Vapaan sivistystyön piirissä opiskelevat hyötyvät ohjauksellisesta otteesta, koska se sopii monenlaisiin elämän haasteisiin ja pystyy tukemaan ihmisen kasvu- ja oppimisprosessia. Onnistuneessa prosessissa ohjaaja 1. tietää mitä ohjaa, 2. oppiminen on aina prosessi, 3. ohjaajalla ja ryhmällä on yhteinen tavoite.

Aivan keskeistä ohjaajan on panostaa oppimisprosessin aloitukseen ja lopetukseen. Ryhmän tulee ymmärtää, että se on lähdössä yhteiselle matkalle. Siksi ohjaajan on tutustuttava yksilöihin ja luotava kontakti jokaiseen opiskelijaan. Ryhmä ei ryh-

Ohjausprosessi on vastuullista vuorovaikutusta, jossa tulee olla paljon myötätuntoa, arvostusta, luottamusta, hyväksyntää ja jopa hartautta.

mäydy itsestään. Ohjaaja ei voi tehdä oletuksia ihmisten motivaatioista tai syistä tulla kurssille, vaan hänen täytyy olla niistä aidosti kiinnostunut. Ohjaaja neuvottelee, miten ryhmä aikoo kulkea yhteisen matkan. Jokaisen tunnin loppuksi ohjaajan on hyvä olla kiinnostunut jokaisen ajatuksista; mitä keskeistä jäi mieleen, mitä oivalluksia, tunteita ja ajatuksia tunnilla heräsi. Ja tietenkin koko prosessin loppuksi ohjaaja reflektoi ryhmän kanssa matkan onnistumista ja sitä, mitä ryhmäläiset ovat oppineet ja miten mennään eteenpäin.

Sanna Vehviläinen toteaa keskustellessamme, että ohjaaminen ei ole rakettitiedettä. Se on yksinkertaisia asioita, joille jokainen pedagogista työtä tekevä voi herkistyä. Opettajan havaintojen keskittyessä ryhmän toimintaan, ryhmän sisällä valitsevaan kokemukseen ja työskentelyn alaisiin työprosesseihin ryhmäprosessi jäntevöityy ja opettajan toiminnasta tulee jäsentyneempää, läpinäkyvämpää ja ennakoitavampaa. Opettajan peruskysymykset ohjausprosessissa ovat:

- Mitä prosessia ohjaan? Missä roolissa olen?
- Missä orientaatioissa olen: opettaja, ongelman ratkaisija, tutkija vai kannattelij?
- Kenellä on vastuu prosessista? Kuka omistaa prosessin?

Erilaisuus on resurssi

Vapaan sivistystyön opiskelijaryhmät voivat olla hyvinkin heterogeenisiä ja opiskelijat tulevat erilaisista oppimisorientaatioista ja elämänhistorioista. Usein opettaja miettii, millä tavalla ihmisten erilaiset taustat voivat tulla esiin opetustilanteessa. Ohjauksellisessa työs-

Erilaisuus on este oletettaessa, että kaiken pitää olla tasalaatuista. Taitava pedagogi näkee erilaisuuden voimavarana ja on kiinnostunut ryhmässä olevista erilaisista tavoitteista.

kentelyotteessa erilaisuus on resurssi, voimavara, joka tarjoaa yhteisen kasvualustan ryhmälle. Erilaisuus on este oletettaessa, että kaiken pitää olla tasalaatuista. Taitava pedagogi näkee erilaisuuden voimavarana ja on kiinnostunut ryhmässä olevista erilaisista tavoitteista. Näin jokainen opiskelija voi kokea kunnioitusta ja arvostusta. Kunnioituksen ja arvostuksen antaminen on opettajalta sellainen ele, jonka opiskelija muistaa läpi elämän. Opettaja ei voi räätälöidä opetustaan kuulematta opiskelijan ajatuksia, motivaatiota, osaamista ja tavoitteita. Näiden asioiden kuuleminen ja aito kiinnostus opiskelijaa kohtaan auttavat ohjausorientaatiossa työskentelevää opettajaa asettumaan opiskelijan ja ryhmän toimijuuden vahvistajaksi. Ohjaaja tarvitseekin eettistä selkärankaa ja näkemystä hyvästä elämästä. Ohjaaja ei ole kone, vaan inhimillinen elinikäinen oppija, joka ohjaustilanteissa myös itse haastaa omat arvonsa, uskomuksensa, näkemyksensä ja tunteensa. Jotta eettinen selkäranka pysyy ja näkemys hyvästä elämästä vankistuu, ohjaaja tarvitsee tukea läheisiltä ja ystäviltä sekä ammattilaisilta vaativassa työssään.

Yksilö ja yhteisö tarvitsevat kannattelua - kannattelevia vanhempia, kannattelevia opettajia ja instituutioita. Kannattelu on myötätuntoa ja empatiaa.

Mihin vapaata sivistystyötä tarvitaan ja miksi?

”Sivistyksen tulee säilyä ja sanan sivistys kuulua sanavarastoomme.” Näin Sanna Vehviläinen kiteytti vastauksensa kysymykseni, mihin vapaata sivistystyötä tarvitaan ja miksi. ”Täytyy olla instituutioita, joiden tehtävä kytkeytyy sivistykseen ja kasvuun. Sivistyksen instituutiot kannattelevat kasvuprosesseja. Ihminen, ihmisarvo, vastuu yksilöstä ja yhteisöstä sekä pohdinta hyvästä elämästä ovat arvoja, joita sivistysinstituutiot kannattelevat.” Kansansivistyksen rakenteet ovat täynnä keskusteluhistoriaa, jossa kuuluu vilpitiön paneutumisen henki ja totuuden jano. Paitsi rakenteissa, niin myös opettajan yksilö- ja ryhmäkohtaamisissa, perhe- ja ystävyysuhteissa on läsnä yhdessä jakamisen viitekehys, jossa kokemukset jäsentyvät

ajassa ja elämänhistorioissa ammentaan niistä uutta yhteistä tietoisuutta. Se on uniikkia. Sivistys on ihmisen pyrkimystä viisauteen ja tutkimaan suhdetta ympäristöön. Ihmisen omat kokemukset synnyttävät ihmisen tietoisuuden. Siksi ihmisen tulee uudistaa ja laajentaa horisonttiaan muuttuvassa maailmassa.

Yksilö ja yhteisö tarvitsevat kannattelua – kannattelevia vanhempia, kannattelevia opettajia ja instituutioita. Kannattelu on myötätuntoa ja empatiaa. Kannattelu vahvistaa yksilön ja yhteisön subjektiviteettia. Ohjaustilanne on täynnä inhimillisyyttä, johon kuuluvat emootiot, eettisyys ja tiedollisuus. Jokainen kohtaaminen on kulttuurinen kohtaaminen ihmisen iästä, sukupuolesta tai kansalaisuudesta riippumatta. Onnistuneen kohtaamisen kriteereinä voidaan pitää sitä, että ohjattava tulee kuulluksi ja nähdyksi ja että ohjattavalle annetaan aikaa, huomiota ja kunnioitusta sekä turvaa ja hyväksyntää. Ohjattavalla on siis oikeus kokea turvaa ja hyväksyntää, saada aikaa, huomiota ja kunnioitusta. Pohjimmiltaan jokaisessa kohtaamisessa on riski mokata, mutta myös mahdollisuus korjata. Se tekee ohjaustyöstä armollista. Ohjaustyö on korjautuvaa ja korjaavaa. Parhaimmillaan voimme tulla kuin yhteisen nuotiopiirin ääreen tutkimaan ilmiöitä ja vahvistumaan ihmisenä. Aito kiinnostus, aika ja tila hehkuvat nuotion ytimessä. Sinä, opettaja, voit pitää kasvun liekkiä yllä ja olla sytyttämässä oppimisen iloa.

DIALOGINEN OPPIMINEN JA OPETTAMINEN

Helena Aarnio (haastattelun pohjalta kirjoittanut Anna-Maija Iskanius)

”Sivistys on sydämessä. Sydämen sivistys näkyy hyväntahtoisuutena kohdata aidosti, kunnioittavasti ja arvostavasti ihminen kulttuurista, iästä tai sukupuolesta riippumatta. Sivistynyt ihminen kuuntelee ja yrittää ymmärtää. Sivistynyt ihminen muistaa huippuhetkenä kunnioittavan ja arvostavan kohtaamisen ja on valmis myös itse kohtaamaan samalla tavalla.” Näin sanoi Helena Aarnio maaliskuussa 2015, kun keskustelimme dialogisuudesta Hämeen ammattikorkeakoulun Ammatillisen opettajakorkeakoulun kahviossa. Aurinko paistoi ja kevät teki tuloaan. Tiivistän tässä artikkelissani mielestäni keskeiset teemat, joiden äärellä Helena Aarnion kanssa olimme.

Kuvaan sinulle ensin kaksi fyysistä oppimisympäristöä sekä oppimiskulttuurin, joka fyysisessä oppimisympäristössä vallitsee. Mieti kummassa sinä haluaisit opiskella tai opettaa.

Luokka 1. ”Astun luokkahuoneeseen. Vedän oven kiinni. Tulen tilaan, jossa pulpetit ovat järjestetty riviin, niin että opiskelijan katse on opettajaan päin. Opettajalla on oma pöytä luokan edessä. Väriyty luokassa on neutraali. Opiskelijat työskentelevät hiljaisuuden vallitessa. Hiljaisuuden halkaisee välillä opettajan ohjeet ja tiedon täsmennykset. Opettaja kyselee opiskeli-

joilta. Jotkut uskaltavat viitata. Monet eivät pelätessään vastavansa väärin. Vain luokan rohkeimmat saavat puheenvuoroja ja opettaja on aina oikeassa. Opettaja kaataa tietoa yksin puhuen tietämättömille. Tunnelma on totinen, iloton. Palaute perustuu virheiden etsimiseen ja yksilösuorituksiin.”

Luokka 2. ”Astun luokkahuoneeseen. Ovi jää auki, luokan seinät ovat lasia ja sieltä näkee ulos. Tilassa ei ole kiinteitä pulpetteja vaan luokassa on siirreltäviä pöytiä. Jotkut pöydistä ovat ryhmissä. Lattioilla on tyyynyjä ja penkkejä. Penkkejä käytetään myös pöytinä. Opettajalla ei ole omaa erillistä työpöytää vaan hän liikkuu opiskelijoiden keskellä. Luokassa on erilaisia värisävyjä jakamassa tilaa ja luomassa tunnelmaa. Luokassa kuuluu aiheeseen keskittynyt puheensorina. Opettaja on hiljaa. Opiskelijat pohtivat ja työstävät pareittain ja pienryhmissä tunnilla käsiteltävää teemaa. Opettajan ja opiskelijoiden keskinäisessä suhtautumisessa näkyy ja kuuluu jokaisen kunnioittaminen samanarvoisina ihmisinä. Jokaista kuunnellaan. Tunnelma on vapautunut ja iloinen. Virheitä ei pelätä, uskalletaan olla oikeasti oppimassa. Opettaja kannustaa yrittämään parhaansa ja palaute on avointa, realistista ja rehellistä.”

Pelkistin luokkahuonekuvauksissa Helena Aarnion kanssa käymäni keskustelun pohjalta kaksi erilaista oppimiskulttuuria: monologisen rintamaopetuskulttuurin ja dialogisen yhteisöllisen oppimiskulttuurin. Meillä kaikilla lienee kokemusta oppilaana olostu luokkahuoneen 1 kaltaisesta ympäristöstä, toivottavasti monella myös luokkahuoneen 2 kaltaisesta.

Helena Aarnio, FT, on Hämeen ammattikorkeakoulun Ammatillisen opettajakorkeakoulun eläkkeellä oleva yliopettaja. Hän on väitellyt aiheesta Dialogia etsimässä: Opettajaopiskelijoiden dialogin kehittyminen tieto- ja viestintäteknistä ympäristöä varten. Hän harrastaa yhdessä laulamista – täysin mukavuusalueensa ulkopuolella.

Dialoginen yhteisöllinen oppiminen

Ihminen on osa yhteisöä – niin myös opiskellessaan. Opettajan tärkein tehtävä on luoda ryhmästä oppimisyhteisö. Yhteisöllisyyden tunne, se että olemme samaa joukkoa samanarvoisina ihmisinä, juuri sellaisina kuin olemme, on kivijalka uuden oppimiselle. Turvallisessa ilmapiirissä, jossa ei tarvitse pelätä epäonnistumista, on jokaisen oppijan mahdollista saavuttaa parhaansa ja saada omista lähtökohdistaan parhaimmat tulokset. Oppimisyhteisöön osallistujat ymmärtävät, että jokaisen panos yhteishengen luomisessa on yhtä tärkeää ja se on kaikkien vastuulla – ei pelkästään opettajan. Opettaja murtaa jäätä ja rentouttaa uutta ryhmää: ”Mieti, mikä assosiaatio sinulle tulee mieleen nimestäsi, esimerkiksi Tiina tompera. Menkää kolmen hengen ryhmiin ja kertokaa nimenne ja assosiaationne toisillemme ja keskustelkaa niistä.” Luokka syttyy ja nauru raikuu. Lopuksi jaetaan kaikkien assosiaatiot. Tämän yksinkertaisen tehtävän jälkeen jää on murrettu ja turha ”pönötys” on poissa. Positiivinen ilmapiiri oppimiselle on luotu.

Tunteiden merkitys oppimistilanteessa ja sen ilmapiirissä on suuri. Monologinen oppimiskulttuuri korostaa järkeä ja ilmapiiri on usein jännittynyt, jopa ahdistunut. Opiskelijat pelkäävät virheitä ja nolatuksi tulemistä väärin vastatessa. Perinteinen rintamaopetus ei ota huomioon kokonaisvaltaisesti ihmistä, jossa keho, mieli ja tunteet ovat osa kokonaisuutta ja näin vaikuttamassa oppimisprosessiin. Dialogisessa oppimisympäristössä korostuu turvallisuus. Jokainen on ihmisenä hyväksytty ja jokaista kunnioitetaan ja arvostetaan. Turvallinen ja hyväksyvä ilmapiiri takaavat sen, että palautteen anto voi olla suoraa ja rehellistä. Opiskelija voi ottaa perusturvallisessa ilmapiirissä vastaan kriittistäkin palautetta, koska virheitä ei tarvitse pelätä.

Opettajan ja opiskelijoiden suhde

Dialogisessa oppimiskulttuurissa opettaja ei ole kaikkietävä auktoriteetti vaan oppiva ryhmän jäsen siinä missä opiskelijatkin. Dialoginen opettaja on avoin ja rehellinen myös omassa tietämättömydessään. Hän on samanarvoinen ihminen opiskelijoidensa kanssa – kanssakulkija ja tiedon äärelle opastaja. Opettajan tehtävä on luoda dialogia, siis rakentaa keskustelua koko oppimisyhteisöön. Hän kyselee, uskaltaa erehtyä ja iloitsee opiskelijoiden aktiivisuudesta itse löytää tietoa. Opettaja on sisäisesti aktiivinen ja ulkoisesti enemmän taustalla. Opettaja on aktiivinen oppimisen kriittisissä kohdissa. Opettaja ansaitseekin dialogisessa oppimiskulttuurissa auktoriteettinsa ottamalla vastuuta ryhmästä ihmisystävällisellä ja jokaisen ihmisarvoa kunnioittavalla käytöksellä; ei siis luokittelemalla opiskelijoita paremmiksi ja huonommiksi vaan kunnioittamalla jokaisen opiskelijan oppimispolkua.

Opiskelija saa olla dialogisessa oppimisympäristössä oma itsensä. Hän saa opiskella rennossa ilon ilmapiirissä monesti paljon ponnisteluakin vaativia asioita. Oppija saa löytää oman autenttisen oppimisen polkunsä. Näin innostus uutta kohtaan lisääntyy ja sisäinen motivaatio kasvaa. Opiskelija ei opiskele opettajaa vaan itseään ja yhteisöäkin varten. Jokaisessa opiskelijassa on oma erityisyytensä, jonka dialoginen opettaja voi saada kukoistamaan. Ulkoisen palkkion tarve, esimerkiksi tarve saada hyvä numero, vähenee, ja uuden oppiminen itsessään palkitsee opiskelijaa. Jokaisen opiskelijan oikeus on kohdata sellainen opettaja, joka on aidosti kiinnostunut hänestä ja kannustaa oppimaan uutta.

Opettajan tärkein tehtävä on luoda ryhmästä oppimisyhteisö. Yhteisöllisyyden tunne, se että olemme samaa joukkoa samanarvoisina ihmisiä, on kiijalka uuden oppimiselle.

Dialoginen opettaja on avoin ja rehellinen myös omassa tietämättömydessään.

Vapaa sivistystyö ja dialogisuus

Vapaassa sivistystyössä on rajattomat mahdollisuudet kehittää ihmistä elinikäisesti ja vaikuttaa ihmisen hyvinvointiin. Vapaassa sivistystyössä on parhaat mahdollisuudet ihmisen autenttisen oppimisen tukemiseen. Ryhmät, joissa opiskelee erilaisista kulttuureista tulevia ihmisiä, on vapaan sivistystyön piirissä mahdollista houkutella dialogiin ja näin edistää myös kahden suuntaista kotoutumista kantaväestön ja eri kulttuuritaustoista tulevien ihmisten välillä. Opettaja voi omalla dialogisella pedagogiotteella välittää turvaa, luottamusta ja kunnioitusta ilmein, elein ja äänenpainoin. Tulevaisuudessa onkin tärkeää, että opetus kaikinensa ottaa huomioon kaikilla opetusasteilla yhteisötaitojen kehittämisen yhä monikulttuurisemmassa Suomessa. Kansalaistaitoihin kuuluu

osata olla erilaisten oppimisyhteisöjen jäsen ja kunnioittaa jokaisen autenttista tapaa oppia sekä kehittää itseään. Vapaan sivistystyön opetusryhmien rikkaus on usein se, että niissä on muun muassa iältään, sukupuoleltaan ja koulutustaustaltaan erilaisia oppijoita. Ryhmät voivat olla siis hyvin heterogeenisiä. Dialoginen opettaja käyttää tätä hyväkseen ja tukee ryhmää vertaisoppimisen tielle. Erilainen tieto ja kokemus hyödyntyy kaikkien eduksi dialogisessa oppimisyhteisössä.

Artikkelin kirjoittajalta

Haastoin sinua alussa miettimään, kumman luokkahuoneen sinä valitset, kummassa sinä haluat opettaa. Opettajalla on suuri vastuu ja iloinen velvollisuus tarjota opiskelijoille oppimisympäristö, jossa opiskelija voi päästä parhaaseen mahdolliseen ja jopa ylittää tavoitteensa. Tulevaisuudessa yhteisötaidot tulevat korostumaan yhä monimuotoisemmassa yhteiskunnassamme. Dialogisuus ja dialoginen ajattelu ovat avainasemassa luodessamme uudenlaista, liberaalia ja monikulttuurista Suomea. Meillä pedagogeina on oltava eettistä selkärankaa luoda toiveikkuutta luokkahuoneisiimme. Uskon dialogin löytymiseen. Sinä, opettaja, olet vaikuttamassa suomalaisen ja globaaliin keskustelu- ja vuorovaikutusilmapiiriin. Sivistys on sydämen asia.

TULEVAISUUSNÄKYMÄ 2050

TEKNOLOGINEN VALLANKUMOUS OPIS- TOISSA – OPISTO VUONNA 2050

Roger Renman

”Sivistys transhumanistisessa maailmassa tarkoittaa, että jokainen saa opiskella, kokeilla uutta ja tehdä asioita ilman biologian asettamia rajoja.”

VAROITUS: Tämä kirjoitus ei sovi muutosvastarintaisille, pessimisteille, radikaaleille tai konservatiiveille. Kirjoitus saattaa muuttaa mielipiteitä lukijan, ihmisen, yhteiskunnan ja maailman tulevaisuudesta sekä muuttaa lukijan ajatuksia olemassaolostamme. Kirjoittaja ei ota vastuuta lukijassa tapahtuvista muutoksista.

Tässä artikkelissa pohdin, miten teknologia tulee muuttamaan opetusta ja tiloja opistoissa. Vaikka kaikki mainitsemani tekniikat eivät vielä ole tuotannossa, niin ne tulevat kehittymään hyvin nopeasti lähivuosina. Lähtökohtaisesti esittelen tekniikoita, jotka ovat lähellä toteutumista. Ennakoin niiden vaikutuksia opistojen isojen aineryhmien, liikunnan, kielten, taiteen ja käsityön opetukseen sekä sitä, ja mihin suuntaan tekniikka on menossa vuosisadan puolivälin paikkeilla.

Tuntuuko sinusta, että aika ja laitteet kehittyvät yhä nopeammin? Oppivatko sinua nuoremmat laitteet nopeammin kuin sinä? Tunnetko itsesi hitaaksi ja vanhaksi? Anna Googlen gurun Ray Kurzweilin selittää:

Roger Renman, filosofian ja kauppatieteiden maisteri, Kauniaisten kansalaisopiston rehtori. Olen opettanut englantia, ruotsia, IT-kursseja ja kaupallisia aineita. Nykyään opetan vielä englantia, johon olen saanut aineenopettajan koulutuksen. Olen opiskellut mitä erilaisimpia aineita, mm. maantiedettä, rahastointia ja investointia, pedagogiikkaa, filosofiaa, englantilaista filologiaa ja estetiikkaa. Viime vuosina olen kansalaisopistoissa opiskellut joogaa, ruoanlaittoa, thai-kieltä ja buddhalaista filosofiaa. Isoimmat harrastukset ovat toimintaelokuvat, melodinen rock, Marvel-sarjakuvat ja pro wrestlingin seuraaminen.

”Teknologian historia näyttää, että teknologinen muutos on eksponentiaalinen, vaikka maalaisjärki sanoisi sen olevan lineaarinen. Vuosina 2000–2100 emme tule kokemaan sadan vuoden kehitystä vaan n. 20 000 vuoden kehityksen (tämän päivän nopeudella). Tuotot, esimerkiksi sirujen nopeus ja kustannustehokkuus, tulevat myös kehittymään eksponentiaalisesti. Eksponentiaalisessa kasvussa on jopa eksponentiaalista kasvua.” (Ray Kurzweil: The Law Of Accelerating Returns, 2001.)

Aika kulkee siis samalla vauhdilla kuin aikaisemmin. Kaikki tuntuu vain menevän yhä nopeammin sen takia, että teknologia kehittyy ja tieto (informaatio) leviää yhä nopeammin. Sinua nuorempien lapsuudessa kehitys tapahtui nopeammin kuin omassa lapsuudessasi. Kysymys on siis tottumuksesta.

Lapsuudesta saakka olemme tottuneet siihen, että elämä ja kehitys kulkevat tietyllä nopeudella ja että tietyt elämän perusasiat eivät muutu, Mutta miten olisi, jos ne muuttuisivatkin?

rankoja käytetään myös ohittamaan vahingoittuneita hermoroja. Keinotekoiset elimet parantuvat jatkuvasti ja saattavat joskus toimia paremmin kuin alkuperäiset osat, esimerkiksi turbiineja käyttävä sydän. Myös tekojäsenet kehittyvät nopeasti, esimerkiksi aivoilla ohjattu käsi. Opimme jatkuvasti uutta aivoista, ja viime vuosien aikana tietomme aivoista ovat lisääntyneet niin paljon, että pystymme jo tulkkaamaan, mitä aivot haluavat viestittää magneettisensoreilla.

Lapsuudesta saakka olemme tottuneet siihen, että elämä ja kehitys kulkevat tietyllä nopeudella, ja että tietyt elämän perusasiat eivät muutu. Mutta miten olisi, jos ne muuttuisivatkin? Ehkä meidän pitäisi päästä tottumuksistamme eroon?

Kun katsomme teknologista kehitystä, voimme todeta kolme asiaa. 1. Tieto kulkee yhä nopeammin koko ajan, ja teknologiaa, joka mahdollistaa nopeuden lisäämistä, kehitetään jatkuvasti. 2. Kaikki mitä pystymme digitalisoimaan tullaan digitalisoimaan. 3. Kaikki mitä pystymme automatisoimaan tullaan automatisoimaan.

Liikunta

Elinajanodote on jatkuvassa nousussa. Vuosien 2000 ja 2013 välillä maailman elinajanodote nousi kuudella vuodella. Tämä tarkoittaa käytännössä, että mikäli selviää seuraavasta 10 vuodesta hengissä, niin elinajanodote on noussut 2,6 vuotta.

Sen lisäksi, että lääketiede jatkuvasti kehittyy, apua on myös odotettavissa biologian ja mekaniikan puolelta. Lockheed julkaisi syksyllä 2014 eksoskeletonin, ulkoisen luurangon, joka tulee mullistamaan fyysistä työtä tekevien arkea. Ulkoisia luu-

Mekaanisia osia tärkeämpiä ovat kuitenkin uudet keinot regeneroida eli uudistaa kehoamme. Kantasoluilla pystytään jo uudistamaan ja rakentamaan hermoratoja, ja nanoteknologialla pystymme uudistamaan hermoratoja ja verisuonia. Eri alojen tutkimukset oppivat toisistaan ja yhdistyvät toisiinsa ennalta arvaamattomissa muodoissa. Olemme siirtymävaiheessa menossa aikaan, jolloin jopa elimiä pystytään uudistamaan nanoteknologialla. Nanoteknologialla tarkoitetaan materian muokkaamista jopa atomi- tai molekyyllitasolla, alle 100 nanometrin mittakaavalla (100 nm = 0,0001 mm).

Kaikki tämä tarkoittaa, että ihmisen keskimääräinen elinikä tulee nousemaan merkittävästi. Samalla ikääntyneiden määrä kasvaa. Ikääntyneet ovat myös paremmassa kunnossa kuin aikaisemmin. Koska yhä suurempi määrä ikääntyneitä on hyvässä kunnossa ja haluavat liikkua, niin tulemme tarvitsemaan yhä enemmän liikunnalle sopivia tiloja.

Eri opiskelijat saattavat samassa ryhmässä olla hyvin eritasoisia. 100-vuotias opiskelija uudistuneilla elimillä ja lihaksilla saattaa olla paremmassa kunnossa kuin 25-vuotias opettaja alkuperäiskalustollaan. Myös lisääntymistä edistävät elimet kuuluvat asiaan. Miten olisi äiti-vauva-jooga senioreille?

Kielet

Kielten opetus tulee kokemaan paljon mullistuksia tulevaisuudessa. Sosiaaliset ulottuvuudet ovat tärkeä osa kielten opiskelua niin kuin muissakin opiston ryhmissä, mutta kielten opiskelu ei ole yhtä sidottua tilaan kuin liikunta- sekä taide- ja käsityökurssit. Vaikka pystyisimme opiskelemaan paljon itse, tarvitsemme kuitenkin opettajan apua löytämään tekemämme virheet ja auttamaan ääntämisessä.

Etäopiskelu ei ikinä saanut läpimurtoa, mutta virtuaalinen opiskelu tekee tulemistaan. Kuten liikuntaa koskevassa luvussa mainitsin, pystymme ymmärtämään aivojen viestintää yhä paremmin. Samalla Internetin käyttöön tarvitsemme tekniikka muuttuu yhä pienemmäksi. Näiden yhdistyessä tulemme pisteeseen, jolloin netin käyttö ei ole enää riippuvainen mukana kannettavasta laitteesta vaan se tulee olemaan osana kehoamme. Siruja, joita voi yhdistää ihmisen hermoratoihin, on jo olemassa, mutten usko niiden läpilyöntiin. Useimmat ihmiset ainakin tällä hetkellä karsastavat mekaanisten osien kytkemistä kehoon mikäli muita vaihtoehtoja on olemassa. Niiden sijaan meillä voisi olla esimerkiksi silmälasit, joissa on nettiyhteys, ja kehykset, jotka lukevat aivotointaamme. Jos haluamme hakea informaatiota jostain asiasta, niin ajatellaan vain, ja tieto ilmestyy silmälasihin. Google Glass on askel tähän suuntaan. Kehykset voisivat myös lähettää tietoa,

jolloin emme edes enää tarvitse laseja tai silmiä näkemään tietoa, vaan tieto lähetetään suoraan aivoihimme. Kun haluamme kääntää jotain toiselle kielelle, voimme pyytää nettiä kääntämään, ja lause ilmestyy laseille tai suoraan aivoihin.

Tällä hetkellä aivoihin pystyy lähettämään melko primitiivistä tietoa ulkopuolisilla magneettialloilla. Tekniikan parantuessa virtuaalinen opiskelu muuttuu mahdolliseksi. Tämä tarkoittaa, että opiskelija pystyy istumaan missä tahansa, vaikkapa kotonaan, mutta hän näkee ja kokee samaa kuin olisi luokahuoneessa. Muut opiskelijat näkevät hänet ja hän näkee muut. Opettaja on samassa virtuaalisessa tilassa. Koska virtuaaliympäristössä ei ole samanlaisia fyysisiä rajoituksia kuin perinteisessä luokassa, niin englannin ryhmä voisi vaikka kokoontua virtuaalisella Times Squarellä. Opettajaa ja opiskelijoita esittävät avatarit voivat olla minkä tahansa näköisiä, mutta opisto tarvitsee luultavasti sääntöjä niiden ulkonäölle. Mikäli osa opetuksesta siirtyy virtuaalitiloihin, opistokaan ei tarvitse yhtä paljon luokkatiloja kuin aikaisemmin.

Englannin ryhmä voisi vaikka kokoontua virtuaalisella Times Squarellä. Opettajaa ja opiskelijoita esittävät avatarit voivat olla minkä tahansa näköisiä, mutta opisto tarvitsee luultavasti sääntöjä niiden ulkonäölle.

Tästä voimme vielä ottaa askeleen eteenpäin ja kysyä, mihin enää tarvitsemme kieltä, kun aivot voivat lähettää ja vastaanottaa tietoa. Viime vuonna pystyttiin ensimmäistä kertaa kommunikoimaan telepaattisesti. Tutkija lähetti ajatuksen Intiasta magneettisensorien avulla netin välityksellä. Vastaanottaja istui magneettikypäränsä kanssa vastaanottamassa tietoa Ranskassa, ja tieto lähetettiin magneettikypärästä suoraan aivoihin. Kyseessä on siis puhtaasti kielellinen kommunikaatio. Tällä hetkellä 85 prosenttia lähetetystä tiedosta ymmärretään. Vaikka olisin opiskellut uutta kieltä vuoden, niin luultavasti en ymmärtäisi niin suurta määrää alkuasukkaan puheesta. Kommunikaatio myös nopeutuu, kun suuta ja korvaa ei enää tarvita. Kommunikaation nopeus riippuu kuitenkin henkilön käyttämästä tekniikasta. Kun nanoteknologia vielä tulee no-

Kun nanoteknologia vielä tulee nopeuttamaan aivojamme, niin tulevaisuudessa eri ihmiset tulevat ajattelemaan ja kommunikoimaan eri nopeuksilla riippuen siitä, miten nopealla teknologialla ihminen on päivitetty.

peuttamaan aivojamme, niin tulevaisuudessa eri ihmiset tulevat ajattelemaan ja kommunikoimaan eri nopeuksilla riippuen siitä, miten nopealla teknologialla ihminen on päivitetty. Nopeammat aivot ja nopeampi kommunikaatio tulevat entisestään nopeuttamaan uuden teknologian kehitystä, eli syntyy positiivinen spiraali, jossa teknologia ruokkii itseään.

Mikä sitten on kielten opetuksen tulevaisuus? Tulevaisuus ei ehkä ole yhtä synkkä kuin kuljetusalalla robotti-autoineen, mutta pahalta näyttää. Opetuksessa pitäisi olla yhä enemmän kulttuuria ja maantiedettä, toisen yhteiskunnan ymmärtämistä ja kanssakäyntiä kohdemaan asukkaiden kanssa. Luultavasti tulee kuitenkin aina olemaan ihmisiä, jotka haluavat opiskella kieltä nykyiseen tapaan. Onhan käsityökurseillakin opiskelijoita, vaikka vastaavia tuotoksia voi ostaa kaupasta. Mutta ennen aikaan kaikki naiset osasivat ommella ja kaikki miehet osasivat rakentaa. Miten olisi, jos suurimmalla osalla väestöstä ei olisi tarvetta muulle kielelle kuin äidinkielelle, jos edes sille?

Taide ja käsityö

Taiteen ja käsitöiden saralla en odota yhtä nopeaa kehitystä kuin muissa aineryhmissä. Taide- ja käsityötekniikat ovat pysyneet samoina satoja tai jopa tuhansia vuosia. Materiaalit ja työvälineet ovat kuitenkin kehittyneet.

1950-luvun jälkeen on syntynyt uusia taidemuotoja kuten tietokoneella tehty taide, hologrammitaide ja videotaide, mutta opistoihin niillä ei ole ollut suurta iskuvoimaa. Uusia taidemuotoja voisi olla 3D- tai 4D-tulostimella tehty taideteos. Uusia

työvälineitä voi syntyä nanoteknologiasta. Kaikki ovat varmaan tässä vaiheessa kuulleet 3D-tulostimista, mutta 4D-tulostin saattaa olla uutta. 4D-tulostettu materiaali voi muuttua muotoaan myöhemmin. MIT:n opiskelijat ovat esimerkiksi tehneet auton korin, joka muuttua muotoaan sateessa. Nikkarikursilla voisi vaikka suunnitella kirjahyllyn, joka kokoaa itsensä kotona.

Nanoteknologia voi myös muuttaa taiteentekoa. Samalle kankaalle voisi maalata monta taideteosta nanoteknologiaa sisältävällä maalilla. Kankaalle näytettävän taideteoksen voisi valita tiettyä signaalia lähettämällä. Tai sitten taideteoksen värejä voisi muuttua myöhemmin. Tällä säästyisi taiteilijoiden säilytystilaa sekä opistossa että kotona. Luokkatiloja tullaan kuitenkin tarvitsemaan. Taidetta ja käsityötä varten tulee yleensä olla erikoiskäyttöä varten suunnitellut tilat. Opettajaa tarvitaan myös opettamaan tekniikoita, korjaamaan virheitä ja antamaan kritiikkiä, aivan kuten aikaisemmin.

Ihmisyys ja tunteet

Tämän artikkelin kirjoitusvaiheessa minulta kysyttiin mitä ihmisyydelle, tunteille ja vuorovaikutukselle tapahtuu yhä enemmän teknologisessa tulevaisuudessa. Ihmisyys on kuitenkin paljon enemmän kuin mitä tapahtuu biologian asettamien rajojen sisällä. Onko sydämentahdistimella varustettu henkilö enää ihminen? Onko hän vähemmän inhimillinen kuin täysin biologinen ihminen? Ei minun mielestäni, vaan mekaaniset osat vain parantavat biologista kehoa. Kaikki se teknologia, jolla pysymme parantamaan ja nopeuttamaan itseämme, tuo vain lisää tehoa, mutta me pysymme kyllä kuitenkin inhimillisinä.

Teknologian avulla saamme kuitenkin mahdollisuuden muokata tunteitamme. Olemme ehkä kokeneet elämässämme jotain, mikä saa meidät tuntemaan negatiivisia tunteita. Nanoteknologialla pystymme tulevaisuudessa paikallistamaan negatiiviset muistot ja halutessamme poistamaan ne. Mitä siitä voisi seurata? Pienempi populaatio vankiloissa, vähemmän mielenterveyspotilaita ja vähempi alkoholin kulutus tulevat ensimmäisinä mieleen. Voisimme päästä turhista fobioista eroon. Ehkä opiston opiskelijoiksi voisi saada enemmän miehiä, kun he pystyvät poistamaan kaikki negatiiviset muistot lapsuuden koulunkäynnistä?

Vuorovaikutusta tulee olemaan yhä enemmän sitä myötä, kun pystymme linkittämään aivojamme toisiin aivoihin ja nettiin. Kesällä 2015 amerikkalaisen Duken yliopiston tutkijat pystyivät tekemään vaativia matemaattisia laskelmia, esimerkiksi sääennusteita, hiirten aivoja linkittämällä. Mitä tapahtuukaan kun ihmisten aivoja linkitetään? En siis ole ollenkaan huolestunut vuorovaikutuksen loppumisesta. Päinvastoin, vuorovaikutus tulee olemaan niin nopeaa, että nykyisen "hitaan" demokratian aika on loppumassa.

Vuodesta 2050 eteenpäin

Sen myötä, että ihmisissä tulee olemaan yhä enemmän teknologiaa (nanoteknologiaa, kommunikaatiota netin välityksellä, mekaanisia osia), tulemme kohtaamaan isoja kysymyksiä olemassaolostamme: Mitä sana "ihminen" tarkoittaa? Mikä on ero koneen ja ihmisen välillä? Onko eroa edes olemassa? Mikä on ero biologisen älyn ja tekoälyn välillä? Onko täysin mekaaninen tai koneeseen siirtynyt tietoisuus ihminen? Onko ihmisen ohjelmoima tekoäly "ihminen"? Onko ihmisen ohjelmoiman tekoälyn ohjelmoima kehittyneempi tekoäly "ihminen"? Onko ihminen vain biologinen kone? Mitä tapahtuu uskonnoille? Entä valtioille? Jossain vaiheessa maailmassa tulee olemaan enemmän robotteja kuin ihmisiä. Eri vuosilukuja on arvattu, esimerkiksi 2035, mutta onko siinä vaiheessa tekoälyä jo olemassa?

Ja ehkä vielä suurempi kysymys: Mitä tekoäly tulee ajattelemaan meistä? Ehkä tekoäly katsoo, miten me suhtaudumme meitä heikompiin, eläimiin, ja kohtelee meitä samankaltaisesti: resursseina ja mahdollisesti lemmikkeinä. Vai kohtelee se meitä veljinä, koska meillä jo on niin paljon mekaanisia osia, että pystymme kommunikoimaan sen kanssa samalla nopeudella? Ehkä tekoälykin haluaa kehittää itseään, esimerkiksi luomalla taidetta, ja opistossa käy mekaanisia opiskelijoita?

Lopullinen mullistus tulee siinä vaiheessa, kun aivojamme pystytään skannaamaan nanoteknologian avulla. Tämä tarkoittaa, että pystymme siirtämään aivotiedostomme koneeseen. Silloin aika menettää merkitystään, koska aivotiedostomme tulee olemaan olemassa ikuisesti. Miten olisi matka Andromedaan ja takaisin opiston kurssina?

Miten olisi matka Andromedaan ja takaisin opiston kurssina?

Luovutan Ray Kurzweilille viimeiset sanat:

”Muutaman vuosikymmenen sisällä koneen älykkyys tulee ylittämään ihmisen älykkyiden. Tuloksena on singulariteetti – teknologinen muutos, joka on niin nopea ja syvä, että se edustaa repeämää ihmisen historiassa. Muutos tuo mukanaan biologisen ja ei-biologisen älykkyiden yhdistelmän, kuolemattomia konepohjaisia ihmisiä sekä äärettömän korkeatasoista älykkyyttä, joka leviää avaruudessa valon nopeudella.” (Ray Kurzweil: The Law Of Accelerating Returns, 2001.)

LISÄÄ LUETTAVAA

www.kurzweilai.net

Wikipedia: Moore's Law

<http://www.smithsonianmag.com/innovation/scientists-prove-that-telepathic-communication-is-within-reach-180952868/?no-ist>

<http://www.wsj.com/articles/global-life-expectancy-increases-by-about-six-years-1418861100>

<http://www.lockheedmartin.com/us/products/exoskeleton/FORTIS.html>

<http://www.newscientist.com/blogs/nstv/2012/03/man-with-no-pulse-how-turbines-can-replace-a-heart.html>

<http://www.selfassemblylab.net/>

ILO OPPIA JA OPETTAA

on Opet oppii -hankkeessa erityisesti vapaan sivistystyön tuntiopettajille koottu artikkelikokoelma, jossa aikuiskoulutuksen asiantuntijat kertovat näkemyksiään vapaan sivistystyön pedagogiikasta, pohdiskelevat, pureskelevat, provosoivatkin.

Toivomme, että kokoelma innostaa keskusteluun siitä, mitä vapaan sivistystyön opettajuus on ja mitä sen pitäisi olla.
